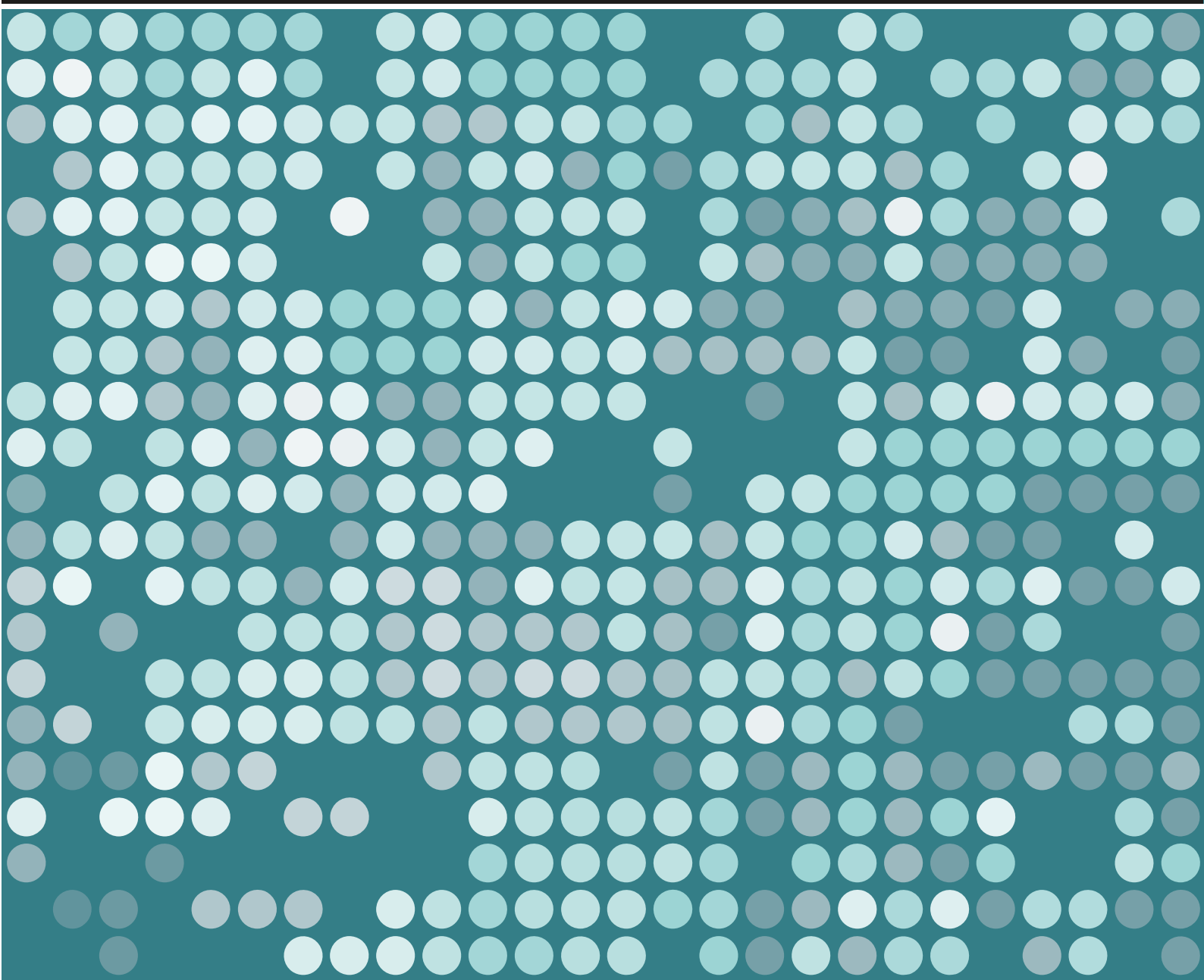

Ökningen av skjutvapenvåld i Sverige

En studie av skjutvapenvåldets utveckling
i kriminell miljö sedan mitten av 00-talet

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till främst regeringen, rättsväsendets myndigheter och brottsförebyggande aktörer, men även till allmänheten.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

Författare: Henrik Angerbrandt, Mariana Dufort och Victor Dudas

urn: urn:nbn:se:bra-1201
ISSN 1100-6676

© Brottsförebyggande rådet 2024

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post registrator@bra.se, www.bra.se

Ökningen av skjutvapenvåld i Sverige

En studie av skjutvapenvåldets utveckling i kriminell miljö
sedan mitten av 00-talet

Rapport 2024:7

Förord

Brå har av regeringen fått i uppdrag att genomföra en studie av utvecklingen av skjutvapenvåldet i kriminell miljö sedan mitten 00-talet. I den här rapporten presenteras resultaten från studien.

I rapporten sätts skjutvapenvåldets utveckling i relation till hur den kriminella miljön har förändrats. Rapporten riktar sig till riksdag, regering och myndigheter inom rättsväsendet.

Studien har genomförts av utredarna Henrik Angerbrandt, Mariana Dufort och Victor Dudas. Utredarna Anna Jonsson och Katharina Tollin har bidragit med databearbetning. Assistenterna Anna Dehlbom och Per Risberg har transkriberat intervjuer och fokusgrupper respektive kodat uppgifter från anmälningsregister. Praktikanterna Jessica Annerstedt och Eric Tosin bistod med förberedelser till fokusgrupperna.

Brå vill tacka Polismyndigheten för tillgång till material som utgör underlag för studien, samt de polisanställda som deltagit i fokusgrupper. Vi vill också tacka de avhopparverksamheter som har bistått med att rekrytera intervjupersoner. Ett särskilt tack till alla de intervjupersoner som bidragit med värdefulla perspektiv på hur den kriminella miljön och skjutvapenvåldet i Sverige förändrats över tid.

Docent Manne Gerell, vid Malmö universitet och med. dr Joakim Sturup, vid Polismyndigheten, har vetenskapligt granskat ett utkast till rapporten och lämnat värdefulla synpunkter. Det är dock Brå som i alla avseenden ansvarar för innehållet i rapporten.

Stockholm i augusti 2024

Mattias Larsson
Generaldirektör

Daniel Vesterhav
Enhetschef

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	7
Skiftningar i den kriminella miljön kan påverka skjutvapenvåldet.....	7
Regionala skillnader.....	8
Förändrad dynamik i skjutvapenvåldet	8
Föryngring av inblandade i skjutvapenvåld.....	9
Brås bedömning	10
Öka uppkläringen.....	10
Reducera tillförseln av skjutvapen till den kriminella miljön.....	10
Minska rekryteringen av unga som utförare.....	10
Utveckla de insatser som finns mot skjutvapenvåld i den kriminella miljön	11
Inledning.....	12
Syfte och frågeställningar	13
Avgränsningar och definitioner	13
Kunskapsläget	14
Våld i kriminella miljöer kan ha olika syften	14
Socialiseringsprocesser får våld att eskalera.....	15
Metod och material	16
Kvantitativt material	17
Kvalitativt material.....	17
Hur materialet används	19
Disposition	20
Överblick av skjutvapenvåldets utveckling från 00-talet	22
Hierarkiska organisationer som reglerar skjutningar under andra halvan av 00-talet.....	25
Kriminella miljön: Hierarkiskt organiserade grupperingar	25
Reglerat skjutvapenvåld med instrumentellt syfte	25
Utvecklingen av skjutvapenvåldet: ökningen inleds.....	29
Regionala skillnader	30

Skjutningars utförande: viktigt att själv utföra våldet vid personliga konflikter	33
Unga i nära anslutning till skjutvapenvåldet	33
Några huvudpunkter om andra halvan av 00-talet	34
Territoriella grupperingar blir aktiva inom skjutvapenvåldet under första halvan av 10-talet	35
Kriminella miljön: områdesgrupperingar	35
Skjutvapenvåldet används av fler.....	36
Konflikternas dynamik.....	37
Utvecklingen av skjutvapenvåldet: markant ökning	39
Regionala skillnader: skjutningarna ökar, men inte överallt samtidigt.....	40
Skjutningars utförande: fler oplanerade och fler dödliga skjutningar	46
Föryngring: fler unga dödsoffer	49
Uppklaringen sjunker.....	50
Några huvudpunkter om första halvan av 10-talet	51
Ökad professionalisering av skjutvapenvåldet under andra halvan av 10-talet	52
Kriminella miljön: splittringar och positionering	52
Fåtal individers betydelse för våldsutvecklingen	53
Skjutvapenvåld som inkomstkälla	55
En ökad exponering av våldskapital.....	57
En förändrad narkotikamarknad	59
Tillgång till vapen.....	60
Utvecklingen av skjutvapenvåldet: fortsatt ökning av skjutvapenmord	61
Regionala skillnader	62
Skjutningars utförande: ökad planeringsgrad	65
Föryngring: tonåringar blev vanligare i skjutvapenvåldet.....	68
Uppklaringen minskar ytterligare.....	70

Några huvudpunkter om andra halvan av 10-talet	71
Fragmentering och individualisering av den kriminella miljön på 20-talet	73
Kriminella miljön: ytterligare fragmentering	73
En mer oförutsägbare kriminell miljö	74
Enskilda personer kan ha stor påverkan på att skjutvapenvåldet eskalerar	74
Geografiska rörligheten och samarbeten ökar	77
Anhöriga som måltavlor	78
Utvecklingen av skjutvapenvåldet: avtagande ökning	80
Regionala skillnader: Ökning i Stockholm och i resten av landet	81
Skjutningars utförande: uppdragsbaserat	83
Föryngring: yngre tonåringar	86
Uppklaringen ökar med tillgång till krypterade chattar	89
Några huvudpunkter om 20-talet	91
Slutdiskussion	93
Skjutvapenvåldet ökar ofta vid skiftningar i den kriminella miljön	93
Offrets position har större inverkan på utvecklingen än tillvägagångssättet	94
Långvariga konflikter som driver på skjutvapenvåldet	95
Förändrad dynamik i skjutvapenvåldet	95
Strategiskt utnyttjande av utsatta individer	96
Trendbrott är sällan skarpa	97
Möjliga åtgärder för att reducera skjutvapenvåldet	98
Öka uppkylningen	98
Reducera tillförseln av skjutvapen till den kriminella miljön	99
Minska rekryteringen av unga som utförare	100
Utveckla de insatser som finns mot skjutvapenvåld i kriminella miljöer	101

Referenser.....	103
Bilaga 1 Material.....	110
Bilaga 2 Regionala jämförelser.....	117

Sammanfattning

I den här rapporten redovisas en studie om ökningen av skjutvapenvåldet i Sverige, som Brottsförebyggande rådet (Brå) har genomfört på uppdrag av regeringen. Studien har undersökt skjutvapenvåldets utveckling i den kriminella miljön sedan mitten på 00-talet, hur den kriminella miljön har förändrats och vilken roll dessa förändringar har haft för utvecklingen av skjutvapenvåldet. Analysen utgår bland annat från register, fokusgrupper med polisanställda och intervjuer med personer med egen erfarenhet från den kriminella miljön samt kriminellas avkrypterade chattar.

Skiftningar i den kriminella miljön kan påverka skjutvapenvåldet

Vid mitten av 00-talet började antalet skadade av skjutvapenvåld öka, liksom antalet döda av skjutvapenvåld i kriminell miljö. Den kriminella miljön där skjutvapenvåld förekom präglades då i stor utsträckning av hierarkiskt organiserade grupperingar där det fanns en etablerad ordning för när skjutvapen skulle användas och vem som använde dem.

I början av 10-talet gick skjutvapenvåldet i den kriminella miljön från att förknippas med grupperingar som var hierarkiskt organiserade till att mer kopplas till grupperingar som var knutna till olika bostadsområden. Det var ett skifte som kopplas till förändringar av narkotikamarknaden, där territoriell kontroll av försäljningen började bli allt mer framträdande. I de grupperingar som då blev dominerande i skjutvapenvåldet fanns också en hierarki, men inte med samma typ av organisering som tidigare varit det vanliga. Skillnaden i organisationsstruktur innebar bland annat att våldsanvändningen inte reglerades lika strikt som tidigare. Skiftet innebar att skjutvapenvåldet förändrades från att i första hand ha riktats främst mot ledande individer i den kriminella miljön, till att i högre utsträckning drabba andra individer än dem i ledande positioner. Det innebar också att skjutvapenvåldet inte längre nödvändigtvis var sanktionerat av grupperingen utan kunde ske på mer individuella initiativ.

Nästa skifte skedde under andra halvan av 10-talet. Det tycks då ha skett en fragmentering av grupperingarna i den kriminella miljön. Även om de områdesbaserade grupperingarna fortsatte att dominera skjutvapenvåldet i den kriminella miljön, verkar de inte ha begränsats av sin områdestillhörighet i lika stor utsträckning som tidigare, efter att

splittringar uppstått på flera platser. Skjutvapenvåld blev vanligare i personliga konflikter, från att tidigare ha varit mer begränsat till grupperingarnas intressen och maktpositioner. En ny typ av välplanerade skjutningar med flera aktiva grupperingar som hade skjutvapenvåld som inkomstkälla gjorde att dödligheten av skjutvapenvåldet ökade.

I övergången mellan 10- och 20-talet skedde ytterligare uppluckring av grupperingarnas sammanhållning. Under 20-talet präglas den kriminella miljön av en individualisering med fler grupperingar och större geografisk rörlighet bland de kriminella grupperingarna. Det förekommer en ny typ av utförare som är yngre tonåringar med endast en svag koppling till anstiftarna. De har inte heller alltid några egna intressen i konflikterna som skjutningarna gäller. Jämfört med tidigare perioder tycks det ha skett en devalvering av statusen på att utföra vissa typer av skjutningar, och dessa läggs ut på väldigt unga utförare med begränsad erfarenhet av den kriminella miljön.

Regionala skillnader

Även om ökningen av det dödliga skjutvapenvåldet i den kriminella miljön nationellt sett har varit stadig från 2005 till 2023 varierar utvecklingen mellan olika städer. Malmö och Göteborg hade sina mest intensiva perioder av skjutningar under 10-talet. Skjutningarna ökade också i Stockholm på 10-talet, men det har därefter inte skett någon minskning så som det skett i de andra storstäderna. Skjutvapenvåldet i Stockholm har i stället fortsatt att öka, med högst nivå på 20-talet. I övriga landet startade ökningen senare än i storstäderna och den ökning som skett nationellt sen 2018 kan till stor del tillskrivas utvecklingen i Stockholm tillsammans med en spridning till övriga landet utanför storstäderna.

Förändrad dynamik i skjutvapenvåldet

Från mitten av 00-talet fram till 20-talet har skjutvapenvåldet genomgått förändringar i hur det utförs, vem som utför det och vem det riktas mot. En förändring är också att i början av den undersökta perioden var skjutningarna i de flesta fall avgränsade händelser, men de har sedan dess blivit mer kopplade till omfattande och långvariga konflikter. Det har fått till följd att fler personer i den kriminella miljön involverats i skjutvapenvåldet. Det gäller både vem som är måltavla och vem som är utförare. Under 00-talet handlade det ofta om särskilda utförare, och det var i första hand ledargestalter som besköts. Men i och med skiftningarna i

den kriminella miljön har allt fler personer blivit både måltavlor och utförare. Samtidigt som skjutningarna på 20-talet ytterligare distanserats från anstiftarna blir det även vanligare med personer utanför den kriminella miljön som måltavlor, i första hand anhöriga.

Det har även skett en ökning av antalet personer som deltar i en skjutning. I den första perioden på 00-talet var det typiskt sett en ensam utförare som hade fått ett uppdrag som den planerade på egen hand. I början på 10-talet blev det vanligare att grupper av individer besköt andra grupperingar. Under andra halvan av 10-talet utfördes en ny typ av skjutningar av mindre grupper där olika personer hade specifika roller som de skulle utföra i anslutning till dådet. I sista perioden in på 20-talet finns flera exempel på skjutningar som utförts av en ensam (ung) utförare, men som har planerats, arrangerats och orkestrerats av andra personer som befunnit sig mellan anstiftare och utförare.

Föryngring av inblandade i skjutvapenvåld

I intervjuer som ligger till grund för rapporten framkommer att tonåringar har befunnit sig i nära anslutning till skjutvapenvåldet ända sedan mitten på 00-talet. I den tidigaste perioden handlade det om att förvara vapen eller andra uppgifter, men inte om att utföra skjutningar. Under första halvan av 10-talet, när det dödliga skjutvapenvåldet ökade var det framförallt bland 20–29-åringar som ökningen av både skadade och avlidna av skjutvapenvåld skedde. Under andra halvan av 10-talet förekom tonåringar återkommande som både offer och utförare. Det är en trend som sedan fortsatte på 20-talet då allt fler tonåringar blev misstänkta i ärenden med skjutvapenvåld, och fler tonåringar avled även av skjutvapenvåld.

Förändringarna i den kriminella miljön från hierarkiska organisationer under 00-talet till alltmer områdesbaserade grupperingar, vidare till mer fragmenterade miljöer förde med sig att nya typer av individer involverades i skjutvapenvåldet. Under 10-talet blev det vanligare att unga i det aktuella området involverades och i studien beskrivs att unga har lockats till den kriminella miljön genom romantiserande bilder av en kriminell livsstil som bland annat visades upp på digitala plattformar. Unga har sedan dess involverats i skjutvapenvåldet genom att utföra uppdrag åt etablerade kriminella i syfte att få status och pengar.

Brås bedömning

Studien spänner över ett långt tidsspann, och ger en överblick av den kriminella miljöns föränderliga karaktär. De förslag till åtgärder som diskuteras utgår från rapportens övergripande slutsatser om hur utvecklingen av skjutvapenvåldet kan kopplas till konflikter i den kriminella miljön. Mer utvecklade resonemang om bedömningarna återfinns i rapportens slutdiskussion.

Öka uppklaringen

I studien har lyfts att låg uppklaringsgrad är en faktor som kan ha försvårat stävjandet av skjutvapenvåldet. Polisens kontakt med lokalsamhället genom bland annat ett förtroendeskapande i utsatta områden kan vara avgörande för en utredning. Utifrån vad som framgår i den här studien bedöms även ett förbättrat samarbete inom Polismyndigheten vara viktigt för att utveckla ett mer proaktivt arbete för att bekämpa skjutvapenvåldet. Ett formaliserat erfarenhetsutbyte inom myndigheten bedöms bidra till att stärka såväl uppklaringen som det brottsförebyggande arbetet, inte minst med hänsyn till en ökad geografisk spridning och rörlighet i den kriminella miljön. Brå ser dock att när anstiftarna är mer distanserade från utförandet av dåden och utförarna inte har tidigare koppling till konflikten riskerar uppklaringen att få mindre betydelse om inte de konflikt drivande personerna också lagförs.

Reducera tillförseln av skjutvapen till den kriminella miljön

Tillgången till vapen är en förutsättning för att skjutvapenvåld ska kunna genomföras. Rapporten visar att vapentillgången har varit god under hela den studerade perioden men under slutet av 10-talet ökade användningen av ombyggda vapen genom laglig import av separata delar från länder som inte kräver licens. Det är därför angeläget med ett strukturerat arbetssätt för att motverka tillgång och införsel av illegala vapen, samtidigt som det ökar möjligheterna till uppföljning och utvärdering av arbetet. Det kan även kräva en internationell dialog parallellt med ett effektivt nationellt gränsarbete.

Minska rekryteringen av unga som utförare

Den föryngring av personer som är inblandade i skjutvapenvåldet i den kriminella miljön är en av de största förändringarna från mitten på 00-talet fram till i dag. Brå bedömer att ett fortsatt arbete med att öka kunskap och beredskap för att motverka barn och ungas involvering i den kriminella

miljön är centralt. Det är också viktigt att uppmärksamma och kartlägga risken för att andra sårbara grupper kan utnyttjas för kriminella syften.

Utveckla de insatser som finns mot skjutvapenvåld i den kriminella miljön

Den här studien visar att våldet förändras över tid. Det gäller inte bara omfattningen utan också till exempel tillvägagångssätt och vem som är utförare. Insatser mot våldet, inklusive det förebyggande arbetet, behöver utformas utifrån kunskap om den kriminella miljön, dess grupperingar och dynamik. Utformning av metoder och strategier behöver följa utvecklingen och anpassas efter föränderliga förutsättningar.

Inledning

De senaste två decennierna har det dödliga skjutvapenvåldet inom kriminella miljöer i Sverige ökat i omfattning (Brå 2011, 2015, 2019a, 2020a, 2021a). Mellan 1990 och 2021 är det ingen annan kategori av dödligt våld¹ i Sverige som uppvisar samma ökning. År 2018–2021 skedde en tredjedel av det totala dödliga våldet i Sverige inom den kriminella miljön, oftast med skjutvapen (Brå 2024). Det har företrädesvis varit i storstadsregionerna som det dödliga skjutvapenvåldet i kriminell miljö har ägt rum (Brå 2020a). En europeisk jämförelse av det dödliga skjutvapenvåldet visar att det i Sverige avlider flerfaldigt fler personer i förhållande till befolkningsmängd, jämfört med Europas genomsnitt (Brå 2021a).

Utvecklingen av skjutvapenvåldet har sedan mitten av 00-talet blivit ett alltmer uppmärksammat problem i samhället, samtidigt som det är svårt att fastställa en enskild orsak till ökningen. Brå har i tidigare studier beskrivit att det skett en normförskjutning kopplat till skjutvapenvåld och att våldet fyller en viktig funktion i den kriminella miljön (Brå 2019b). Samtidigt har det dödliga skjutvapenvåldet fortsatt att öka och under 2022 och 2023 varit särskilt frekvent. Det finns också ett behov av att undersöka skjutvapenvåldets ökning i Sverige över tid, för att närmare kunna säga något om hur ökningen har gått till och vad som kan ha bidragit till skjutvapenvåldets utveckling. Regeringen har gett Brå i uppdrag att:

närmare undersöka hur dessa normförskjutningar kan kopplas till utvecklingen av konflikter mellan och inom kriminella nätverk. Brå ska i studien kartlägga utvecklingen av skjutvapenvåldet i Sverige sedan mitten av 00-talet då ökningen startade. Fokus ska vara att kartlägga trendbrott, bland annat för att identifiera dåd som kan ha bidragit till att våldsanvändningen ökat eller ändrat karaktär, och att analysera vilka faktorer som kan ha haft betydelse för normförskjutningen inom den kriminella miljön. Brå ska även föreslå åtgärder som kan bidra till att bryta den negativa utvecklingen av skjutvapenvåldet (Justitiedepartementet 2022).

¹ Övriga kategorier är dödligt våld i nära relationer, övrigt dödligt våld inom familjen samt spontanbråk och andra dispyter.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att i enlighet med regeringsuppdraget kartlägga utvecklingen av skjutvapenvåldet i Sverige sedan mitten av 00-talet. I studien sätts skjutvapenvåldets utveckling i relation till hur den kriminella miljön har förändrats med särskilt fokus på konflikter mellan och inom kriminella nätverk, samt ges en beskrivning av vad som kan ha påverkat utvecklingen.

Studien styrs av tre övergripande frågeställningar:

- Hur har skjutvapenvåldet i den kriminella miljön utvecklats sedan mitten av 00-talet?
- Vilka förändringar kan identifieras i karaktären av den kriminella miljön sedan mitten av 00-talet?
- Vilken roll har dessa förändringar spelat för utvecklingen av skjutvapenvåldet?

Avgränsningar och definitioner

Fokus för den här rapporten är skjutvapenvåld som sker inom den kriminella miljön. Kriminell miljö är ett begrepp som av Brå används som beteckning för ”den vinningsdrivna miljö där personer enskilt eller tillsammans begår brott för att tjäna pengar. Det kan handla om narkotikabrott eller organiserad brottslighet” (Brå 2024). Det är också den definitionen som ligger till grund för redovisningen av antalet avlidna av skottskador när redovisningen avgränsas till kriminell miljö. Kriminell miljö syftar inte på specifika platser utan avser en krets av kriminella individer och deras relationer och sammanhang inom vilka brottslig verksamhet förekommer.

I rapporten används begreppet kriminella grupperingar genomgående för att beskriva olika typer av konstellationer i den kriminella miljön. I texten utgår vi inte från en förutbestämd kategorisering av olika kriminella grupperingar (jfr Brå 2016). Hur olika typer av grupperingar förhåller sig till varandra och vad som utmärker dem behandlas i stället löpande i relation till skjutvapenvåldet.

Skjutvapenvåld i kriminell miljö har fram till de senaste åren i första hand varit ett fenomen lokaliserat till de tre största städerna i Sverige (Brå 2020, Granath 2022). Därför har särskilt fokus riktats mot polisregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Det faktum att fokus är på storstäderna

betyder dock inte att andra delar av landet helt utesluts, men de behandlas inte lika ingående.

Vidare är skjutvapenvåld i kriminell miljö nära knutet till sprängningar, eftersom det kan vara samma aktörer som använder skjutvapen som också genomför sprängningar. Inom ramen för den här rapporten behandlas sprängningar i den mån de i undersökningsmaterialet kopplas till skjutvapenvåldet.

I regeringsuppdraget framgår också att Brå ska undersöka vilka faktorer och trendbrott i den kriminella miljön som kan ha haft betydelse för utvecklingen. Givet att konflikterna i de kriminella miljöerna är del av en större kontext är det omöjligt att beakta alla samhällsaspekter. Det kan till exempel handla om förändringar i socioekonomiska levnadsförhållanden. De faktorer som är i fokus för den här studien är sådana som går att knyta till den kriminella miljön och de konflikter som förekommer där.

Kunskapsläget

I det här avsnittet beskrivs tidigare forskning om våld i kriminella miljöer med fokus på syfte och normer.

Våld i kriminella miljöer kan ha olika syften

Våldsanvändning inom kriminella miljöer kan fylla olika syften. Det kan finnas ett instrumentellt syfte att bevaka intressen, reglera marknader och uppnå dominans inom kriminella vinstdrivande verksamheter. Skulder och utlåning vilar i slutändan på hot om repressalier om de inte regleras. Våld och hot om våld ingår således som del av en kriminell marknad. För att ses som en kapabel aktör förväntas brott mot överenskommelser leda till någon form av reaktion som bygger på ett våldskapital (Marsh 2020). Våldet kan också fylla en symbolisk funktion och vara kopplat till hämnd och destruktivitet, men också till upplevda hot (Kotzé m.fl. 2022, Marsh 2020). Internt inom en kriminell gruppering kan våldsutövning även fylla funktionen att kommunicera ett löfte om ömsesidigt skydd samt en möjlighet att upprätthålla regler (Papachristos, Hureau och Braga, 2013). Våldet inom kriminella miljöer är således kopplat till makt och status både för individer och för grupperingar.

För att olika syften ska uppnås finns vissa normer och principer för hur och när våld används även inom den kriminella miljön. Det finns forskning som beskriver särskilda normer och värderingar som utmärker sig i jämförelse

med resten av samhället, och som gäller inom gäng och kriminella nätverk. Ibland benämns dessa normer och värderingar som "gatukultur" (*code of the street*) och de faktorer som betonas förutom våld är makt, pengar, styrka, respekt, och heder (Anderson 1999, Heitmeyer m.fl. 2019, Gerell m.fl. 2020). En teknologisk utveckling på senare år där smartmobiler används av fler har inneburit att "gatukulturens" normer sprids både snabbare och till en bredare publik via sociala medier och andra digitala plattformar. Nya ytor skapas således för både konflikt och samverkan i kriminella miljöer (Patton m.fl., 2017, Densley 2020, Granath 2022). I en amerikansk kontext har studier belyst hur musik och inlägg på sociala medier i syfte att skapa uppmärksamhet på nätet genererar konflikter (Stuart, 2020, Hsiao m.fl. 2023).

Socialiseringsprocesser får våld att eskalera

Tidigare studier har visat på att en systematisk användning av våld tenderar att bryta ner sociala och kulturella hinder som vanligtvis omgärdar mord. Det kan göra att våld i sig leder till allt grövre våld (Arlacchi 1983 i Massari 2019). Det går i linje med studier som visar våld som en konsekvens av socialiseringsprocesser inom grupper (Stretesky och Pogrebin 2007, Checkel 2017). Kriminella konflikter kan eskalera i miljöer som upplevs som farliga eftersom det byggs upp kollektiva förväntningar på att man använder våld, och man dödar ibland för att själv slippa bli dödad (O'Flaherty och Sehti 2010).

Dessa socialiseringsprocesser framträder även i Brås studie från 2019 som baseras på intervjuer med personer med erfarenhet från den kriminella miljön (Brås 2019b). Där framhålls att våld i den kriminella miljön är ett medel att bygga upp sitt rykte och stärka sin position, och att skjutningar därför kan vara en investering i en kriminell karriär. Det beskrivs att en spiraleffekt har uppstått där det krävs både mer och grövre våld för att avancera och för att befästa sin position. Mindre grovt våld sägs vara närmast kontraproduktivt, eftersom det snarare kan skada anseendet än öka det. På det sättet kan också risken öka för de som byggt upp sitt rykte med hjälp av våld, att själva utsättas för skjutvapenvåld som en effekt av hämndaktioner, men också för att det ger mer status att attackera personer som har klättrat i hierarkin. Vidare skildras, i linje med annan forskning som beskrivs här, att en ökande rädsla för att själv bli skjuten också kan öka benägenheten att beväpna sig och att använda skjutvapen i förebyggande syfte. I studien beskrivs även att relationer på individnivå inom en gruppering – som uttrycks som vänskap och lojalitet – snabbt kan

förändras till fientlighet och öppen konflikt (Brå 2019b). Polisen har på senare år även uppmärksammat att de kriminella miljöer där våld sedan tidigare har förekommit har blivit allt våldsammare, vilket är i linje med resultaten från Brås studie om att mer och grövre våld behövs för att behålla sin position (Polismyndigheten 2019a, 2021). I en annan intervjustudie belyses att skjutvapenvåld kan vara kopplat till en kriminell karriär med ekonomiska motiv, men också handla om att försöka säkra sin egen position i den kriminella miljön. Makt och status lyfts med andra ord fram som drivande, men även i den studien kopplas skjutningar till rädsla, hot och oro (Hedlund 2021).

Studier med kvantitativt underlag har visat att skjutvapenvåld kan ha spridningseffekter. Det innebär att det är större risk för ett våldsdåd att inträffa i nära anslutning till ett tidigare dåd. Det har visat sig gälla på individnivå, att personer som utsatts för våld ofta begår våldsbrott kort tid därefter (Sariaslan m.fl. 2016). Studier från USA visar också att personer som tidigare fallit offer för skjutvapenvåld, och som ingår i samma sociala nätverk, löper större risk att utsättas för skottskador (Papachristos m.fl. 2012). Även på platsnivå har studier påvisat en ökad risk för efterföljande skjutningar en tid efter tidigare skjutning (Sturup m.fl. 2018). Sammantaget visar det på att skjutningar ofta har samband med varandra, och de tenderar att ske inom ett sammanhang, där inte minst narkotikahandel är en central del av kriminaliteten (Magnusson 2020, Gerell m.fl. 2021). Det kan finnas kopplingar även till andra brott, till exempel utpressning eller bedrägerier (Polismyndigheten 2022a), och dessa brott kan i sin tur ha kopplingar till förändringar i den kriminella ekonomin. Det är dock viktigt att komma ihåg att alla skjutningar inte sker inom den kriminella miljön (Brå 2024).

Sammantaget visar forskning att våldsanvändning är nära förbundet den dynamik som finns i den kriminella miljön. Kollektiva förväntningar och socialiseringsprocesser i den kriminella miljön är en av de faktorer som kan styra vilken typ av våld som bedöms vara rimligt i olika situationer, av aktörerna i miljön.

Metod och material

För att besvara frågeställningarna har material från ett flertal källor använts. Dessa beskrivs mer ingående i det här avsnittet.

Kvantitativt material

Data som används för att beskriva utvecklingen sedan 2005 med avseende på antalet skjutningar, skador och avlidna kommer från Svenskt Traumaregister (SweTrau), från Socialstyrelsens patientregister och dödsorsaksregister, från Polismyndighetens skjutningsloggar, samt från anmälningsregistret, misstankeregistret och ett samlat material om dödligt våld från Brå. Alla datamaterial finns inte tillgängliga för hela perioden. Exempelvis började Polismyndigheten föra skjutningsloggar nationellt från 2017. I storstädernas polisregioner har lokala loggar förts 2011–2016, varav Brå för den här studien fått tillgång till loggar från polisregion Stockholm och polisregion Väst. Därutöver har Brå inhämtat data från anmälningsregistret i syfte att komplettera informationen om antalet skjutningar under de år som inte omfattas av polisens skjutningsloggar.

Materialet från anmälningsregistret har bearbetats för att beskriva nivåer och i viss mån karaktären på skjutningar över tid. Det handlar om att redovisa och göra en bedömning av antalet skjutningar, hur många och vilken typ av skottskador som registrerats samt andra utmärkande drag för skjutvapenväldet. För en mer detaljerad genomgång av de respektive datakällorna och hur de bearbetats, se bilaga 1.

Kvalitativt material

Fokusgrupper

Brå har genomfört 11 fokusgruppsintervjuer med polisanställda med sammanlagt 55 deltagare. Dessa genomfördes mellan november 2023 och februari 2024. Brå har fått en kontaktperson av Polismyndigheten vid varje polisregion där fokusgrupper genomförts. Utifrån Brås förfrågan har kontaktpersonen samlat deltagare som tillsammans har erfarenhet från mitten på 00-talet fram till i dag av att arbeta mot kriminella miljöer där skjutningar har förekommit. Det handlar om till exempel utredare, spanare och underrättelseanalytiker. Vi genomförde två fokusgrupper vardera i Göteborg och Malmö, fem (uppdelat på olika polisområden och regionalt) i Stockholm, samt en fokusgrupp vardera i två mellanstora städer, i polisregion Öst respektive i polisregion Nord.

I fokusgruppsintervjuerna utgick diskussionen från en tidslinje med statistik och exempel på lokala händelser, indelat i femårsperioder.² Genom att behandla perioderna var för sig sattes skjutvapenvåldets utveckling under respektive period i relation till hur de kriminella miljöerna och konflikterna förändrades i respektive stad. För varje period ställdes frågor kring vad som utmärkte den kriminella miljön, vilka konflikter som var utmärkande, samt vilka uppmärksammade händelser och skjutvapendåd som hade särskild betydelse för utvecklingen. Fokusgrupperna varade mellan tre och fem timmar.

Intervjuer

Intervjuer har gjorts med personer med egen erfarenhet från den kriminella miljön i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Kontakt med intervjupersonerna erhöles via olika avhopparverksamheter. Målgruppen som eftersöktes var personer som hade en längre tids erfarenhet av den kriminella miljön där skjutvapenvåld förekommit under uppdragets undersökta period. Totalt intervjuades sju män i åldern 30–50 år som har varit aktiva i den kriminella miljön under en större del av vår undersökta period. Inga kvinnor förmedlades av verksamheterna, vilket kan bero på att det inte är lika vanligt med kvinnor som har erfarenhet av skjutvapenvåld i kriminell miljö.

Samtliga intervjuer utom en genomfördes över telefon. Den genomfördes vid ett fysiskt möte. Intervjupersonerna har varit verksamma i olika typer av grupperingar. Intervjufrågorna behandlade teman såsom hur den kriminella miljön såg ut när intervjupersonen var aktiv och vad som karaktäriserade skjutvapenvåldet. Intervjuerna transkriberades och kodades sedan tematiskt.

Underrättelsematerial

För att ytterligare fördjupa bilden av skjutvapenvåldets förändring i förhållande till konflikter inom den kriminella miljön så har drygt 150 chattrådar från avkrypterade chattar mellan 2019 och 2021 analyserats. Dessa har identifierats genom sökningar i ett större material av krypterad kommunikation mellan kriminella. Sökningarna genomfördes med hjälp av sökord kopplade till skjutningar och mordförsök. Cirka 50 trådar valdes ut för mer detaljerad analys. I dessa berörde en betydande del av tråden någon

² De femårsperioder som resultatkapitlen är indelade i motsvarar inte helt de som var underlag till fokusgrupperna. I rapporten har perioderna anpassats efter vad som framkom i fokusgrupperna och det övriga materialet.

form av planering kring skjutvapenvåld eller överväganden kring konflikter i den kriminella miljön.

Ett kodschema utarbetades för att sammanställa relevanta uppgifter. Kodningen omfattade data om den kriminella miljön, vilka typer av brottslig verksamhet som nämndes i tråden och strategiska resonemang kring våldsdåd. Utifrån trådarna framgår det inte i vilken omfattning de våldsdåd som diskuteras faktiskt genomfördes.

Utöver chattarna har 24 underrättelserapporter från Polismyndigheten analyserats. Dessa berör den kriminella miljön med koppling till skjutvapenvåld och materialet har använts för att fördjupa och komplettera de uppgifter som framkommer i fokusgrupper och intervjuer.

Förundersökningar och domar

För att få en bild av omständigheterna kring dåd som har varit särskilt utmärkande har 39 förundersökningar och domar kodats. Ärenden har identifierats via förfrågan till åklagarkamrarna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt via fokusgrupperna. Kodning av ärenden har gjorts för vad som framkommer om motiv för olika inblandade, vilken typ av konflikt som ligger bakom skjutningen, vilket tillvägagångssättet för skjutningen har varit, vad som framkommer om olika grupperingars organisering med mera.

Hur materialet används

De olika materialen syftar till att såväl komplettera varandra som att fördjupa kunskapen inom olika områden. Exempelvis kan de polisanställda som deltagit i fokusgrupper ge en översiktsbild av kriminaliteten i en stad och även ge sin bild av vilken betydelse specifika händelser kan ha haft för skjutvapenvåldets utveckling. Intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön kan berätta om normer och överväganden som funnits under deras tid som aktiva. Det avkrypterade chattmaterialet ger en bild av vilka överväganden och planeringar som sker i samband med skjutvapenvåld utan förmodad insyn av rättsväsendet eller andra utomstående aktörer.

Material från traumaregistret, patientregistret, dödsorsaksregistret och Polismyndigheten är inte begränsat till fall i kriminell miljö. Dessa källor används i studien för att skildra antalet skjutningar mot person respektive andra mål, samt antalet skadade och avlidna på grund av skjutvapenvåld. Skjutvapenvåld är en typ av brott som ofta kommer till rättsväsendets

kännedom, åtminstone när det riktas mot en person. Därför kan statistik om anmälningar relativt väl spegla utvecklingen av skjutvapenvåld där personer skadas eller dödas. Det saknas dock nationell statistik som går att koppla till skjutningar där någon inte skadats eller dött före 2017. En granskning av polisanmälningar i anmälningsregistret avseende storstadsregionerna har därför genomförts för de år som saknas i respektive storstadsregion, i syfte att komplettera Polismyndighetens skjutningsloggar. Eftersom skjutvapenvåld inte enbart används i kriminell miljö, och att till följd av att det i generell statistik inte går att veta hur stor andel av skjutvapenvåldet som är kopplat till den kriminella miljön, används vissa överlappande material i rapporten, såsom Socialstyrelsens patientregister och dödsorsaksregister. Brås kodade material om dödligt våld går däremot att avgränsa till fall i den kriminella miljön men eftersom det bara avser dödligt våld fram till år 2021 har även dessa uppgifter kompletterats med data från polisens skjutningsloggar som sträcker sig till 2023.

Disposition

Rapporten inleds med en presentation av några övergripande data om skjutvapenvåldets utveckling. Det handlar om antalet skjutningar samt antalet skadade och avlidna av skjutvapenvåld sedan mitten på 00-talet. Därefter följer fyra huvudsakliga resultatkapitel som behandlar skjutvapenvåldet i kriminell miljö. Kapitlen handlar, i kronologisk följd, om var sin tidsperiod av skjutvapenvåldets utveckling. De olika perioderna är indelade efter hur den kriminella miljön där skjutningar förekommer har förändrats. I fokus för varje kapitel är dels de fenomen som dominerar den kriminella miljön dels de fenomen som innebär betydelsefulla förändringar för utvecklingen av skjutvapenvåldet. Det betyder att det inte är en helhetsbild av den kriminella miljön eller av skjutvapenvåldet som presenteras i varje kapitel.

Det första kapitlet beskriver den övergripande kontexten och vad som karaktäriserar skjutvapenvåldet och den kriminella på miljön under andra halvan av 00-talet. Det andra och tredje kapitlet beskriver första respektive andra halvan av 10-talet. Det fjärde kapitlet tar upp tiden från ungefär 2020 fram till 2023.

Varje resultatkapitel är uppdelat i två övergripande delar, där den första behandlar den kriminella miljön och den andra behandlar skjutvapenvåldets utveckling under den period som kapitlet avhandlar.

I redogörelsen av skjutvapenvåldets utveckling ryms såväl olika typer av kvantitativa mått som karaktär och tillvägagångssätt.

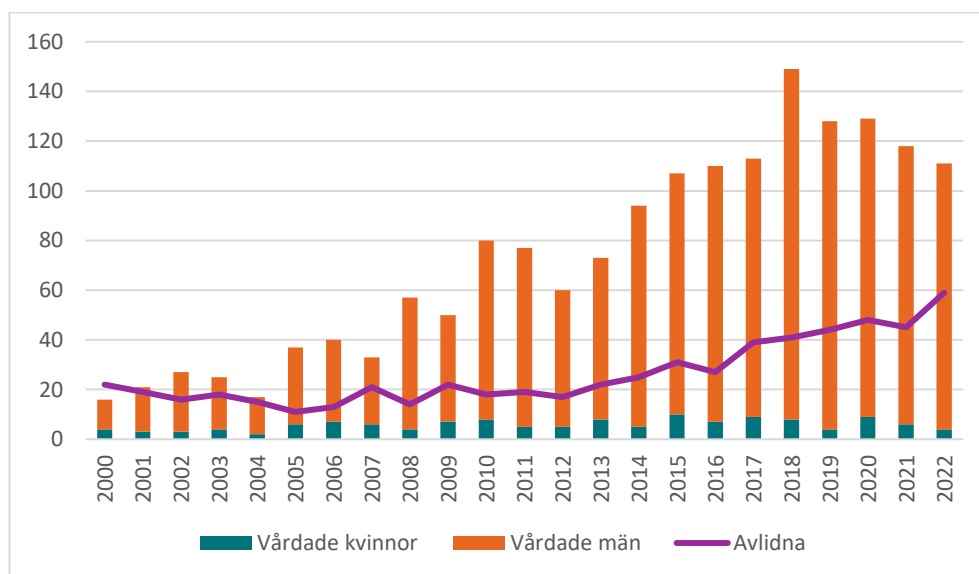
Den kronologiska indelningen i kapitlen är i viss mån överlappande och ska inte läsas som definitiva årtal. Olika teman om skjutvapenvåldets utveckling tas upp inom ramen för den period där de blir mest framträdande, även om tendenser har uppstått vid olika tider i olika städer. Det betyder också att ett fenomen som tas upp i en tidsperiod kan spänna över ett större tidsspänn än de år som kapitlet gäller, vilket görs för att sätta utvecklingen i en längre tidsmässig kontext. Perioder kan därför innehålla referenser till andra perioder i syfte att beskriva förändringar som sker över tid. Exempelvis kan grupperingar som inte redogörs för i senare perioder finnas kvar som kriminella aktörer, men bedöms utifrån materialet inte som framträdande för skjutvapenvåldets utveckling.

Överblick av skjutvapenvåldets utveckling från 00-talet

I det här avsnittet presenteras några övergripande kvantitativa analyser som gäller omfattningen av skjutvapenvåldet i Sverige sedan 00-talet. Resultaten utgår från information från anmälningsregistret, patientregistret och dödsorsaksregistret och från polisens skjutloggar.

Som nämndes i inledningen har skjutvapenvåldet ökat sedan mitten av 00-talet. Figur 1 visar antalet personer som vårdats i den specialiserade vården på grund av en skjutvapenskada orsakad av annan person, uppdelat på kön, samt antalet avlidna av skjutvapenvåld. Staplarna börjar på år 2000 för att visa att det från år 2005 skedde en ökning av antalet skadade jämfört med tidigare år på 00-talet. Figuren visar även att från år 2013 ökade antalet avlidna på grund av skjutvapensskador. Antalet kvinnor som skjutits av annan person under den observerade perioden är relativt få och man kan konstatera att det oftast är män som utsätts för skjutvapenvåld.

Figur 1. Antal patienter på grund av skjutvapenvåld, uppdelat på kön, samt antal avlidna av skjutvapenvåld, 2000–2022.

Källa: Socialstyrelsen

Den här utvecklingen framkommer även i polisens skjutningsloggar och genomgången av antalet anmälningar om skjutningar. Tabell 1 visar att antalet skjutningar mot person har ökat i förhållande till antalet skjutningar mot andra mål såsom husfasader, restauranger och annat. Vidare ser utvecklingen av antalet skjutningar olika ut i de olika storstadsregionerna, där det högsta antalet skjutningar mot person skedde vid olika tidpunkter. År 2023 skedde en minskning av antalet skjutningar mot person i samtliga städer och i övriga Sverige. I Skåne började antalet skjutningar mot person dock att minska efter 2017. I Västra Götaland började minskningen efter 2018.

Tabell 1. Antal skjutningar enligt anmälningar och polisens loggar, per region, 2005–2023.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Stockholm																			
Mot person	34	16	26	29	32	38	42	31	13	40	54	68	40	64	60	88	73	75	48
Annat mål	61	28	45	39	50	35	60	36	8	40	33	50	37	41	37	71	57	49	63
Västra Götaland																			
Mot person	15	23	16	21	24	27	31	18	28	32	33	32	22	32	21	26	23	18	9
Annat mål	64	37	37	42	52	41	21	33	26	34	23	26	5	19	13	20	12	19	24
Skåne																			
Mot person	21	18	27	15	20	42	22	24	15	35	33	48	60	45	33	26	27	34	29
Annat mål	50	16	36	29	43	54	40	30	28	52	60	49	33	33	34	20	18	30	47
Övriga Sverige³																			
Mot person													56	58	78	66	74	81	53
Annat mål													26	32	78	56	56	75	73

Källa: Brå och Polismyndigheten.

³ Uppgifter finns ej tillgängliga där det saknas värden.

Uppgifterna i figur 1 och i tabell 1 avser inte endast skjutningar i den kriminella miljön, men visar sammantaget att antalet skadade och avlidna har ökat samt att skjutningar som riktas mot person har blivit fler i förhållande till skjutningar som riktas mot andra mål. I kommande kapitel följer resultat av skjutvapenvåldets utveckling i relation till den kriminella miljön och med hänsyn till regionala skillnader.

Hierarkiska organisationer som reglerar skjutningar under andra halvan av 00-talet

Det här kapitlet inleds med beskrivning av den övergripande kontexten och vad som karaktäriserar den kriminella miljön under andra halvan av 00-talet. Därefter beskrivs skjutvapenvåldets karaktär och inriktning. Kapitlet avslutas med att visa hur ökningen av skjutvapenvåldet inleds under andra halvan av 00-talet.

Kriminella miljön: Hierarkiskt organiserade grupperingar

Skjutvapenvåldet i den kriminella miljön under den andra halvan av 00-talet var, enligt fokusgrupper och intervjupersoner, främst kopplad till olika typer av hierarkiskt organiserade grupperingar. Det kunde exempelvis vara kriminella nätverk med ledande individer som hade gemensam bakgrund i andra länder, eller etablerade mc-gäng med så kallade supportergrupper. Det fanns dessutom grupperingar som inspirerats av mc-gängens användning av symboler, attribut och namn, såsom Original Gangsters, Brödraskapet Wolfpack, Black Cobra. Dessa grupperingar var synliga och attributen användes inte minst för att symbolisera ett våldskapital. Det som har kallats det stora nordiska mc-kriget med hög våldsanvändning framför allt i Skåne och i Danmark på 90-talet, ligger i närtid och bidrog till att ge dessa grupperingar en våldsam profil.

Skjutvapenvåldet i kriminell miljö vid mitten av 00-talet förekom framför allt i storstäderna, även om i första hand mc-gäng kunde vara aktiva även utanför städerna.

Reglerat skjutvapenvåld med instrumentellt syfte

Den sammantagna bilden från fokusgrupper och intervjuer är att skjutvapenvåldet på mitten av 00-talet främst användes i instrumentellt syfte, för att upprätthålla makten i den hierarkiska miljön. Samtliga fokusgrupper i storstäderna menar att skjutvapenvåldet i mitten på 00-talet i första hand var riktat mot tämligen högt uppsatta personer. Skjutvapenvåldet beskrivs som att det var avgränsat, fyllde en specifik funktion och ofta var ”sanktionerat av en organisation”. Vissa

fokusgruppsdeltagare skildrar att det skedde successionsförändringar, som sköttes internt i grupperingarna med hjälp av våld. Den bild som framträder är att skjutningarna ofta fungerade som en ”kontrollmekanism” i den kriminella miljön och kunde aktiveras när någon inte följde de informella regler som gällde i en gruppering, eller krävde för mycket pengar. Den som sköts kunde exempelvis vara någon som kommit in och ”tagit för mycket plats”, och där ”man bestämmer sig för att ’det slutar här’.” En polisanställd menar att de som var inblandade i skjutvapenvåldet ofta hade bestämt att de skulle:

skicka ett symbolvärde till hela organisationen, hela miljön. Och det går ju igenom en väldig beslutsprocess, och har säkert skett jättemånga steg innan man fattar ett sånt ganska radikalt beslut där och då.

På så sätt uppfyllde skjutningarna ett symbolvärde i form av att de förmedlade ett budskap om att ”det är ingen jävel som frispelar, det är ingen som springer runt och hotar folk till höger och vänster, utan man rättar sig i ledet.”, som en fokusgruppsdeltagare uttrycker det.

Skjutvapenvåld sågs som dåligt för den vinstdrivande verksamheten

I fokusgrupperna framkommer en uppfattning om att skjutvapenvåldet i mitten av 00-talet begränsades av kontakter på hög nivå, vilket innebar att konflikter inte eskalerade till den grad att det drabbade den vinstdrivande verksamheten negativt. En fokusgruppsdeltagare menar exempelvis att ”man säkert satte sig vid olika tillfällen och pratade med varann och kom överens om hur man delade upp [marknader] och så där”. Ett illustrativt exempel på detta som nämns vid fokusgrupperna i polisregion Stockholm är händelseutvecklingen i Södertälje. Enligt fokusgruppsdeltagaren var Södertäljenätverket vid den här tiden hierarkiskt uppbyggt och baserat på etnicitet och släktskap. De ägnade sig åt olika typer av vinstdrivande kriminalitet, såsom illegalt spel, indrivningsverksamhet med våldsinslag, inkassoverksamhet, utpressning och narkotikahandel. I mitten av 00-talet skedde en splittring av nätverket i Södertälje som innebar att staden hamnade i fokus för skjutvapenvåldet i Stockholm. En grupp med kopplingar till nätverket blev i stället medlemmar i en undergruppering till en mc-klubb, vilket resulterade i att det uppstod en konflikt mellan grupperingarna. En första skjutning kopplad till konflikten som sticker ut, enligt fokusgrupperna, var när en person i mc-väst blev skjuten på en spelklubb. I stället för att direkt leda till en motreaktion och en våldsspiral så anses skjutningen ha resulterat i en förhandlingssituation mellan ledare i Södertäljenätverket och mc-klubben. En fokusgruppsdeltagare som följde utvecklingen menar att nätverket hellre förhandlade och tog ”en ekonomisk

smäll, så att säga, än att starta krig, eftersom det förstörde affärerna.” Det strategiska tänkandet sägs emellertid ha förändrats när en yngre släkting tog över som ledare, efter vilket våldet ”fullkomligt exploderar. Det är en våldskulturbärare som drar igång någonting som man inte kunde stoppa.” I en dom skrivs att:

Det har tydligt framkommit [att individer] inom den aktuella personkretsen på uppdrag [...] utfört våldshandlingar och hotat med våld mot andra och då främst syrianer boende i Södertälje. Det har således helt klart funnits ett våldskapital inom grupperingen.

Skjutvapen som påtryckningsmedel

Även om det förekom flera våldsdåd med dödlig utgång så menar flera fokusgrupper att skjutvapenvåldet på den här tiden sällan var inriktat på att döda personer. Istället användes skjutvapen ”som ett sätt att någonstans markera mot varandra”, som en fokusgruppsdeltagare uttrycker det. Skjutningar beskrivs som inte särskilt centrala för konflikterna mellan olika grupperingar. En polis säger:

Det var mycket mer gäng och det var konflikter, men jag kände inte att det var skjutningarna som dominerade, utan det var massor av andra påtryckningar.

Dessa påtryckningar kunde exempelvis vara misshandel eller utpressningar. Vid fokusgrupperna nämns flera exempel på skjutningar under den här perioden där det var svårt att avgöra om syftet var att döda den som besköts eller inte.

Uppseendeväckande dåd förändrar den kriminella miljön

Samtidigt som flera i fokusgrupperna ger en bild av att skjutvapenvåldet på 00-talet vanligtvis inte var en naturlig komponent i den kriminella miljön, skedde ett flertal uppseendeväckande skjutningar i offentlig miljö. Ett exempel är en uppmärksammas skjutning som skedde på dagtid vid en badplats utanför Göteborg 2001. Incidenten var uppseendeväckande på så sätt att det var en öppen eldstrid bland allmänheten till följd av en konflikt mellan kriminella grupperingar. Enligt fokusgruppsdeltagare markerade skjutningen på badplatsen ett skifte. Polisen hade tidigare haft stort fokus på ”mc-konflikterna” men såg nu att nya grupperingar gjorde sig gällande när det handlade om skjutvapenvåld. En polisanställd menar att man inom polisen vid den här tiden övergick ”från att prata person till grupp.”

En motsvarande händelse i Malmö inträffar 2005 när ett skjutvapenmord sker på en uteservering på en central gågata. Förutom den mördade skadades bland annat en 76-årig kvinna som satt på caféet. I fokusgrupperna med polisanställda i polisområde Malmö bedöms mordet

ha accelererat de kriminella konflikterna i Malmö. Mordet var dels det första av sitt slag på öppen gata, dels hade den 62-årige mördade mannen en ledande ställning i den kriminella miljön: "Han var oljan mellan allt maskineri i den kriminella delen från Sverige ner till Balkan där. Han såg till så att ingen förgrep sig mot de som inte skulle förgripas mot." berättar en fokusgruppsdeltagare.

I fokusgrupperna menar deltagarna att vissa av konflikterna var kopplade till illegala spelklubbar. Men även andra kriminella inkomstkällor nämns, såsom utpressningar, rån, svartklubbar och narkotika.

Tillgången till vapen ökar

Intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön på 00-talet menar att skjutvapen har funnits i den kriminella miljön sedan en lång tid tillbaka. Tillgången beskrivs av flera som att alltid ha varit god, vilket intervjupersonerna tillskriver ett fortlöpande inflöde av vapen. Men det beskrivs också som att tillgången var mer eller mindre reglerad. Även i en rapport från Polismyndigheten från 2005 beskrivs tillgången till vapen som "mycket stor", men det framgår också att brott mot vapenlagen endast förekom i mindre omfattning (Polismyndigheten 2005).

En intervjuperson menar att tillgången var särskilt god under 00-talet när priset sjönk eftersom vapen "vällde in från kriget i Balkan".

Intervjupersonen beskriver vidare att deras gruppering hade ett eget lager av vapen som de kunde ta fram vid behov, eller så hade medlemmarna egna vapen. Flera intervjupersoner pekar dock på att det någon gång under 00-talet blev mer eller mindre ett måste att ha tillgång till ett eget skjutvapen och skyddsväst. De har svårt att härleda denna förändring till en särskild händelse, men förutom att tillgången på vapen tycks öka nämner flera intervjupersoner att det på 00-talet inträffade flera skjutningar på öppna platser. Det hade betydelse för hur kriminella såg på riskerna med att vara kriminell.

I fokusgrupperna framförs samma uppfattning som hos intervjupersonerna med erfarenhet av den kriminella miljön. Grupperingarna hade under den här tidsperioden tillgång till vapen men framhåller att det inte behövde innebära att man sköt folk. En deltagare uttrycker det som att: "man hade vapen [...] för att visa att man var kapabel, men man använde det inte."

I två städer uttryckte poliser som var med i fokusgrupperna att det var ovanligt att hitta vapen vid den här tiden: "Jag vet inte hur många husrannsakingar och hur många gripna och hur många vi kollade på stan

– det var sjukt ovanligt.” Det kan tyda på att även om grupperingar hade tillgång till vapen så var de inte särskilt lättillgängliga. En intervjuperson med erfarenhet från den kriminella miljön menar att vapnen gjordes mer lättillgängliga om konfliktnivån ökade, vilket också ökade risken att ertappas med vapen:

Flera av oss åkte ju fast för grovt vapenbrott, och vi åkte ju liksom in för det. Det var under den perioden [slutet av 00-talet] och det var samma för mig. Jag åkte ju också fast med pistol.

Samma intervjuperson berättar om en konflikt under 00-talet som ledde till att hans gruppering införskaffade skjutvapen. Det som beskrivs är en form av upprustning där en gruppering försökte införskaffa de skjutvapen de kan komma åt:

Just under kriget [mellan grupperingar], då köpte vi ju på oss allt vi kunde hitta och komma över. Men innan kriget så var det ... man ägde bara ett vapen, och om jag inte ägde så ägde någon annan [i grupperingen]. Så att det var ju så, men att vi regelbundet köpte på oss och bunkrade upp – det gjorde vi inte. Men när kriget drog igång, då började vi leta runt, fråga runt, köpa på oss.

Vapeninköp tycks med andra ord främst ha förekommit under pågående konflikter. Intervjupersonen berättar även om en konflikt som pågick under senare delen av 00-talet. Då bar alla skyddsväst och var beväpnade samt började tänka efter kring vilka platser de vistades på. Han nämner även att de fick böta till grupperingen om de inte bar kniv på sig:

Men sen när vi väl var i konflikten så var vi alltid beväpnade. Alltså hade du inte kniv på dig så fick du böter på 500 liksom. Så man var tvungen att vara beväpnad och så hade vi skottsäkra västar. ... Men innan konflikten, eller när det inte var konflikt, så hade vi aldrig vapen på det sättet.

Utvecklingen av skjutvapenvåldet: ökningen inleds

Som visades i det föregående kapitlet, började antalet skadade personer av skjutvapenvåld att öka under andra halvan av 00-talet. Flera intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön menar också att skjutvapen började användas allt oftare och av fler personer än tidigare. En av intervjupersonerna talar om vad som sågs som ”rimliga” konsekvenser av våld, där exempelvis en misshandel förväntades besvaras med en misshandel. En förändring som flera av intervjupersonerna pekar på är att skjutvapen börjades användas för att vedergälla våldsdåd där skjutvapen tidigare inte använts. En örfil kunde leda till ett skott i benet och en kniv i benet kunde besvaras med en dödsskjutning (jfr Brå, 2019b). En intervjuperson med bakgrund i den kriminella miljön berättar att han fick

sig en tankeställare under konflikter på 00- och 10-talet vad det gäller vilken nivå de var beredda att ta våldet till. När väl skjutvapen hade börjat användas och våldet gått över till att bli dödligt var det svårt att besvara skjutningar genom misshandel med tillhyggen. Användandet av skjutvapen beskrivs som att det även hade en symbolisk funktion. En annan intervjuperson menar att det handlade om både anseendet för grupperingen och om ett behov av att utkräva hämnd:

Och sen är det ju också heder, alltså ansiktet utåt. "Okej, de sköt två av våra." En är kritiskt skadad och har liksom fått operera ... och det är osäkert om han kommer att överleva. Och vad har vi gjort – jo vi har skjutit en i benet – ja men då måste vi vara värre. Plus det här anseendet, ryktet ... och även hämndbegäret, alltså "ett öga för ett öga, tand för tand".

Om en motståndare inte kunde eller var villig att öka insatserna när våldet eskalerade så kunde de, enligt en intervjuperson, dra sig tillbaka. I vissa fall kunde ett sådant tillbakadragande göras proaktivt, innan en konflikt eskalerade. Den som drog sig tillbaka kunde då, enligt intervjupersonen, ha en möjlighet att inrikta sig på andra inkomstkällor. Samtidigt kunde ett tillbakadragande från en konflikt innebära en prestigeförlust och ett försämrat rykte i den kriminella miljön. Samma intervjuperson berättar om en situation när hans gruppering skulle vedergälla en misshandel. De mötte då ett motstånd de inte hade räknat med, både i termer av att motståndarna var mångdubbelt fler och beväpnade med skjutvapen:

Vi ansåg att konsekvensen var att de som hade gjort det här skulle få stryk – bryta benen på dem. För det är en rimlig konsekvens om du har spöat någon. Men de här [...] som vi mötte var ju beredda att dö – och döda givetvis.

Det fanns med andra ord vissa regler för upptrappning och vilken typ av våld som skulle användas i olika situationer, men redan på slutet av 00-talet fanns exempel på att reglerna inte alltid efterföljdes.

Regionala skillnader

Enligt genomgången av anmälningar var antalet skjutningar under andra halvan av 00-talet totalt runt 200 stycken i de tre storstadsregionerna. I förhållande till befolkningsmängd var Skåne värst drabbat av skjutningar som ledde till skador eller dödsfall. Från år 2005 – 2009 skedde upp till ca 30 skjutningar per år mot en person (både med och utan skador) i vardera av de tre storstäderna.

Av tabell 2 framgår det att antalet skadade av skjutvapenvåld varierar från år till år, men att det rör sig om runt 10 personer per år per storstadsregion, förutom Stockholm som har färre antal skadade 2006 och 2007.

Tabell 2. Patienter på grund av skjutvapenvåld per region, 2005–2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Stockholm	8	4	3	17	13
Västra Götaland	8	8	12	13	8
Skåne	7	11	8	13	8
Övriga regioner	14	17	10	14	21

Källa: Socialstyrelsen

Malmö

Ökningen av skjutvapenvåldet under den andra halvan av 00-talet inleds i Malmö. I andra städer inleds liknande processer men senare. Fokusgruppen i Malmö menar att mordet på gågatan 2005 ledde till en mer konfliktfylld kriminell miljö (se avsnittet Uppseendeväckande dåd förändrar den kriminella miljön). Konflikterna som följde handlade dock inte om hämndaktioner, utan var snarare en konsekvens av att mordet skapade utrymme för andra aktörer att agera på den kriminella marknaden. Skjutvapenvåld användes inte minst i en konflikt mellan två grupperingar som till viss del hade kopplingar till tidigare tongivande kriminella genom släktskap, men som i första hand var knutna till bostadsområden. Enligt fokusgruppen uppfattades grupperingarna inledningsvis som del av samma grupp, som började sin kriminalitet med att begå personrån. Därefter delades gruppen. Den första skjutningen i konflikten mellan dessa grupperingar skedde ett halvår efter mordet på gågatan. Skjutningen skedde efter att gärningspersonen, enligt poliserna i fokusgruppen, tidigare samma dag misshandlats. Det blev inledningen på en serie skjutningar som skulle fortsätta i tio års tid, fram till 2016. Konflikten eskalerade när en av ledarna överlevde en beskjutning med automatvapen hösten 2008. Ett år senare sköts en ledare för den rivaliserande grupperingen ihjäl, vilket följdes av att den förre beskjutnes bror, några månader senare, sköts ihjäl på öppen gata. Inom ramen för konflikten skedde flera skjutningar med automatvapen mot ledande personer, liksom våldsdåd med handgranater och sprängmedel.

Göteborg

I Göteborg beskrivs det i fokusgrupperna som att våldet förändrades i slutet av 00-talet till följd av att mc-gängen värvade en ny typ av klientel till sina

så kallade supporterklubbar. Dessa undergrupperingar beskrivs som att de var svårstyrda och att de på egen hand skapade konflikter som moderklubbarna därmed drogs in i och tvingades hantera. Det finns en uppfattning bland de polisanställda i fokusgrupperna att de två dominerande mc-klubbarna förmodligen kom överens om att lägga ner sina undergrupperingar på grund av att de startade och eskalerade så många konflikter.

Konflikter mellan mc-grupperingar och områdesbaserade grupperingar tycks ha varit särskilt framträdande just i Göteborg, men förekom till viss del även i de andra städerna. En intervjuperson menar att grupperingarna i dessa konflikter hade olika "ingångsvärden". Liksom de polisanställda hävdar i fokusgruppsintervjuerna, så framhålls även i andra intervjuer att individerna i mc-miljön vid mitten av 00-talet var etablerade i samhället och tjänade pengar på bland annat byggbranschen. När de gjorde försök att expandera i vissa förorter så möttes de av hårt motstånd med en nivå av våld som de inte var beredda på. Mc-gängen hade mer att förlora och var därför inte beredda att driva konflikterna lika långt. Det beskrivs av en intervjuperson som att personerna inom mc-miljön ofta hade egen familj och vissa materiella tillgångar vilket inte de som de utmanade hade. Motståndarna ansågs därför ha en större "hunger".

Stockholm

I en fokusgrupp med polisanställda från en del av polisregion Stockholm beskrivs skjutningarna under den här tidsperioden mer i termer av isolerade händelser. En deltagare drar ett typexempel:

Det måste ha varit 2008, 2009 någonstans, ett mordförsök. På den tiden var det två kriminella som ägde marknaden där uppe. Och det var ju ofta så det såg ut, den ena var lite mer en missbrukare och den andra var någon sån här problemunge under uppväxten. Och så hamnade de i luven på varandra, för de kom inte överens om ett parti narkotika och då träffades de för att prata ut och båda tog med sig vapen och båda sköt varandra. Ingen dog. Men det var ju en enorm händelse, när det hände.

Dock sker även sporadiska skjutningar mellan olika områdesbaserade grupperingar som inte kan beskrivas som lika isolerade:

Tre små områden, där det var ett par ungdomar på varje plats i princip, som började bråka med varandra, och de har alltid bråkat med varandra litegrann så. Slagit varandra och sånt. Och när skjutningarna började där, då var det att man kom på moped och sen så sköt man ju mot varandra på kanske 100 meters avstånd. Vi hittade ett par kulor lite här och var liksom, men det var i princip aldrig någon som blev träffad, utan det var mer en symbolgärning.

Även andra uppmärksammade skjutningar ägde dock rum i Stockholm under den här tidsperioden. Som tidigare berördes pågick en konflikt med flera skjutningar i Södertälje. Det skedde även skjutningar som inte hade direkt koppling till konflikten, exempelvis sköts vid ett tillfälle 17 skott mot polishuset i Södertälje 2005.

Skjutningars utförande: viktigt att själv utföra våldet vid personliga konflikter

Intervjupersoner som var aktiva i den kriminella miljön under 00-talet påpekar vikten av att själv utföra en skjutning, eller som en intervjuperson säger: "tanken på att du ska låta någon annan städa upp din egen skit, det känns som att det är väldigt fjärran". En annan intervjuperson menar att ju personligare en konflikt var desto större incitament fanns det att själv vara utföraren. Det knyter an till den heder eller anseende som enligt en tredje intervjuperson behövde försvaras i konflikterna. Det framkommer även strategiska anledningar till att själv vara utförare. En intervjuperson berättar exempelvis att han vill utföra sina våldsdåd själv så att han slapp hamna i skuld gentemot någon annan eller att en person fick en hållhake gentemot honom.

Unga i nära anslutning till skjutvapenvåldet

Några intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön berättar att de under konflikter på 00-talet observerade yngre personer i nära anslutning till skjutvapenvåldet. Däremot tycks de yngre inte ha varit inblandade själva i utförandet av skjutvapenvåld utan snarare haft som uppgift att förvara vapen och sälja narkotika. En intervjuperson berättar att han som 15-åring själv förvarade äldres vapen hemma hos sig.

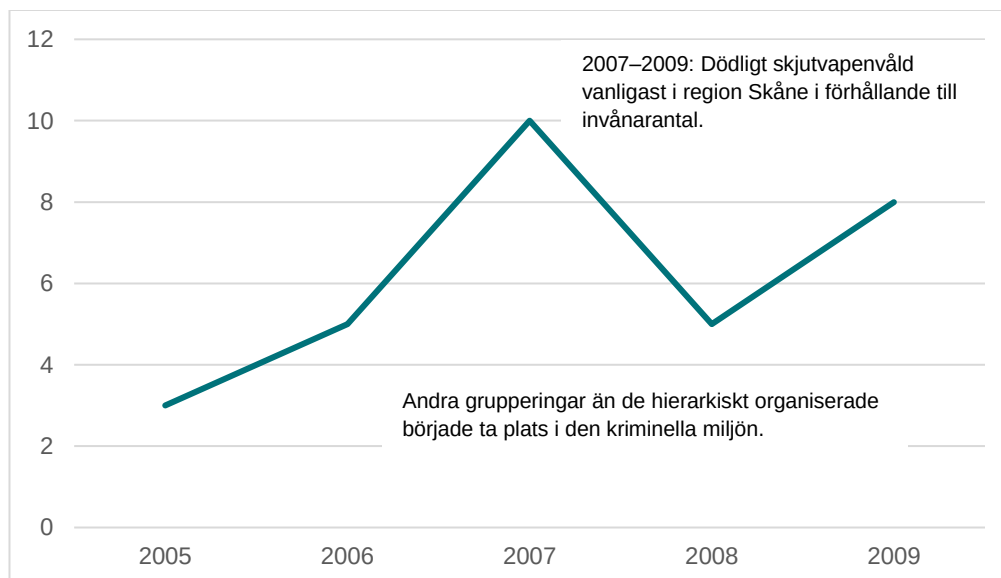
Under andra halvan av 00-talet så värvade också mc-gängen i Sverige en ny typ av klientel till sina supporterklubbar. Det var yngre personer från förorterna som, enligt deltagarna i en av fokusgrupperna, egentligen aldrig var avsedda att bli medlemmar i moderklubben, men "skulle vara aggressiva de också, det skulle vara ett våldskapital". I en underrättelserapport från 2005 beskrivs hur unga rekryterades in i kriminella gäng av andra unga, men även av äldre i supportergrupperingar som sökte upp de yngre i socioekonomiskt utsatta områden. Genomsnittsåldern på de som kategoriserades som "gängmedlemmar" är vid tiden 21 år och bland de som kallades "rekryter" är genomsnittsåldern 19 år. En majoritet av "rekryterna" var dock under 18 år. Ungefär varannan av de lagförda individer som knöts till gäng hade debuterat i

våldsbrottslighet. Ett gäng definieras i rapporten som ”en fast formerad och tidsbeständig grupp med särskilda namn, kläder, symboler och en intern hierarki, som exempelvis ett mc-gäng” (Polismyndigheten 2005).

Några huvudpunkter om andra halvan av 00-talet

Skjutvapenvåldet i den kriminell miljö började öka under andra halvan av 00-talet. I stort dominerades den kriminella miljön av hierarkiskt organiserade grupperingar där det fanns en etablerad ordning för när skjutvapenvåld skulle användas och vem som gjorde det. Det uppstod dock en ny typ av konflikter i den kriminella miljön i framför allt Malmö och Göteborg där en ny typ av grupperingar deltog, som inte var lika hierarkiskt organiserade. De senare grupperingarna tycks ha fört med sig ett nytt förhållningssätt till skjutvapenvåld, även om skjutvapen i första hand fortfarande användes som ett hot och påtryckningsmedel. De skjutvapenmord som skedde i den kriminella miljön var i första hand riktade mot ledande individer.

Figur 2. Dödligt skjutvapenvåld i kriminell miljö, antal avlidna, 2005–2009.

Källa: Brå

Territoriella grupperingar blir aktiva inom skjutvapenvåldet under första halvan av 10-talet

I det här kapitlet visas hur den kriminella miljön och skjutvapenvåldet ändrar karaktär under första halvan av 10-talet. Det skedde också en markant ökning av antalet skadade och avlidna av skjutvapen under perioden. I kapitlet visas dock att ökningen inte skedde i alla städer samtidigt.

Kriminella miljön: områdesgrupperingar

De hierarkiska grupperingar som var aktiva på 00-talet var i varierande grad fortsatt aktiva i början av 10-talet. Fokusgrupperna beskriver emellertid att det skedde en skiftning i den kriminella miljön under den här tidsperioden, genom att områdesgrupperingarna växte sig starkare och även blev mer drivande i skjutvapenvåldet. Jämfört med de tidigare hierarkiska grupperna var områdesgrupperingarna mer flytande i sin organisationsform, även om de ofta kretsade kring tongivande ledare. Skiftet i den kriminella miljön uttrycks av en polisanställd som att det gick från "livsstilskriminella till att det blev förortsungar". Uttrycket anspelar både på att personerna var yngre och att det var en ny kategori av kriminella aktörer med en annan bakgrund. En annan förändring som fokusgrupperna menar skedde i början på 10-talet var att man kunde se en successivt minskad användning av tröjor och symboler som signalerade vilket gäng man tillhörde. Under andra halvan av 00-talet förekom områdesgrupperingar där man inspirerades av mc-gängens attribut och visade gängtillhörighet genom specialtryckta kläder. Exempelvis etablerade sig, enligt fokusgrupperna, Black Cobra i Malmö år 2009 och hade då kopplingar till vissa bostadsområden. En polisanställd beskriver att typiska grupperingen var:

En karismatisk ledare och hans bröder, och sen så suger man upp springpojkar som är vilsna och då blir man ett gäng. Man får en t-shirt och en tröja, då är man "king".

Men även om attributen liknade mc-gängens fanns inte den hierarkiska organisation som var förknippad med mc-gängen vid den tiden.

Fokusgrupperna i samtliga städer menar att trenden med att grupperingar tog efter mc-gängens attribut och symboler var förhållandevis snabbt övergående och endast varade några år. Den exakta tidsperioden varierade något i de olika städerna, men flera pratar om att trenden avtog efter 2009–2010. I en fokusgrupp i en mellanstor stad beskriver deltagarna emellertid att den typen av grupperingar etablerade sig senare, vilket tyder på att de fanns kvar som aktörer även senare. Samtidigt anses andra attribut, kopplade till lyxkonsumtion, i storstäderna ha tagit över. Det handlade om klockor, sportbilar, dyra jackor och andra märkeskläder. I en genomgång som Polismyndigheten gjorde av skjutningar mellan 2011 och 2013 som hade kopplingar till kriminell miljö i Stockholms län kunde inte någon skjutning knytas till ”medlemsbaserade nätverk”, vilket får tolkas som grupperingar med olika typer av symboler. I stället kopplades skjutningar överlag till ”kriminella nätverk hemmahörande i områden som klassificeras som socioekonomiskt utsatta” (Polismyndigheten 2013).

I föregående kapitel beskrevs att det under andra halvan av 00-talet skedde rekrytering till mc-klubbarnas undergrupperingar i förorter och det till viss del var dessa individer som var aktiva även i grupperingar baserade i socioekonomiskt utsatta områden under 10-talet. En intervjuperson som var aktiv i den kriminella miljön vid den tiden menar att personer som senare kom att bli ledande i områdesbaserade grupperingar inte sällan hade erfarenheter från undergrupperingar inom mc-miljön, och att de därifrån ”tog med sig rutinerna från sina upplevelser ... den här liksom hierarkin och planering, kartläggning.” När parterna sedan gick skilda vägar beskrivs det som ”en ganska sur skilsmässa”, och att de tidigare undergrupperingsmedlemmar som i stället blev drivande i områdesgrupperingar ”kände sig förorättade och utsparkade och förnedrade” och därför ville hämnas. Just dessa erfarenheter kan ha bidragit till att konflikterna mellan dessa olika typer av grupperingar blev särskilt framträdande i Göteborg.

Skjutvapenvåldet används av fler

I föregående kapitel beskrevs hur skjutvapenvåld under den andra halvan av 00-talet började användas i en ny typ av situationer. Enligt fokusgrupperna eskalerade den utvecklingen ytterligare under första halvan av 10-talet i takt med att områdesgrupperingarna tog mer plats i den kriminella miljön. Etableringen i den kriminella miljön var nära förbunden med en våldsanvändning där skjutvapen fick en allt större roll. Exempelvis

beskriver en fokusgrupp i Göteborg att det var tydligt att de äldre kriminella inte var beredda att driva våldet lika långt som de yngre grupperingarna:

Det var förnedringar, väldigt mycket övervåld och de här äldre bara "vi fixar inte de här ungarna".

Enligt intervjuer med personer med erfarenhet från den kriminella miljön under den första halvan av 10-talet utspelade sig även konflikterna på ett annat sätt än tidigare. En intervjuperson beskriver exempelvis att det blev svårare att inrikta våldsutövning mot enskilda personer i de områdesbaserade grupperingarna till följd av att det var problematiskt att röra sig i de områden där de var baserade. En jämförelse görs med mc-gängens klubbhus vars adresser var allmänt kända och i regel lättillgängliga. Förorterna beskrivs som betydligt svårare att få tillträde till. Intervjupersonen, från en annan kriminell miljö, berättar att de försökte men aldrig lyckades komma in i områdena: "de hade ju satt upp tullar eller vad man ska kalla det – vägspärrar" och de kunde sätta "eld på massor av bilar så det var hur många poliser som helst där" för att förhindra sina motståndare att komma i närheten.

Intervjupersoner med erfarenhet av den kriminella miljön beskriver att det också blev vanligare med skjutningar utan enskilda personer som måltavlor i början på 10-talet. I stället var det en gruppering i sig som var måltavlan och det var inte lika viktigt vem i grupperingen det var som det sköts mot. Det medförde att fler personer drogs in i skjutvapenvåldet under den första delen av 10-talet jämfört med under 00-talet. Fler personer blev helt enkelt beskjutna och kände sig hotade. Det var också fler personer än tidigare som använde skjutvapen. I en tidigare Brå-rapport beskrivs att man också kunde skjuta i förebyggande syfte, för att undvika att själv bli måltavla (Brå 2019b). Strategin kan dock vara kontraproduktiv eftersom fler personer då också blir måltavlor i hämndaktioner efter att ha deltagit i skjutningar.

Konflikternas dynamik

Även om tröjorna med gängnamn försvann så var, enligt fokusgrupperna, den nya typen av områdesbaserade grupperingar synliga i sina bostadsområden. En polis från Stockholm berättar att:

när jag åkte radiobil så kunde man få ett jobb i Husby, runt 2009, då kunde man åka in som en ensam bil där och fixa med någonting, men sen runt 2012, 2013 då går inte det i Järvaområdet.

Polisen beskriver att det sedan sprids till andra delar av Stockholm. Fenomenet tas även upp i en annan fokusgrupp där en polis menar att:

Det går väldigt snabbt, alltså jag upplever bara på fem–sex års tid att man har visuella gäng. När man åker in i ett område så kommer det 10, 15, 20 gubbar och ställer sig och glor på en. Så var det inte fem år tidigare, då kunde det vara enskilda individer eller smågrupper, men nu är det liksom ett kollektiv som kommer emot oss. Och det tycker jag blir en jättetydlig skillnad där tidigt 10-talet fram till 2015 så där.

I Malmö hade det redan tidigare förekommit oroligheter i området Rosengård. De värsta oroligheterna utbryter 2008–2009, men en fokusgruppsdeltagare beskriver det som att det sen är ”kaos i flera år.” Runt 2012 beskriver deltagarna också att det började förekomma mer sprängningar i samband med att en gruppering kom över ett stort antal handgranater:

Då smäller det var och varannan dag och då är det ju att man har smällt in en ruta på en bil och kastat in en handgranat i tomma bilar eller kastat i anslutning till nåns bostad eller utanför en affärsverksamhet som markeringar.

En ökad territoriell kontroll kopplas till narkotikahanteringen

En annan förändring som skedde i den kriminella miljön under 10-talet var att vissa tidigare inkomstkällor, exempelvis rån av värdetransporter eller övertagandet av garderober hos restauranger, blev mindre vinstgivande än tidigare till följd av bland annat minskad kontanthantering i samhället. Narkotikamarknaden var däremot fortsatt en lukrativ inkomstkälla och Brå har i en tidigare studie visat hur strukturen på narkotikamarknaden har förändrats sedan mitten av 00-talet (Brå 2021b). En förändring under 10-talets början var kriminella grupperingars eftersträvan av territoriell kontroll som möjliggjorde större avlastningsytor för narkotikan. Anspråken på att styra en narkotikamarknad inom ett område blev nära förbundna med att inneha ett våldskapital. Till exempel förknippas brott som vapeninnehav, utpressningar, våldsbrott, mord och mordförsök med ett våldskapital. Platser som inte har stabila dominansförhållanden förknippas generellt med högre konfliktnivåer (Brå 2021b).

I en kriminell miljö där territoriell kontroll blev allt viktigare åtnjöt de områdesbaserade grupperingarna en fördel, och fokusgrupperna beskriver att det också var tydligt hur grupperna strävade efter att förstärka den kontrollen. Exempelvis berättar en fokusgrupp i Göteborg om hur kriminella grupperingar kunde sätta upp vägspärrar och kontrollera vilka som åkte in i ett område. Under början av 10-talet involverades även allt yngre personer i verksamheten, enligt fokusgrupperna. Syftet med det beskrivs inledningsvis ha varit att använda dem som spanare och vakter för att ”säkra upp” områden, men senare också för att genomföra våldsdåd, inklusive med skjutvapen. I fokusgruppen i polisregion Öst beskrivs hur

konflikter i den kriminella miljön i en mellanstor stad kunde uppstå när individer från andra städer ville etablera sig där. Ett exempel från första halvan av 10-talet var en etablerad kriminell som försökte inta en ledande position i stadens kriminella miljö, men som efter en tid sköts ihjäl.

Den ökade betydelsen av lokal förankring, kopplingen till gatan och ”revirtänket”, som en polisanställd uttrycker det, växte fram ungefär samtidigt som det skedde en praxisförändring av narkotikastraffskalorna (2011–2012), som innebar en straffsänkning för vissa narkotikabrott (Brå 2020b).⁴ Deltagare i fokusgrupper i både Malmö och Stockholm är av uppfattningen att den ändrade praxisen bidrog till förändringen i den kriminella miljön:

Så helt plötsligt blir det ett väldigt, väldigt bra sätt att tjäna pengar på. Att ha en distributionskedja från Europa, eller andra delar av världen, som går till mellanchefer i Sverige – grossister, och sen springpojkar. Men det är ju ett pyramidspel, för de som är springpojke är ju de som är mest pressade och de som har det sämst, de gör ju lite vad som helst för pengar.

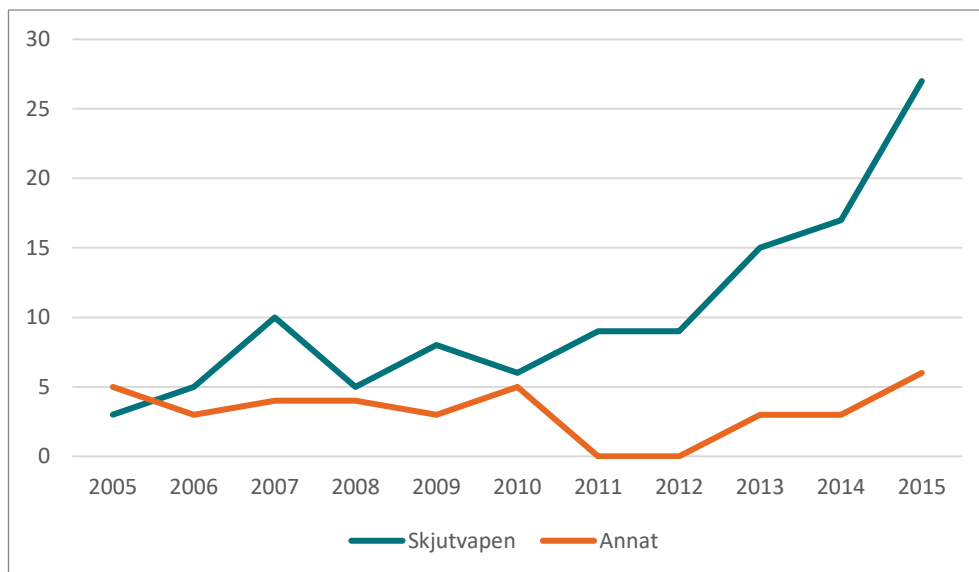
Detta speglas till viss del i att beslagen av marijuana mer än fördubblades efter 2011 och sedan fortsatte att öka, enligt en underrättelserapport från Polismyndigheten.

Utvecklingen av skjutvapenvåldet: markant ökning

År 2013 är det år när den nationella statistiken visar en tydlig ökning av det dödliga skjutvapenvåldet (se figur 3). När användandet av skjutvapen vid mord i den kriminella miljön ökar kraftigt 2013 sker ingen motsvarande ökning av andra tillvägagångssätt.

⁴ Åren 2011–2012 påpekade Högsta Domstolen i ett antal prejudicerande domar att andra omständigheter borde väga tyngre än mängden narkotika, exempelvis om brottet i första hand gjorts med vinstsyfte, hur omfattande och organiserad narkotikahanteringen varit eller om det varit särskilt hänsynslöst (t.ex. om handeln riktats mot ungdomar). En följd av dessa domar blev att straffskalans högsta delar inte används lika ofta. (Brå 2020b).

Figur 3. Antal avlidna i kriminell miljö med skjutvapen respektive annan metod, 2005–2015.

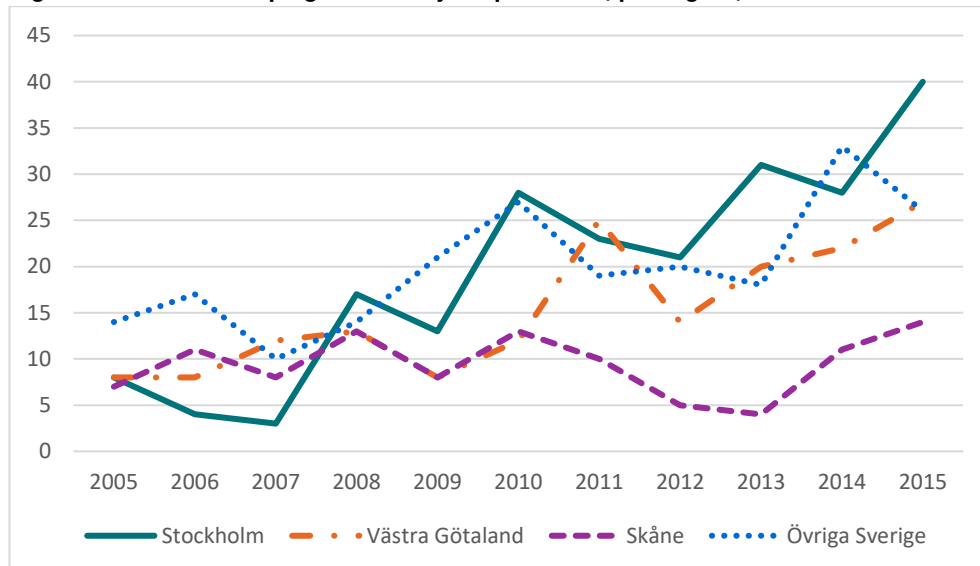

Källa: Brå

Regionala skillnader: skjutningarna ökar, men inte överallt samtidigt

Regionala skillnader med upp- och nedgångar i skjutvapenvåldet vid olika tidpunkter i olika städer speglas i den totala statistik om antal skadade med skjutvapen som fått vård (inklusive individer utanför den kriminella miljön). Se figur 4. Resultaten bekräftar den tidigare bilden av att skjutvapenvåldet länge var vanligast i storstadsregionerna jämfört med övriga landet. Sammanlagt återfanns närmare 70 procent av de skadade individerna i storstadsregionerna 2005–2015. Det överensstämmer även med utsagorna från fokusgrupperna med polisanställda i två mellanstora städer. Vidare kan man se att trots en generell ökning i samtliga regioner, såg utvecklingen olika ut i de olika regionerna. Antalet vårdade på grund av skjutvapenskada var vanligast per 100 000 invånare i Skåne fram till år 2009, för att sedan bli vanligast i Stockholm som, med undantag för år 2011, har flest fall av skjutvapenskadade med hänsyn till befolkningsmängden (se bilaga 2). Från år 2009 skedde en relativt stadig ökning av antalet vårdade på grund av skjutvapenskada i Västra Götaland.

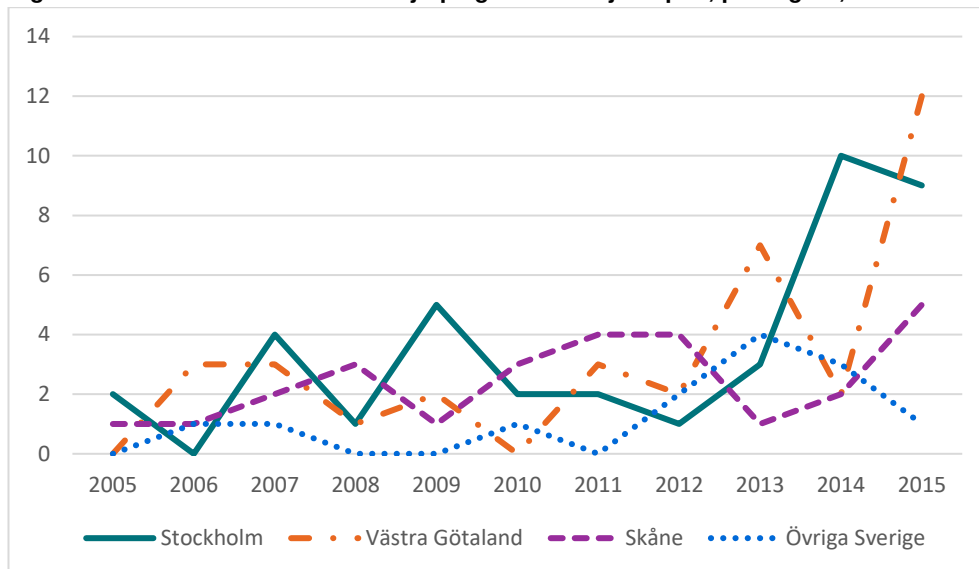
Figur 4. Antal vårdade på grund av skjutvapenskada, per region, 2005–2015.

Källa: Socialstyrelsen

Figur 5 visar antalet offer för dödligt skjutvapenvåld i storstadsregionerna och övriga Sverige. Av figuren framgår att Skåne ligger högst i antalet skjutna till döds 2010–2012. I Västra Götaland är det vissa år, tydligast 2013 och 2015, som sticker ut. I Stockholm börjar ökningen 2013 för att sedan successivt öka.

Figur 5. Antal avlidna i kriminell miljö på grund av skjutvapen, per region, 2005–2015.

Källa: Brå

Till viss del kan den nationella ökningen av antalet avlidna av skjutvapenvåld 2013 möjligen förklaras av att de dödliga konflikterna i Stockholm och Göteborg pågick samtidigt, i stället för att som tidigare år utspela sig växelvis. Det kan också ses som en konsekvens av att ökningen vid den här tiden var kopplad till dödliga skjutningar mellan olika områdesgrupperingar, vilket fick konflikterna att eskalera i form av hämndskjutningar.

Jämfört med 00-talet uppstod det fler konflikter som ledde till skjutvapenvåld och fler personer drogs även in i konflikterna. Ett illustrativt exempel på det ges av en intervjuperson med erfarenhet från den kriminella miljön. Han berättar hur en konflikt på 10-talet expanderade genom att ett större antal personer blev beskjutna vid ett tillfälle. Då spreds konflikten och "helt plötsligt så hade femton personer totalt blivit beskjutna tack vare den här konflikten" och den blev ännu mer infekterad. Med tiden drogs även personer som inte blivit beskjutna in i konflikten till följd av att de bodde i området och därför ansåg att konflikten berörde även dem.

Det har även tidigare konstaterats att skjutningar vid den här tiden var lokaliserade till utsatta områden, där en skjutning kunde leda till ett svar i form av en hämndskjutning i konflikter mellan områdesbaserade grupperingar (Gerell m.fl. 2021). I flera fokusgrupper menar deltagarna att de skjutningar som skedde på 2010-talet var "våldigt lokala" och kopplade

till så kallade öppna drogsccener. Studier visar också att skjutningarna var koncentrerade till vissa områden förknippade med narkotikaförsäljning (Gerell m.fl. 2021). En fokusgruppsdeltagare menar att "Man kunde nästan döpa dem [grupperingarna] efter vilken gata de stod på, för de rörde sig aldrig från den gatan." Å andra sidan påpekar man också att det var väldigt lite kontakt mellan polisens olika regionala myndigheter och en polisanställd uttrycker att det förmodligen fanns mer kontakt mellan de olika grupperingar än vad polisen förstod vid den här tiden.

Utvecklingen i Malmö

Redan 2007 skedde en viss ökning av antalet dödade i skjutvapenvapenvåld i Skåne och de ökade igen efter 2010. Åren 2011–2012 skedde sammanlagt 15 skjutvapenmord i Malmö, varav åtminstone hälften kan kopplas till kriminell miljö. Deltagarna i fokusgruppen i Malmö menar att det var ett utslag av en hämndspiral som startade några år tidigare när en ledargestalt i respektive gruppering i en konflikt sköts ihjäl. En deltagare i en fokusgrupp framhåller att en tydlig förändring i Malmö vid den här tiden var att det skedde en förändring i *varför* det sköts i den kriminella miljön: "Vad du än gör i dag så måste det vara värre än det du gjorde igår annars har det inte riktigt effekt." En annan fokusgruppsdeltagare bekräftar bilden och menar att man kunde se ett skifte i inställningarna vid skjutningarna:

De här skjutningarna avslutas med att man står över sitt offer och tömmer de sista kulorna i kroppen.

Samtidigt som skjutvapenvåldet blev alltmer dödligt var det också under den här perioden som den första yngre tonåringen blev offer för skjutvapenvåldet i Malmö när en 15-åring blev skjuten till döds 2011. En annan förändring i Malmö vid den här tiden var att det enligt fokusgrupperna blev etablerat att bära skyddsväst bland kriminella.

De många mordena på kort tid ledde till att polisen 2012 initierade insatsen Operation Alfred som hade tre delar: trygghetsskapande arbete, utredning och lagföring, samt insatser mot organiserad brottslighet. I både utrednings- och lagföringsdelen samt insatsdelen samlades poliser från andra delar av landet till Malmö under 2012 (se Brå 2014).

Utvecklingen i Göteborg

I Göteborg beskriver fokusgruppsdeltagarna att Göteborgs utveckling av skjutvapenvåldet efter 2010 var tätt sammanbunden med konflikter i förorterna. Man pekar särskilt på ett mord som startade en intensiv och långvarig konflikt mellan två områdesbaserade grupperingar. Konflikten

fick genomslag i statistiken år 2013 över antalet döda av skjutvapen. Då ökade antalet från att ha varit nedåtgående åren före. En nivå med minst 20 skadade i skjutningar per år i Västra Götaland etablerades och antalet dödade var 7 personer 2013, alla i kriminell miljö.

De polisanställda i fokusgrupperna är självkritiska och menar att polisen var oförberedd på skjutvapenvåldet kopplat till förorter. I stället var det fortfarande mc-relaterade grupperingar som var i polisens fokus:

Vårdskapitalet förflyttas ganska fort från mc-gängen till förortsgängen ... Men vi var för sena på, vad ska man säga, unga förortsgång som samlade ihop sig och blev starka. Vi var fortfarande i att de var tvungna att heta någonting. Helst tröja då, även om de inte var mc och så där.

När polisen till slut började lägga mer fokus på de nyare grupperingarna kopplade till bostadsområden så hade grupperingarna redan hunnit bygga upp en struktur kring narkotikahandeln:

när vi släppte västarna och gick över helt på förortsproblematiken då var de ju redan jättestarka. De hade ju redan en färdig organisation, för allt möjligt.

En polis exemplifierar med att:

De hade liksom byggt upp...och det var 30 solarium, så man hämtade solrör från Tyskland och de var fulla med hasch. Och de var inte bara det att de sålde femmor, utan när vi kom in så var de starka och det fanns redan en ekonomi så att säga.

En annan fyller i: ”De hade folk som tvättade pengar och allting sånt här.”

Ett dåd som fick konsekvenser i flera led i Göteborg var när två personer 2015 gick in på en välbesökt restaurang och sköt ihjäl en tongivande person med automatvapen samt en person som kom i vägen utanför restaurangen. I domen beskrivs att ”avsikten kan inte ha varit annan än att gärningen skulle skapa så stor uppmärksamhet som möjligt”. I förlängningen var konflikten också första gången som de polisanställda i en av fokusgrupperna såg att man inriktade sig direkt mot anhöriga när – efter rättegången – en handgranat kastades in i lägenheten där en av de häktade bodde, med konsekvensen att en 8-åring dödas. Två månader senare sköts två bröder ihjäl i en annan konflikt, varav en 16-åring. Bröderna var kusiner till en tongivande aktör och inte själva inblandade i grov kriminalitet, enligt deltagarna i fokusgruppen.

Trots att det här var en period där man utmanade tidigare normer om vilka som våldet riktades mot, ledde det inte till att antalet skadade och döda i skjutningar i Västra Götaland ökade efter 2015 (som är det år med både

flest skadade och avlidna i skjutvapenvåld i regionen Västra Götaland). I stället sker en minskning åren efter (2016–2017). Det tycks med andra ord som att dåd som är uppseendeväckande för allmänheten i sig inte är tillräckligt för en eskalering av antalet skjutningar.

Utvecklingen i Stockholm

Liksom i Malmö och Göteborg uppger flera fokusgruppsdeltagare i Stockholm att antalet skjutningar i kriminell miljö ökade runt 2011. Flera pekar ut en konflikt i västra Stockholm som särskilt betydelsefull för utvecklingen och i efterhand tenderar man att se det som en upptrappningsfas. Till en början handlade det främst om skjutningar i ben som syftade till att markera, så kallad ”taktisk misshandel” (Brå 2016), snarare än att döda (jfr också Brå 2012):

Det började ju med de här skjutningarna och de till och med sköt varann, och andra, där de faktiskt också började träffa varandra. Inte de här skrämelskotten, utan det var påsittande skott, man såg till att man träffade och till och med att det skedde något mord eller så då också. Men det känns som att det började med lite benskjutningar och liknande.

En rapport av Polismyndigheten visar också att flest skjutningar mellan 2011 och 2013 ägde rum i området Västerort, även om det just 2011 var fler skjutningar i Södertörn, Söderort och Södertälje (Polismyndigheten 2013). Skjutningarna i Västerort sätts samman med att en gruppering växte fram som ett territoriellt nätverk. Konflikterna bedömdes handla om narkotikamarknader och eskalerade när äldre kriminella släpptes ut ur fängelse samtidigt som andra hade tagit över narkotikahandeln. Flera deltagare kopplar även samman eskaleringen av våldet med en enskild person som sågs som drivande: ”jag tycker att [namn] verkligen stack ut i det här [någon instämmer], både utifrån hur våldsam han var, men också att han möttes av våld.” En polis beskriver det som att:

Det finns en lokal narkotikamarknad av kokain och två grupperingar som slåss om den – massor av skjutningar, inte speciellt mycket mord men väldigt mycket skjutningar dem emellan. De åker och skjuter på varann, med ett tilltagande våld. Och till slut så blir det personligt mellan [två personer] ...Våldet blir ju galnare och galnare där. Men det handlar ju om en lokal narkotikamarknad och konkurrens om samma platser på ett litet geografiskt område.

Även om skjutningarna inte var dödliga menar flera deltagare i fokusgruppen att de signalerade en gradvis förskjutning av skjutvapenvåldet:

Man märker att varje sån händelse skapar en kvarhållande normförskjutning. Efter den händelsen då började de med benskjutningar. Från att innan ha skjutit på jättelånga

avstånd så blev det mer okej att stämma träff eller locka dit någon. Det var fortfarande inte att någon skulle döda någon, utan man sköt i ett eller i båda benen. Såna skjutningar hade vi flera. Därifrån blev en planering i det. Från att de här tidiga grejerna kändes mer som impulshandlingar: man slängde sig på en moped, man körde upp och sen så sköt man mot där den brukar vara, om man såg någon. För att markera. Och så blev det liksom 'okej, vi lockar dit honom och vi hittar den här killen som ska stå där i busken och skjuta honom'. Sen märkte vi att de höjer sin förmåga. De lär sig, de tränar. Likaså så sker någon typ av normförskjutning, det blir lättare och lättare och man tar steg för steg fram tills det liksom blev mord.

I beskrivningen framstår upptrappningen som en process där sociala spärrar mot att använda allt grövre våld successivt luckrades upp genom att det byggdes upp kollektiva förväntningar inom grupperna om när och hur våld användes. Flera exempel finns på långvariga konflikter som startar under första halvan av 10-talet där skjutvapenvåldet eskalerar från mindre grovt våld. En konflikt mellan två områden som startade år 2013 i södra Stockholm blev på flera sätt inflytelserik i den kriminella miljön, bland annat på grund av att den resulterade i flera dödsoffer på vardera sida under de åtta år som den pågick. Konflikten inleddes, enligt flera fokusgrupper, med att en person blev skadad i en skjutning vid en tvist om narkotika.

Skjutningars utförande: fler oplanerade och fler dödliga skjutningar

I både intervjuer, fokusgrupper och förundersökningar framträder en skillnad mellan skjutningarna under andra halvan av 00-talet och den första halvan av 10-talet. Det är två olika, men sammanhängande tendenser som beskrivs. Den ena är att skjutningarna allt oftare var oplanerade och den andra är att det framstår som de var vanligare att syftet med skjutningarna var att måltavlan skulle avlida.

Fler oplanerade skjutningar

Skjutningarna som skedde under andra halvan av 00-talet framstår i de flesta fall som mer förberedda och planerade än många av skjutningarna under första halvan av 10-talet. Som beskrevs i föregående kapitel var det vanligt att tidigare antingen själv utföra dådet eller anlita rutinerade utförare utifrån. När områdesgrupperingar blev en del av skjutvapenvåldet i den kriminella miljön spreds däremot vapnen ut på fler personer och det beskrivs att skjutningarna blev mer spontana med mindre planering. De skedde i större utsträckning när tillfälle gavs och man fick kännedom om var en måltavla befann sig. I en tidigare Brå-rapport benämns denna typ av skjutningar som semi-planerade skjutningar, det vill säga det fanns ett uppsåt att skjuta men man visste inte när (Brå 2016). En intervjuperson

med erfarenhet från den kriminella miljön berättar också att det förekom att man åkte runt och letade efter folk:

Jag vet att under [konflikt] då har det varit mer att folk har hoppat på. Det är åtta personer, vi tar fyra [skydds]västar och åker bort och ser om vi får tag i folk. Har man tur så har man tur. Har man otur så har man otur.

Ett annat exempel, från en dom, är en situation där gärningspersonerna fick reda på att en person i en rivaliserande gruppering befann sig på en offentlig plats. De begav sig dit beväpnade, konfronterade personen och sköt honom. Konflikten beskrevs i domen kunna handla om en hämnd mot målsägaren för två tidigare skjutningar mot gärningspersonernas bror. Enligt intervjupersonen som nyss citerades varierade det även hur väl skjutningen var förankrad med resten av grupperingen. En annan intervjuperson bekräftar den bilden och menar att skjutningar på första halvan av 10-talet inte alltid behövde vara godkända av en ledande person för att bli av, till skillnad från den mer kontrollerade miljön på andra halvan av 00-talet:

Det var ganska mycket på eget bevåg kollektivt. Man åkte oftast iväg när de andra typ planerade någonting ihop: ja men vad ska vi göra? Ja men vi åker och kollar om vi får tag på, och så åker man iväg.

Liknande uppgifter bekräftas även i förundersökningar som handlar om genomförda skjutningar under första halvan av 10-talet. Något som också blev vanligare var, vad flera deltagare i fokusgrupperna kallar för ”spontanskjutningar.” Det framhålls bland annat i en fokusgrupp i Malmö. Deltagarna beskriver att det var vanligt för personer i den kriminella miljön att vara beväpnade och att skjutningar därför kunde uppstå som de ”kanske inte egentligen planerat utan man stöter på varandra på en plats och det blir en konfrontation [och] så skjuter man.” Även i tidigare studier har Malmös förhållandevis kompakta stadsbild lyfts fram som en anledning till att risken för våldsamma konfrontationer mellan kriminella ökade och att planerade avrättningar blev mer ovanliga (Brå 2012).

Konflikt drivna skjutningar med syfte att döda

I de konflikter som startade i början av 10-talet och sedan fortsatte flera år framåt så går det att se en förändring över tid i hur skjutningarna genomfördes. Det finns exempel på avrättningsliknande tillvägagångssätt, barn och anhöriga som besköts, skjutningar med automatvapen på allmän plats på dagtid, att utförare från annan ort betalades för att genomföra mord, samt kontakter med nätverk på andra platser som utförde dåd. Långdragna konflikter mellan grupperingar gjorde också, enligt deltagarna i

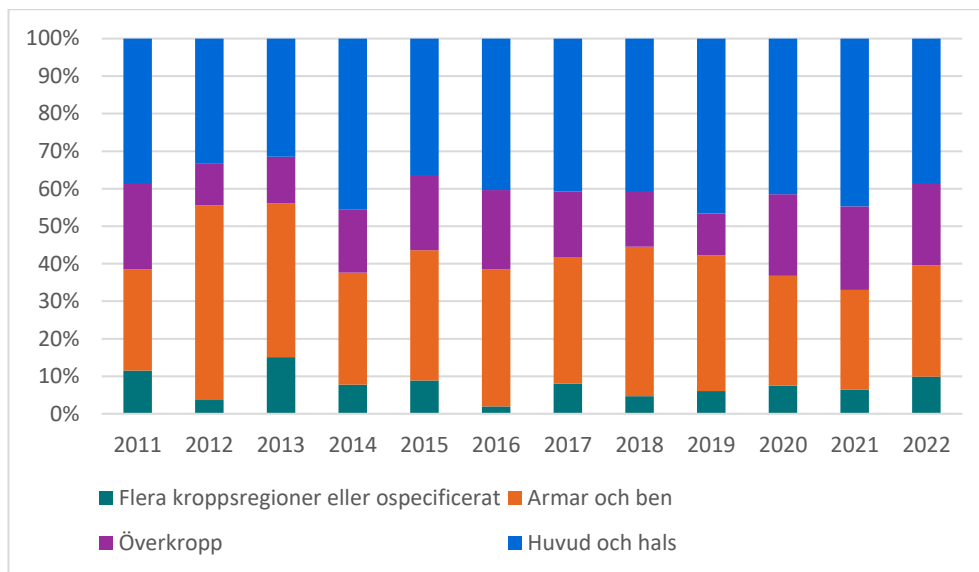
en fokusgrupp, att andra grupperingar i närliggande områden tvingades ta ställning för endera parten, vilket gjorde att konflikterna eskalerade ytterligare. Å andra sidan berättar en intervjuperson med erfarenhet från den kriminella miljön från början av 10-talet om att konflikter som egentligen var personliga ibland kunde utföras ”i nätverkets namn”, för att man på det sättet fick ”andra aktörer att akta sig för att blanda sig i”.

Deltagarna i en fokusgrupp lyfter fram ett exempel på ett typiskt dåd som gjorde att skjutningarna blev dödligare runt 2013. Det skulle ske utanför offrets dörr med ”en [Audi] RS6:a, en Kalasjnikov eller en ljuddämpad Glock med 30 skott, en duktig förare”. Den typen av skjutningar var av en karaktär som skilde sig från 00-talets skjutningar. Förändringen, menar fokusgruppdeltagarna, avspeglades också i en ökning av offrens skador på kroppen samt en ökning av antalet patronhylsor på brottsplatserna.

Att det under 10-talets första hälft började ske en ökning av skott vid mord i kriminell miljö avspeglas i statistik som tagits fram för polisregion Stockholm. Det går från i snitt runt 5 hylsor på brottsplatsen 2011–2013 till 8 hylsor år 2014 och 10 hylsor år 2015 (Polismyndigheten 2019b). I samma rapport framgår även att bil var det vanligaste sättet att lämna mordplatsen på.

I figur 6 visas fördelningen i procent av typen av skador bland individer som vårdats på sjukhus på grund av en skjutvapenskada. Där framgår att från år 2014 var huvud eller hals den vanligaste delen av kroppen att bli skottskadad i, i stället för armar och ben som var vanligast åren innan dess. Det är dock noterbart att det snarast är 2012 och 2013 som är undantagen med en majoritet av skadorna på andra ställen på kroppen än huvud eller överkropp. Trots en uppfattning hos fokusgrupperna och intervjupersonerna om att skjutningar oftare skedde mot huvudet tycks fördelningen av skadorna på kroppen vara liknande. Eftersom antalet skjutningar ökade successivt från den tiden så skedde det fler skjutningar mot huvudet, men det skedde alltså även fler skjutningar mot andra kroppsdelar. Det ska dock noteras att uppgifterna endast gäller de som överlevde skjutningar och kom till sjukhus för vård.

Figur 6. Typ av skada på grund av skjutvapenvåld, fördelning i procent, 2011–2022.

Källa: Svenska Traumaregistret

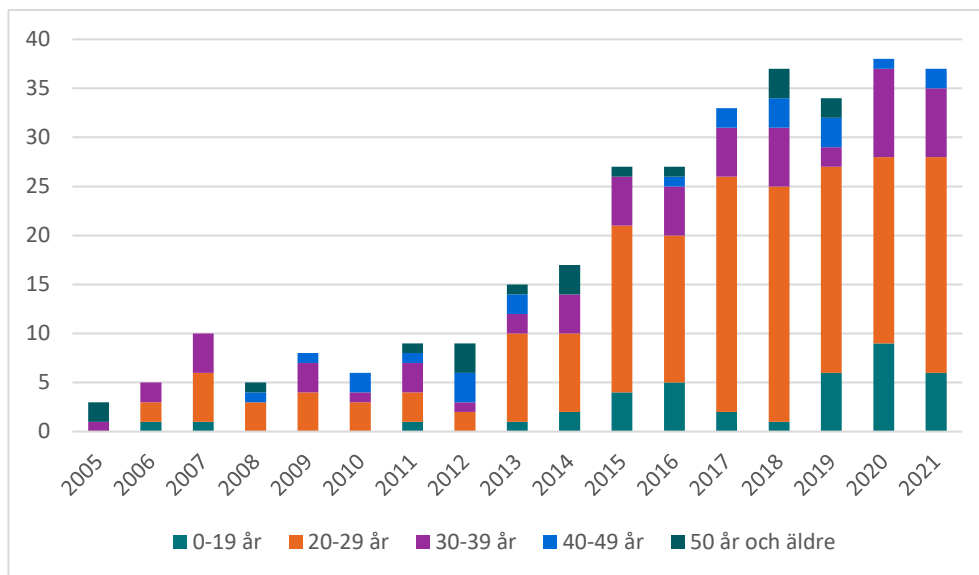
Föryngring: fler unga dödsoffer

I samband med att grupperingar som var baserade i bostadsområden blev inblandade i skjutvapenvåldet, skedde en föryngring av personerna.

När det dödliga skjutvapenvåldet ökade år 2013 var det framför allt i åldersgruppen 20–29 år som ökningen av dödsoffer skedde (se figur 7). Från år 2013 och framåt utgjorde 20–29-åringar även majoriteten av de som vårdats på grund av en skjutvapenskada, enligt patientregistret. Det har även beskrivits i tidigare studier att de som på 10-talet utsattes för skjutvapenvåld var yngre än under 00-talet (Sturup m.fl. 2019, Granath 2022).

I figur 7 framgår att tonåringar återkommande förekom som offer från 2013, från att tidigare år enbart utgjort enstaka fall.

Figur 7. Antal avlidna av skjutvapenvåld i kriminell miljö, per åldersgrupp, 2005 – 2021.

Källa: Brå

Uppklaringen sjunker

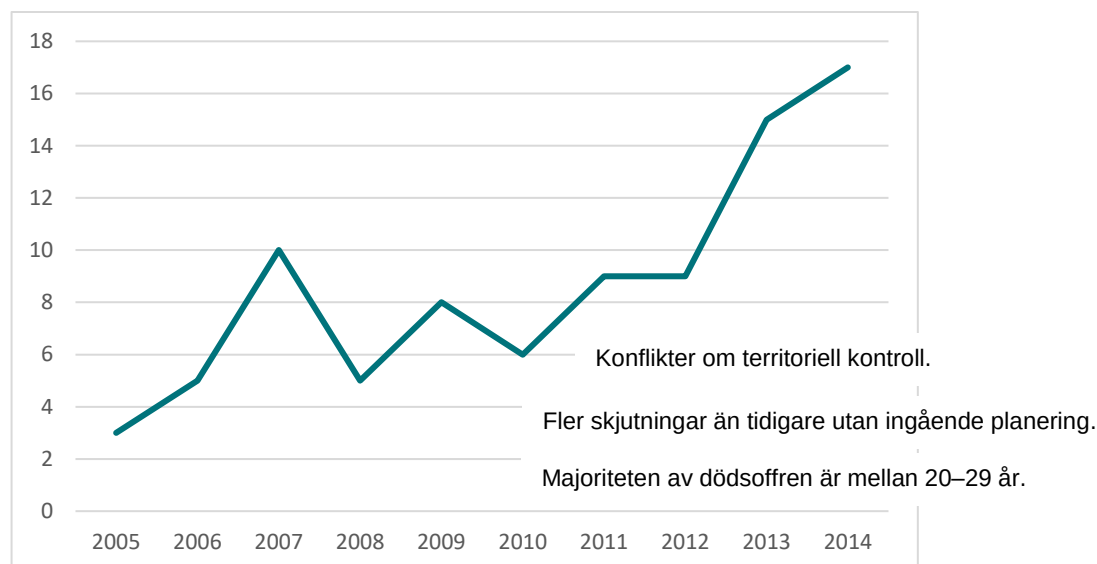
Antalet lagförda personer för mord med skjutvapen i Brås material om dödligt våld från 2005 till 2021 uppgår till 108 individer. Samtliga av dessa är män eller pojkar. För dödligt våld generellt är uppklaringsgraden hög i jämförelse med andra brottstyper. Skjutvapenvåld i kriminell miljö är dock den typen av dödligt våld som har den lägsta uppklaringen (Brå 2024). Dödligt våld i kriminell miljö har lägre uppkläring än dödligt våld i annan kontext även internationellt, vilket bland annat tillskrivs högre forensisk medvetenhet och att det kan vara svårare att finna direkta kopplingar mellan de inblandade (Brå 2023b). När skjutvapen används minskar dessutom sannolikheten för att brottet ska klaras upp ytterligare (Sturup m.fl. 2015). Mellan 2005 och 2012 var det i 56 procent av ärendena som någon dömdes för utförandet av en dödsskjutning i kriminell miljö. Mellan 2013 och 2017 minskade andelen till 25 procent (Brå 2020a). En liknande trend framkommer i andra beräkningar. I Stockholm sjönk andelen ärenden av mord och mordförsök med skjutvapen som redovisades till åklagaren från 40 procent 2011–2012 till runt 15 procent 2013–2017. Däremot var det ungefär lika stort antal ärenden som redovisades till åklagare, men eftersom antalet mord och mordförsök ökade, så minskade andelen som klarades upp. Den låga uppklaringen kan i sig också ha haft en påverkan på utvecklingen av skjutvapenvåldet. Studier har visat att

arresteringar leder till en minskning av skjutningar nära i tid och plats (Wyant m.fl. 2012, Wheeler m.fl. 2021).

Några huvudpunkter om första halvan av 10-talet

Från 2013 skedde nationellt sett en markant ökning av antalet skadade och avlidna av skjutvapen. Utifrån den här studiens material tycks ökningen vara kopplad till att det skedde en förskjutning i vilka typer av grupperingar som använder sig av skjutvapenvåld. Områdesbaserade grupperingar med intressen i narkotikahandel tycks ha varit drivande. Fler blev inblandade i skjutningar, och skjutningarna framstår som mer oplanerade. En ökning av de som skadas och dör av skjutvapenvåld skedde i åldersgruppen 20–29 år. Ett förändrat tillvägagångssätt tycks ha gjort det svårare att åtala personer för skjutningar. Andelen mord och mordförsök som klarades upp minskade.

Figur 8. Dödligt skjutvapenvåld i kriminell miljö, antal avlidna, 2005–2014.

Källa: Brå

Ökad professionalisering av skjutvapenvåldet under andra halvan av 10-talet

Det här kapitlet beskriver hur den kriminella miljön och skjutvapenvåldet förändrades under den andra halvan av 10-talet. Skjutvapenvåldet fortsatte att öka nationellt. Det framkommer även att det skedde en ökad planering kring våldsdåd och att skjutningarnas karaktär förändrades.

Kriminella miljön: splittringar och positionering

En bild som fokusgrupperna ger av utvecklingen under den andra halvan av 10-talet är att det på vissa håll skedde en fragmentering av den kriminella miljön. I materialet framstår det som att det tidigast kommer till uttryck i Malmö, där grupperingar skapade sig en position i den kriminella miljön genom att skjuta ihjäl ledande personer i miljön. Splittringar som skedde i Malmö under andra halvan av 10-talet är emellertid delvis kopplad till föryngringen i den kriminella miljön som skedde under den första halvan av 10-talet.

Fokusgruppen i Malmö menar att en förändring i Malmös kriminella miljö utlöstes av ett skjutvapenmord år 2016. Den konflikt som hade dominerat Malmös kriminella miljö sedan år 2006 hade vid den här perioden mer eller mindre ebbat ut. Enligt poliserna i fokusgrupperna berodde detta på att en sida i konflikten blivit mer försvagad efter att ledande personer skjutits till döds. Efter mordet år 2016 – som beskrivs som en avrättning med automatvapen på nära håll – intensifierades skjutvapenvåldet i Malmö. Enligt poliserna i fokusgruppen var personen som mördades 2016 en ”platschef” som betett sig illa mot sina springpojkar:

Till slut försvinner lojaliteten och de dödar honom. Det som händer då är ju att [person högre upp som flyttat utomlands] har ju ingenting i vegetationen här i Malmö, utan det han ägnat sig åt [...] är ju att trycka in stora kvantiteter knark. Men han har inte gatan. Han har inte kontroll på gatan, utan han har grossisterna i Malmö. Det är där det finns en skillnad, för de som skjuter ihjäl [personen] - de har ju kontakt med gatan här ju. Våldet kommer från gatan många gånger, vid den här tiden.

Beskrivningen går i linje med Brås rapport om barn och ungas involvering i kriminella nätverk (Brå 2023a). Där framkommer det att en återkommande

motivbild vid skjutningar är yngre som, när de själva blir äldre, skjuter ihjäl de som tidigare betett sig illa mot dem.

Vidare beskriver fokusgruppen i Malmö att det tidigare funnits en begränsad konkurrens om narkotikaförsäljningen i Malmö när grupperingar och narkotikaförsäljning var geografiskt bundna. De menar att den geografiska bundenheten utgjorde en alltför stor tröskel för att någon skulle försöka ta över ett annat område. De områdesbaserade grupperingarna beskrivs också ha jobbat aktivt med markeringar för att hålla andra grupper borta från sitt område. En fokusgruppsdeltagare i Malmö säger att det efter 2016 förändrades:

De lokala kriminella nätverken i de områdena börjar ta för sig och där sker en del skjutningar när folk kommer in i fel områden eller att man ska markera mot andra individer för att man ska ha sitt område där man säljer narkotika. Om någon annan kommer så är det ett skott i benen eller man skjuter på långt avstånd.

Fokusgruppen i Malmö menar att det därför uppstod en ny situation under den här perioden när grupperingarna började bli mindre territoriellt sammanbundna som en följd av interna splittringar. En polis menar att de nu blev ”både konkurrenter och medgärningsmän”. Han utvecklar:

Man börjar umgås över gränserna, grupper slås ihop, vi har några grupper som bedriver varsin egen narkotikahandel, men till exempel stöldbrott bygger man ihop. ... Och sen så blir ju plötsligt någon lurad eller vill ha en större del av kakan, så våldet kommer ju sen när man börjar luckra upp de här ’kan jag lita på den här personen?’ Innan visste jag att han var fiende men nu vet jag inte riktigt. Och ena stunden säljer vi knark ihop och andra stunden så ska han lura till sig lite extra pengar.

De skjutningar i Malmö som skedde under den här perioden var, enligt fokusgruppen, kopplade till fragmenteringen i den kriminella miljön som uppges ha avtagit år 2018 till följd av att Malmö då var uppdelat i två delar och balansen återställd.

Fåtal individers betydelse för våldsutvecklingen

Fokusgruppen i Malmö framhåller att skjutvapenmorden kretsade kring ett fåtal individer. Det fanns ofta samband mellan offer och gärningsperson på så sätt att personer i närheten av ett mordoffer misstänktes hämnas på tidigare förövare. Fokusgrupperna menar att åtminstone en del av det grova skjutvapenvåldet drevs av en dynamik som startades av ett enskilt mord som sen fick långtgående konsekvenser i flera led. Det innebär också att individer kunde ta med sig konflikter när de kom in i en ny gruppering, vilket inte var ovanligt. På det sättet förändrades sammanhanget inte radikalt även om ”lojaliteten” byttes. Det gällde dock inte för alla

skjutningar, enligt fokusgrupperna. Det fanns också en typ av skjutningar som beskrivs vara ”ren business” och alltså haft en mer vinstdrivande grund, till exempel kopplade till utpressningar och skulder.

Den gruppering som fokusgruppen i Malmö misstänker låg bakom mordet på ledaren som sköts ihjäl 2016 lyfts fram som ett illustrativt exempel på hur stor betydelse enskilda individer i den kriminella miljön kunde ha för våldsutvecklingen. Den grupperingens ledare beskrivs som särskilt våldsam och skjutvapenväldet bedöms ha varit en viktig del för dem när grupperingen etablerade sig i den kriminella miljön genom att våldet fick deras position och status att snabbt öka. Sedan tidigare hade de även kontakter som gjorde att de kunde ta emot stora partier narkotika. En deltagare i fokusgruppen resonerar kring att om en specifik tongivande individ i den grupperingen hade kunnat dömas efter första mordet så hade det varit ”fem, sex mord mindre ... för det spinner ju vidare nere i organisationen. Han kan fortsätta med sitt helt ohotad på toppen.” Resonemanget bygger på att morderna var kopplade till en etablering på den kriminella marknaden och att de därmed skiljde sig från skjutningar och mord kopplade till specifika konflikter mellan grupperingar, så som var vanligt under första halvan av 10-talet.

Även i fokusgrupper i Stockholm lyfter deltagare särskilt fram ett fåtal individer som bildar en gruppering, som inledningsvis mest ägnade sig åt olika typer av rån. Efter ett uppmärksammat dubbelmord var grupperingen etablerad i den kriminella miljön och gruppen blev stor på narkotikamarknaden. Konflikten med den rivaliserande våldsamma grupperingen intensifierades, och ledde till flera mord på kort tid. De äldre kriminella som, enligt en fokusgruppsdeltagare, tidigare ”hade koll på våldet” men som inte var en del av konflikten drog sig tillbaka till följd av att de, enligt poliserna, inte ville vara med om den höga graden av våld som utövades. Fokusgrupperna menar att den konflikten påverkade lokalsamhället på ett sätt som de tidigare inte upplevt:

Jag kommer ihåg när [...] jag tittade på en fotbollsmatch, lokalt ungdomslag som spelade, och sen så kom de gående och folk beskrev det som att luften frös till is. Där liksom alla visste att det var mördare som kom och gick där. För hela lokalsamhället var ju inblandade i medlingar som skedde.

Förändringen i den kriminella miljön i Stockholm vid den här tiden gällde dock inte bara våldet i sig. Fokusgrupperna beskriver att de kunde se en attitydförändring hos de grova kriminella som de förhörde. En polis menar

att det tidigare hade gått att föra samtal vid förhören med grova brottslingar:

när man satt med dem, då var det ändå ett samtal, man kom framåt eller man kunde enas om att "det är orimligt att det här ... din story är orimlig". Men här försvann det bara helt, det var dött.

Skjutvapenvåld som inkomstkälla

Ett nytt fenomen som etablerades efter mitten på 10-talet var enligt fokusgrupperna "kontraktsmord och kontraktsskjutningar" på uppdrag av andra grupperingar. Uppdragen kunde utföras i närområdet eller i andra städer. En polis berättar att man tidigare hade sett att "kontraktsmördare var en hitman som kom från Serbien. ... Så för oss var det riktigt, riktigt nytt att tänka så och att man kan göra det för att få pengar." I en fokusgrupp menar poliserna att en av de grupperingar som var tidiga med att ta morduppdrag i vinstsyfte tog med sig metodiken från rånupplägg:

De såg att – "gör vi så här så torskar vi inte". Och så överförde de det på mord och de lyckades ju. Vi fick ju ingen dömd någonsin. Det var ju svårt, det krävde ju mycket planering – det gäller att ha rätt skytt, du skulle ha rätt förare... det var rätt avancerat att få ihop det här.

År 2017 skedde två mord på kort tid inom ramen för en konflikt i Stockholmsområdet. Morden tros, enligt fokusgrupperna, ha genomförts av personer som inte var direkt inblandade i konflikten, utan som gjorde det på uppdrag. Tillvägagångssättet vid det andra mordet beskrivs som särskilt betydelsefullt eftersom grupperingen som genomförde mordet, enligt deltagarna i fokusgruppen, kunde "bygga sin identitet på att de hade förmåga att planera den här typen av avancerade skjutningar. De genomförde sedan flera skjutningar i kriminella konflikter, som de kanske inte egentligen var en del av".

Tillvägagångssättet och förfarandet med att ta på sig morduppdrag i vinstsyfte fick sedan fäste bland andra kriminella grupperingar. En polisanställd förklarar att:

... man drivs framför allt av att man bygger ett varumärke av att man är extremt våldsbenägen och extremt impulsiv, vilket ger en plattform. De som är kvalificerade backar då undan för att slippa möta den typen av nätverk.

En annan polisanställd menar att de kriminella grupperingarna blev tvungna att förhålla sig till att det fanns aktörer som var beredda att "skjuta vem som helst, var som helst, hur som helst". Den polisanställda resonerar vidare:

I stället för att involvera sig själva i den här pågående gatuutvecklingen så upplever jag att de kriminella nätverken tänker så här "hur fan ska vi kunna kapitalisera på det här", ja då inser man att – "om vi betalar de här galningarna på gatan för att skjuta någon jävel så får vi ju det gjort utan att behöva skita ner oss".

En fokusgrupp nämner ett exempel när flera aktörer gick ihop och finansierade en hämndaktion som lades ut på kontrakt. Att flera grupperingar på det sättet gemensamt gick ihop för att få ett mord utfört var också något som fokusgruppsdeltagarna inte kände igen sedan tidigare.

Några fokusgrupper beskriver att vissa av de grupperingar som haft mord som affärsverksamhet i ett senare skede tog över narkotikamarknader. Det var möjligt till följd av att de etablerat ett våldskapital – som visade att de inte hade några spärrar – och att de därmed kunde trycka undan konkurrenter.

Även om utvecklingen med grupperingar som blev specialiserade på mord är tydligast i Stockholm så uppger fokusgruppen i Malmö att skjutningarna runt 2018:

...professionaliseras med mordkommandon. Det är inte bara en anstiftare och en som skjuter, utan det är ju en stor organisation när man ska skjuta ihjäl någon.

Man ger ett exempel med en skjutning där en bil, några minuter innan skjutningen, sprängdes i en avledningsmanöver.

Under den här tidsperioden började man i Malmö se utökade tecken på kontakter som inte bara var lokala. Exempelvis sköts en person från Malmö ihjäl i Stockholm år 2016, och innan dess hade en gruppering från Stockholm under en period tagit sin tillflykt till Malmö. Även kontakter i Spanien började sonderas enligt uppgifter i en fokusgrupp. Inledningsvis var det kopplat till narkotikahandel, men det fanns också grupperingar som stärkte sin position genom uppseendeväckande skjutvapenmord utomlands. Första gången som poliserna i fokusgrupperna uppmärksammade att någon hyrdes in från en annan stad för att genomföra ett mord var 2018. Enligt en dom i ärendet fanns en koppling mellan involverade personer via en HVB-vistelse året innan. Tidigare hade utförare som agerat på uppdrag antingen varit lokalt förankrade i en gruppering eller varit inhyrda från utlandet, enligt fokusgruppen. Man såg också konflikter som involverade sprängningar, där personer gått ihop med personer från andra städer: "alltså vi är runt halva Sverige och gör husrannsakingar i det [ärendet]. Man ser att det är mycket mera ... att det finns kopplingar mellan olika större städer. Att kriminella har mycket

kontakt med varandra.” Sammantaget uppges grupperingarna i olika områden ha haft tätast kontakt med varandra lokalt, men det blev tydligare att kontakter sedan sträckte sig utanför hemregionen. Det innebar att grupperingarna som gjorde anspråk på att kontrollera narkotikahandeln inom ett visst område inte endast var begränsade till det egna området.

En ökad exponering av våldskapital

Under hela den period som undersöks i den här studien har det funnits olika sätt att visa upp och manifestera sitt våldskapital. I mc-miljön förekom det till exempel att man förutom att bära västar som visade gängtillhörighet även bar emblem som signalerade att en person hade utfört grova brott för gruppen. Våldskapitalet kunde även illustreras via media. En intervjuperson med erfarenhet från den kriminella miljön framhåller att det redan under 00-talet fanns en medveten strategi bland ledande personer att marknadsföra sig via media i syfte att locka nya medlemmar. Han menar att en grupperings ledares strategi:

... var ju att få så mycket media som möjligt. För det var ju där han fick folk i gänget. Alltså det var ju gynnande på så sätt att ... [det var] det gänget, det nätverket som det skrivs mest om [...] men det är också det som de som blir de coolaste, de gör "det här!".

Samtidigt menar flera andra intervjupersoner att det sällan var nödvändigt med prat kring våldsdåd eftersom det ändå spred sig i den kriminella miljön vem som hade gjort vad. Det föredrogs att sköta saker "internt och privat".

Flera intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön menar att det förekom en exponering av våld redan tidigt i den period som undersöks i den här rapporten. Det kunde exempelvis handla om fotografering av misshandlade brottsoffer. Syftet med fotograferingarna under den första halvan av 10-talet verkar dock främst ha fyllt en dokumenterande funktion, för att kunna bevisa ett utfört uppdrag. En intervjuperson förklarar:

Det fyller ingen funktion att jag ska filma händelseförloppet och även filma en död person om det inte är för att bevisa att mitt jobb är gjort nu. Det jobbet är avklarat. Jag ska ha pengar.

Nya arenor

Flera fokusgruppdeltagare berättar att de under den andra halvan av 10-talet uppmärksammade att våldet i den kriminella miljön skildrades allt mer på sociala medier. Bilder och filmer på individer som förnedrades, sköts och hotades spreds på olika digitala plattformar, som utgjorde nya arenor. I vissa fall beskrivs det ha funnits personer med ett uttalat ansvar

att filma och visa upp när en misshandel eller ett mord genomfördes. Det tillvägagångssättet etablerade sig under den andra halvan av 10-talet och har förekommit vid flera konflikter sedan dess. I de avkrypterade chattarna från 2019–2021 framträder förnedring av brottsoffret som ett handlingsalternativ, men även att det finns personer i den kriminella miljön som motsätter sig det. I en diskussion ber anstiftaren uttryckligen utföraren att våldsdådet inte ska filmas eftersom han "inte tycker om sånt." Det framgår i chatten att anstiftaren hellre ser att offret dör.

Enligt intervjupersonerna med erfarenhet från kriminella miljöer var exponeringen av våldshändelser ett sätt att markera, hävda sig och marknadsföra sitt våldskapital. Det kan ha bidragit till att det blev möjligt att snabbt etablera sig i den kriminella miljön genom att begå skjutvapenmord. Ett exempel som nämns i en fokusgrupp är en gruppering som lämnade Stockholmsområdet och när de återvände ett och ett halvt år senare visade de upp sig som framgångsrika med olika typer av statussymboler och pengar:

... på bara 1,5 år hade de gått från att vara i princip hemlösa pojkar som sitter i portar och röker till att vara ett internationellt brottssyndikat med kontakter i Spanien. Den händelseutvecklingen den är ju helt häpnadsväckande! Alltså hur de går ifrån princip att inte ha någonstans att sova – de sover i förråd – till att nu bara strössa med pengar omkring sig. Och den snabba utvecklingen den ser ju människor omkring dem, de ser det "shit liksom! De här killarna gick från att vara gatubarn till att vara mångmiljonärer". Det skulle jag säga är en sån riktig gamechanger för det vi ser i dag. Alltså den här EXTREMT snabba resan.

En orsak till fenomenet som lyfts fram är bland annat att teknikutvecklingen möjliggjorde det, samt att smarta telefoner och sociala medier användes av fler och fler. Intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön menar emellertid att det fanns skillnader inom grupperingarna kring vad som var acceptabelt att prata öppet om. Det bekräftas även i genomgången av chattmaterialet. I ett meddelande ber exempelvis en äldre användare sina yngre att hålla tyst kring en skjutning, samtidigt som han klargör att han själv aldrig pratade om när han hade skjutit någon. Det här sägs också i ett sammanhang där användaren uttrycker att han vill skydda de yngre från repressalier. Det vill säga att det finns risker om en motståndare får veta för mycket.

En intervjuperson med erfarenhet från den kriminella miljön berättar också hur det kunde uppstå friktion när de yngre i gruppen pratade för mycket om vilka brott de begått:

Det blev så infekterat ... de allra yngsta de pratar mycket, mycket mer än vad vi gjorde. De pratar med varandra om vem som har gjort vad, och det ska skrytas till varandra på ett helt annat sätt. Vissa saker som man pratar om i dag var tabu att göra för 30 år sen. Det sågs ju som en golning rakt av om du pratade om vissa saker, men i dag så gör man en grej och så gör man en låt om det och så vet alla precis vem som har gjort vad. Det som inte nämns är ett exakt namn, men alla vet ju vem det är ändå.

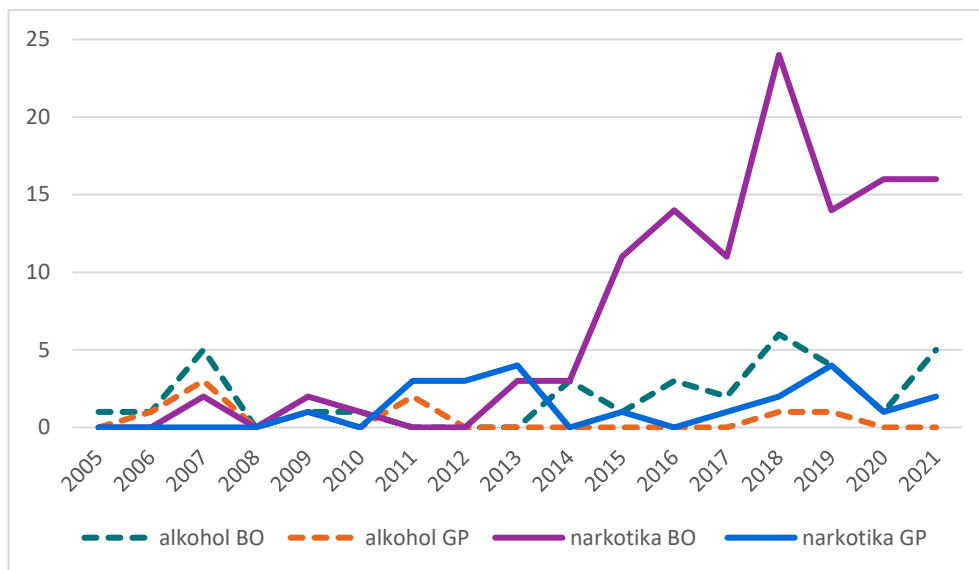
Citatet berör även ett närliggande fenomen som framför allt tas upp av fokusgrupperna i polisregion Stockholm, vilket är rapartister som är knutna till olika grupperingar. En deltagare i en fokusgrupp menar att aktörerna i den här miljön ”skapar det kriminella kändisskapet.” En annan fyller i: ”och vi ser ju, i de andra kriminella nätverken, att man följer och man pratar om det här. Man vet vilka de är och de får ju en status och sen så sker samma utveckling på andra ställen. De här trenderna sprids.” Även i fokusgrupperna i Malmö pratar man om att det via sociala medier och musik bildades en subkultur som romantiserar en kriminell livsstil och som kunde locka unga att vilja vara en del av den (se även Brå 2023a).

En förändrad narkotikamarknad

Under 10-talet förändrades handeln med narkotika bland annat genom att införseln av narkotika effektiviserades. Distributionskedjorna kortades genom att kriminella aktörer med stora kontaktnät utlokaliserades i så kallade hubbar i centrala transitländer, exempelvis Spanien och Nederländerna. De fick en central roll för att köpa upp större partier narkotika för vidare distribution, och även för att planera smuglingen till Sverige (Brå 2021b). Den förändrade hanteringen av narkotika avspeglades i att från mitten av 10-talet ökade Polismyndighetens och Tullverkets beslag av vissa narkotikatyper flerfaldigt. Det gällde bland annat kokain, hasch och tramadol, enligt en underrättelserapport. Det tyder på att narkotikamarknadens omsättning ökade, vilket också kan ha ökat risken för konflikter när både mer pengar och större summor hanterades. Dessutom kan det tänkas att fler grupperingar i Sverige blev beroende av varandra när narkotikapartierna blev större och krävde mer planering.

Siffror från Brås material om dödligt våld visar också en ökande trend av narkotikaanvändning bland offer för dödligt skjutvapenvåld. Figur 9 visar att det var relativt ovanligt att offret varit alkohol- eller narkotikapåverkad vid brottstillfället fram till åren 2013–2014 när påverkan av alkohol eller narkotika blir vanligare. Någon form av narkotika är då det vanligast förekommande. Antalet gärningspersoner som varit påverkade av antingen alkohol eller narkotika vid tillfället för brottet är relativt lågt. Det kan delvis bero på att den informationen endast finns i ett begränsat antal fall.

Figur 9. Substanspåverkan hos brottsoffer och gärningsperson vid brottstillfället, 2005–2021.

Källa: Brå

Tillgång till vapen

På 00-talet ökade vapentillgången som en konsekvens av att skjutvapen från Balkan kom till Sverige i större mängder. Materialet ger ingen klar bild av hur vapentillgången såg ut på 10-talet. Intervjupersonerna som varit aktiva i den kriminella miljön, liksom fokusgrupper och övrigt material ger något motstridiga bilder. I flera förundersökningar finns exempel på vapen som återanvänds, och i en fokusgrupp berättar deltagarna om ett vapen som förekom i ett tiotal skjutningar i början på 10-talet, men de menar samtidigt att grupperingen som använde vapnet egentligen hade fler vapen att tillgå. I andra fokusgrupper framförs att en möjlig förklaring till att skjutvapen återanvändes kunde vara svårigheten att få tag i vapen. Även polisens ökade beslag av skjutvapen skulle kunna förklara en eventuell brist på skjutvapen. I en rapport från polisregion Stockholm konstaterades 444 unika skjutvapen ha använts vid närmare 500 skjutningar i regionen mellan åren 2015 och 2019 (Polismyndigheten 2021b), vilket ändå tyder på att det vanligaste vid den tiden var att inte återanvända vapen.⁵

⁵ Under 2020–2021 tog polisregion Stockholm 623 vapen i beslag, varav drygt 40 procent kunde knytas till kriminella nätverk i regionen. Av de beslagtagna vapnen hade 120 använts vid skjutningar och 67 procent av dessa kunde knytas till kriminella nätverk (Polismyndigheten 2023).

Intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön vittnar också om att det tillkom en försiktighet i att låna ut eller byta skjutvapen kriminella emellan allt eftersom skjutvapen användes alltmer:

[På min tid] gick vapen mellan olika grupper. Den ena sålde till den andra och man lånade eller så sålde till varandra. Den senare tiden så blev det mer typ nej jag tänker inte hjälpa dig med det för att jag riskerar att få den tryckt i ansiktet mot mig själv nå dag.

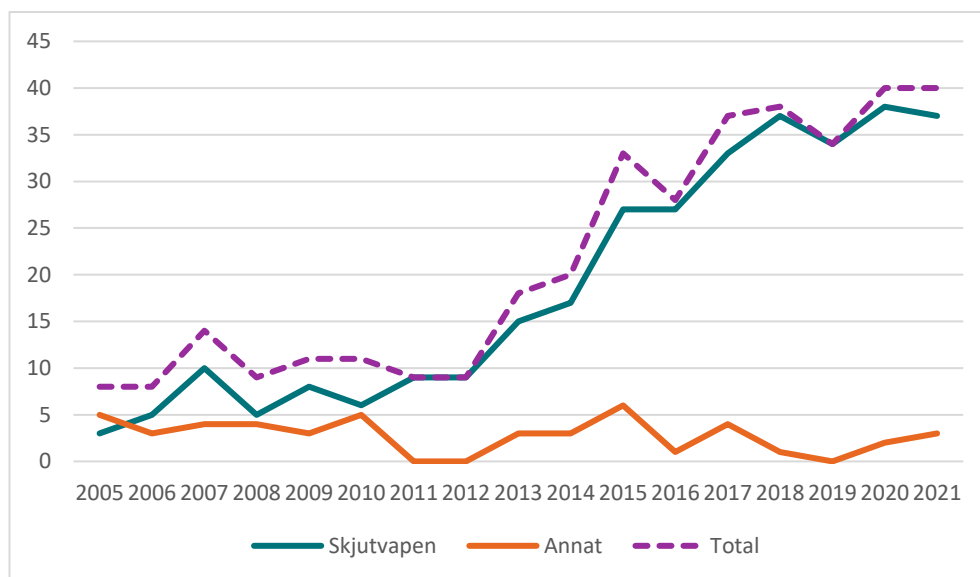
En annan intervjuperson påpekar att konflikter gjorde att det blev svårare att få tag i vapen. Dels gick priset på skjutvapen upp, dels drog sig säljare för att sälja vapen eftersom de själva inte ville bli indragna i konflikten. I chattmaterialet framkommer dock en bild av vapenhandeln som på många sätt liknar den av narkotikahandeln, där kriminella samarbetade och hjälpte varandra med vissa förbehåll.

Antalet beslag anges i en lägesbild från Polismyndigheten ha ökat successivt 2013–2022, från drygt 700 till närmare 1900 beslag per år, varav Tullverket står för mellan 5 och 10 procent av beslagen. Det betyder att de flesta vapen som togs i beslag hade kunnat vara tillgängliga på den illegala vapenmarknaden: Det framgår dock inte hur många vapen som kunde kopplas till den kriminella miljön, förutom för 2021 där 92 procent av de hel- och halvautomatiska vapnen beslagtagits i kriminell miljö. Det vanligaste ursprunget för dessa vapen var att de var äldre vapen företrädesvis från konfliktzoner, men nästan en tredjedel var ombyggda vapen. Vanliga exempel på sådana är start- och gasvapen. Dessa vapen och vapendelar kan vara lätta att få tag på eftersom de i vissa länder är licensfria och går att köpa på plats eller via post (Polismyndigheten 2018).

Utvecklingen av skjutvapenvåldet: fortsatt ökning av skjutvapenmord

I det föregående kapitlet beskrevs hur konfliktnivåerna successivt ökade under första halvan av 10-talet. Ökningen av det dödliga skjutvapenvåldet fortsatte även under 10-talets andra halva (se figur 10).

Figur 10. Antal avlidna i kriminell miljö med skjutvapen respektive annan metod, 2005–2021.

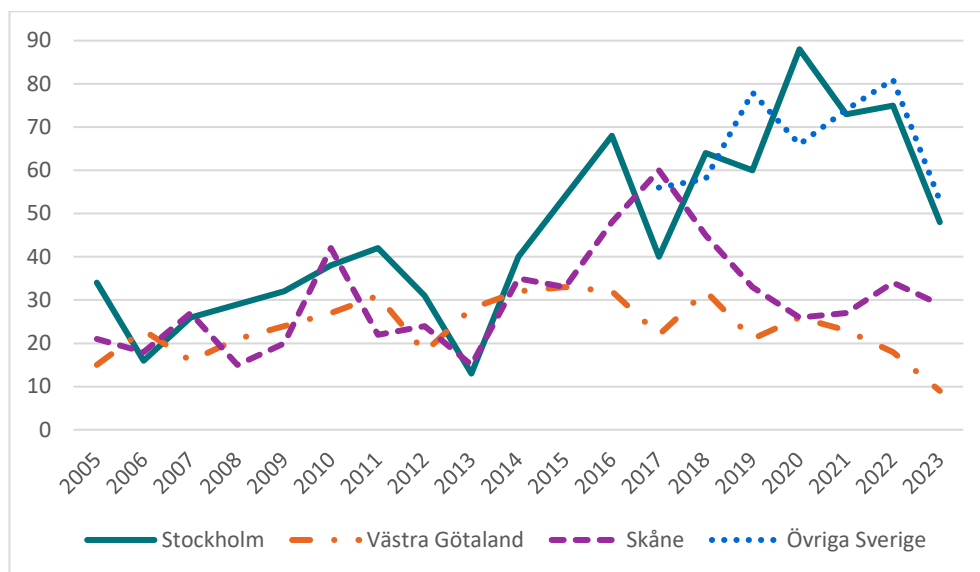

Källa: Brå

Regionala skillnader

I bearbetningen av anmälningar där det framkommer att en skjutning har skett, märks en successiv ökning av skjutningar mot person (oavsett skada eller inte) i alla regioner fram till 2016. Därefter framträder regionala skillnader, där ökningen i Stockholm fortsätter ända fram till 2020, med undantag för 2017. I Skåne minskar antalet skjutningar mot person efter 2017. I Västra Götaland är antalet skjutningar mot person på en relativt jämn nivå under 10-talet (se figur 11).

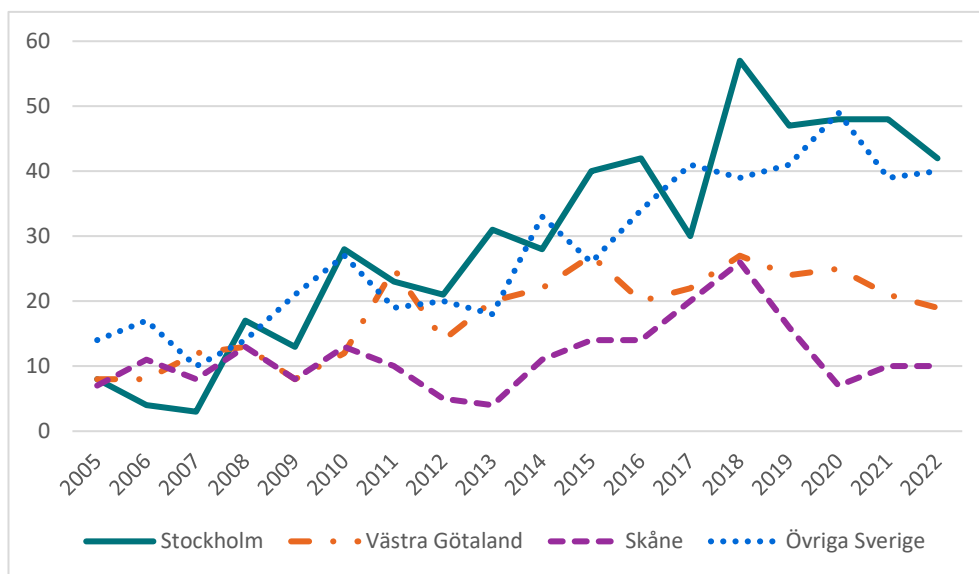
Figur 11. Antal skjutningar riktade mot person, per region, 2005–2023.

Källa: Brå och Polismyndigheten

Utvecklingen av antalet skjutningar mot person speglas i utvecklingen av antalet skadade som vårdats på grund av skottskador orsakade av annan (se figur 12). Under den senare delen av 10-talet ökar dock diskrepansen i statistiken mellan antalet patienter och antalet skjutningar. Antalet vårdade på sjukhus i Stockholm minskade från 2018, medan antalet skjutningar fortsatte öka fram till 2020 för att därefter minska.

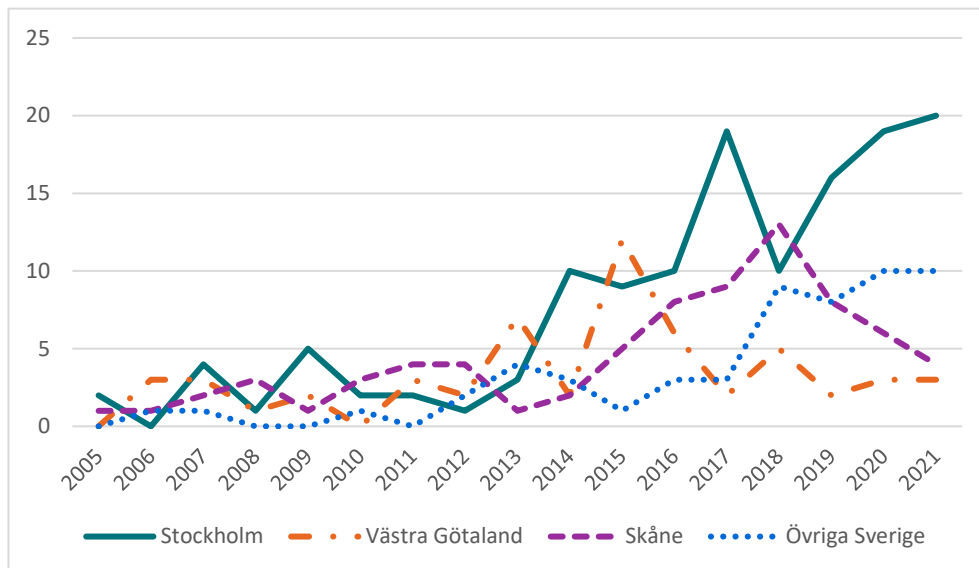
Figur 12. Antal vårdade på grund av skjutvapenskada, per region, 2005–2022.

Källa: Socialstyrelsen

Figur 13 visar att det skedde en ökning av det dödliga skjutvapenvåldet i kriminell miljö under andra halvan av 10-talet i Skåne, Stockholm och den kategori som kallas för övriga Sverige. I både Stockholm och Skåne närmast fördubblas det dödliga skjutvapenvåldet i kriminell miljö på ett par år. Från 2019 har flest dödsskjutningar skett i Stockholm. I Västra Götaland minskade däremot det dödliga vapenvåldet i kriminell miljö efter 2015 (se figur 13). För jämförelser med hänsyn till befolkningsmängd, se bilaga 2.

Figur 13. Antal avlidna i kriminell miljö på grund av skjutvapenvåld, per region, 2005–2021.

Källa: Brå

Skjutningars utförande: ökad planeringsgrad

Utvecklingen av den kriminella miljön med grupperingar som genomför olika morduppdrag i olika delar av landet skedde mer eller mindre parallellt med att kriminella började använda sig av telefoner som kunde tillhandahålla krypterad kommunikation. Det möjliggjorde en annan grad av planering och organisering av skjutningar än tidigare (Polismyndigheten 2021c). Den krypterade kommunikationen tillförde en ny dimension i och med att det blev möjligt att samla flera intressenter – oavsett geografisk plats – i ett och samma forum utan (förmodad) insyn från rättsväsendet. En intervjuperson med erfarenhet från den kriminella miljön menar att det fanns en säkerhetsaspekt i förfarandet i och med att man inte behövde träffas fysiskt, utan kunde undvika polisens spaning genom att komma överens om tillvägagångssätt på distans:

då finns det aldrig några spaningsbilder på att han träffade honom och han gav honom ett vapen utan då var det typ ja, "kan du lägga pistolen under mitt bildäck så plockar jag upp den nån gång under natten". Även om du har span på dig så ser man dig aldrig träffa någon. Folk slank undan väldigt lätt med de telefonerna ... det blev som en liten försäkring för mig. Jag köper en telefon för tio till femton tusen en gång per halvår men då slipper jag tänka på att din telefon är avlyssnad eller att nån speglar din telefon.

I samband med att olika grupperingar försökte positionera sig och att vissa grupperingar hade börjat specialisera sig på skjutvapenvåld framhävs i

fokusgrupperna att det under andra halvan 10-talet blev ännu tydligare än tidigare att syftet med skjutningarna var att döda, genom att gärningspersonerna började stanna kvar på brottsplatsen:

... tills de hade bekräftat att de hade lyckats med uppdraget [med att skjuta ihjäl måltavlan] ... de ville slutföra och nästan försäkra sig om att de hade gjort det.

Det chattmaterial som analyserats i den här studien speglar en del av de beskrivningar som görs av deltagarna i fokusgrupperna. Krypterad kommunikation förmodas ha använts av kriminella redan under andra halvan av 10-talet, även om Polismyndigheten fick tillgång till avkrypterade chattar 2020. Encrochat lanserades till exempel 2016. Materialet innehåller ingående beskrivningar av hur skjutningar planerades och genomfördes samt vilka resurser som krävdes för att iscensätta en skjutning. Det finns exempelvis skjutningar som föregicks av rekognosering innan skjutning, spaning under skjutningen eller avledningsmanövrar i form av bilar som sattes i brand. Skjutningar som planeras i chattarna innehåller ofta flera olika komponenter och är resurskrävande. Det finns exempel på trådar som visar att flera användare gick ihop för att gemensamt samla ihop resurser som exempelvis fordon, lägenheter, vapen och pengar. Ett typiskt exempel i materialet framkommer i följande sammanfattning av en diskussion mellan två användare:

En användare börjar med att redogöra för vad som behövs för att genomföra skjutningen för att därefter gå vidare med att beskriva sin plan för själva utförandet. Inför skjutningen efterfrågas 5–6 personer som kan agera i olika roller som exempelvis att spana efter måltavlan, agera skyttar och att transportera vapen. Användaren vill använda sex olika fordon och två "tryckarlägenheter" [lägenheter där personer som genomför skjutningarna kan hålla till före och efter själva skjutningen]. Utöver det efterfrågas bland annat en pistol och ett automatvapen samt krypterade telefoner av särskilt märke. Den plan som beskrivs består av flera sammanlänkande händelser där varje moment är beroende av det föregående momentet. Det framgår att utförarna som ska genomföra våldsdådet inte är bekanta med måltavlorna sedan tidigare eftersom användaren uppger att de behöver bilder för att kunna veta vem de ska skjuta (Brås sammanfattning).

Något som också återkommer i flera chattar är att använda sig av så kallade "goare", det vill säga en person som lurar brottsoffret till en plats eller förser gärningspersonerna med information om var offret befinner sig. Att ha två skyttar med olika vapen är något som förekom vid flera dåd under andra halvan av 10-talet. I en fokusgrupp med polisanställda ses förfarandet som en slags försäkring ifall något oförutsett händer, eller om första vapnet inte fungerar som det ska. För trots utvecklad planering så förekom, liksom i början på 10-talet, situationer där man ville agera snabbt till följd av att det uppstått en möjlighet. Det kunde exempelvis handla om

att en person upptäcktes vara på något särskilt ställe – vilket satte press på andra att på kort varsel exempelvis ordna fram vapen.

Kartläggning av måltavlor

I den kriminella miljön där skjutvapenvåld förekommer är den egna säkerheten ett återkommande tema (jfr. Brå 2019b). Hela den undersökta tidsperioden har visat på utmaningen för personer i den kriminella miljön att kunna lokalisera och kartlägga måltavlans rörelsemönster. Dessa svårigheter ökade ytterligare under 10-talet när områdesbaserade grupperingar blev en tydligare del av skjutvapenvåldet. Att personer var svåra att komma åt framhålls som en förklaring till varför vissa skjutningar var mer planerade medan andra var mer spontana. En intervjuperson med erfarenhet av den kriminella miljön menar att det berodde på vem måltavlan var och hur personen rörde sig. Intervjupersonen förklarar att när personer ändrade sina rutiner och rörde sig ”på ett väldigt bra sätt” krävdes större planering.

De intervjupersoner som har erfarenheter av den kriminella miljön redan på 00-talet menar dock att det alltid varit eftertraktat att ha information om måltavlan. Det kan exempelvis handla om att få information om vilka som är närvarande i ett område. En intervjuperson berättar om ett exempel från mitten av 10-talet:

Det fanns inga kvar ute i [området] just den dagen, de flesta av de äldre var på [klubb] och firade en eller två personer som precis hade muckat från anstalt. ... [Då] kunde du mer eller mindre slinka in och du kunde köra in i [område] med en vespa ganska obemärkt när alla har stuckit för att festa. ... Kommer någon in på en tvåhjuling eller i en bil så märks det ganska tydligt speciellt när de oftast brukar hänga mellan 10, 15, 20, 30 pers vid fotbollsplanen, på något torg eller på nån gård. [...] Det finns alltid nån i nåt led som glappar.

I chattmaterialet behandlas återkommande hur man skulle få tag i information om var måltavlan befann sig. I en konversation har användaren fått reda på information om måltavlans lokalisering utan att den som vidarebefordrat informationen gjort det medvetet. I en annan konversation efterfrågas en goare, för att slippa åka runt i en bil och ”snurra”.

Användaren menar att han i och för sig kommer att få tag i måltavlan även genom att spana runt, men att det kommer att skrämma upp folk.

I chattmaterialet framkommer även att rivalerna kartläggs i förebyggande syfte, vilket kan inkludera uppgifter om deras barns förskola.

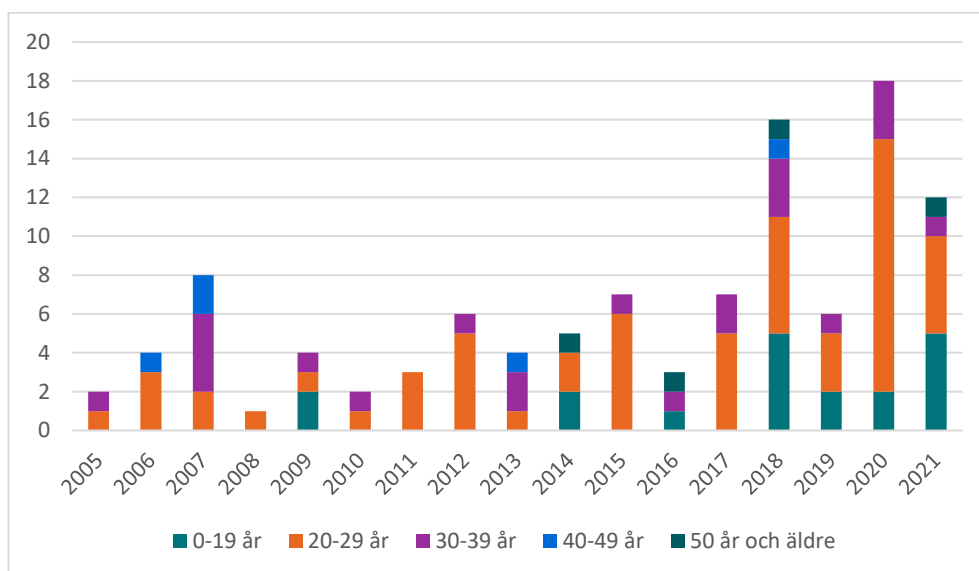
Med den krypterade kommunikationen underlättades även en ”marknad” där information om potentiella måltavlor erbjöds. I en chatt uppger en

användare att han har en person som kan ”levereras” och frågar motparten om han tycker att den potentiella måltavlan är ”intressant”.

Föryngring: tonåringar blev vanligare i skjutvapenvåldet

Under den andra halvan av 10-talet började yngre personer att ta större plats i den grova kriminaliteten, enligt fokusgrupperna. Under åren 2016–2018 skedde inte bara en ökning av antalet skadade och avlidna i skjutningar, utan offren var även yngre och inte lika kriminellt belastade som tidigare. I början av 10-talet ökade antalet 20–29-åringar som lagfördes i linje med den föryngring som beskrevs av offer i föregående kapitel. Från 2018 lagfördes tonåringar i större utsträckning och är därefter nästan lika många som de i gruppen 20–29 år (förutom år 2020). Se figur 14.

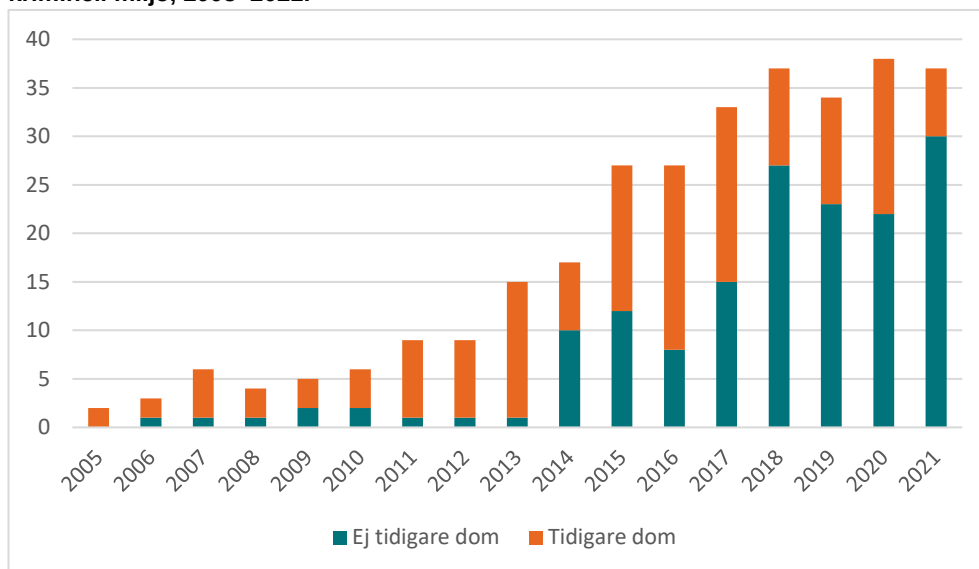
Figur 14. Lagförda gärningspersoner för skjutvapenmord i kriminell miljö, per åldersgrupp, 2005–2021.

Källa: Brå

Figur 15 visar att antalet offer i skjutvapenmord som tidigare hade dömts för brott ökar över tid, men om hänsyn tas till den totala ökningen av antalet offer för dödligt skjutvapenvåld så minskar andelen dödsoffer som tidigare dömts från och med 2014. Förklaringen till det är sannolikt dels att dödsoffren blir allt yngre och därför inte har hunnit dömas för brott, dels att – som fokusgrupperna beskriver – fler personer som inte var ledande i den kriminella miljön blev måltavlor under den här perioden.

Figur 15. Antal individer med tidigare domar bland offer för dödligt skjutvapenvåld i kriminell miljö, 2005–2021.

Källa: Brå

En bild som framträder i det samlade datamaterialet är att det ökade skjutvapenvåldet medförde en förändring när det gäller vem som kunde få tillgång till ett våldskapital. Fokusgrupperna menar att det i takt med att skjutvapenvåldet ökade inte längre var nödvändigt att vara stor och stark för att bygga upp ett våldskapital. Skjutvapen beskrivs som en ”utjämnare” som gjorde att ett våldskapital fanns inom räckhåll för alla som hade tillgång till ett skjutvapen och var beredda att använda det. Den förändringen i den kriminella miljön observeras fram för allt från mitten av 2010-talet.

I en fokusgrupp beskrivs det som att:

Tidigare var det tydligare att fysisk styrka är någonting som räknas, så är du en duktig kampsportare eller vad det nu än må vara, om du är duktig på att spöa folk så bygger du ett rykte och det här blir ett hot- och våldskapital: ”han är farlig”... Men det spelar ingen roll om du har ett skjutvapen och visar att du är beredd att använda det.

I en annan fokusgrupp tas samma aspekt upp. Användningen av skjutvapen gör att även väldigt unga personer kan besitta ett våldskapital:

Nu kan du som fjortonåring sätta skräck i nån. Det kunde du inte göra på 90-talet ... Med en elspark och en pistol är de [fjortonåringar] lika farliga som vem som helst.

Sammantaget beskrivs en kriminell miljö där ”vem som helst” kan besitta våldskapital med ett skjutvapen, till skillnad från tidigare när hotet om våld också var förknippat med en yttre framtoning som var hotfull.

I både fokusgrupper och intervjuer med personer som har erfarenhet från den kriminella miljön tillskrivs föryngringen ha haft betydelse för våldsutvecklingen. Unga personer beskrivs sakna ett konsekvenstänk, vara mer impulsdrivna samt svårare att kontrollera. Konsekvensen blev att de ungas inblandning ledde till att våldsutövningen blev mer oberäknelig och att risken ökade för att konflikter skulle eskalera.

En intervjuperson med erfarenhet från den kriminella miljön uttrycker det som att:

Desto yngre utförarna blir desto svårare blir det [våldet] att kontrollera, så då riskerar ju konflikten att bara explodera. För det blir ju som att hålla bensin på eld liksom, det kanske...hade det blivit ett skott i benet så klart att det kanske ... det hade inte blivit någon god stämning, men när personen i fråga dör eller blir invalidiserad för livet – ja men då blir det så himla mycket allvarigare och då kan det andra nätverket, klanen, släkten, familjen eller nätverket kan ju liksom inte sitta på sina händer då, utan de måste ju agera.

Uppklaringen minskar ytterligare

I både Stockholm och Malmö återges i fokusgrupperna med polisanställda att de hade begränsad framgång med att lagföra personer för skjutvapenvåldet när det kraftigt ökade. I Stockholm menar en polisanställd att det blev hög belastning för myndigheten, som inte heller var dimensionerad efter den mängden grova brott:

Vi visste inte vart vi skulle ta vägen, det var så mycket skjutningar och mordförsök och mord, så att vi inte kunde hantera det. Grova brott-sektionen klarade inte av det här, så man tryckte ut mord på LPO. Vi fattade väl inte riktigt vad som hände. Vi fick ingen bevisning, vi hade noll framgång i ärenden.

Ökningen av skjutvapenvåldet vid den här tiden sammanföll med polisens omorganisation. En polisanställd i Stockholm menar att

Vi [polisen] tappar kanske två år här, där de organiserar sig och där de [kriminella nätverken] rekryterar och tjänar en jätta massa pengar, där de sen ser att de måste använda våld för att försvara sina kapital och sina områden.

En annan av poliserna instämmer och menar att när narkotikasektionen försvann så försvann den kunskap och ”koll” som fanns på den kriminella miljön: ”Vi tappar ju allt. Vi har ingen koll överhuvudtaget, vem ska ha koll? Ingen vet.” Dessutom pekar man i en annan fokusgrupp på att man tappade

spaningsledare som ledde framåtblickande ärenden, liksom erfarna utredningsledare ”som höll i hop det krim-mässigt.” I flera fokusgrupper framställs det som att man i stort sett började om på noll med att bygga upp en ny organisation och frustrationen är påtaglig över att erfarenhet och kunskap gick till spillo i processen och att det fick återverkningar på hur brottsligheten utvecklades under de närmsta åren innan den nya organisationen hade satt sig.

I Malmö beskrivs uppkläringen som särskilt låg mellan 2016 och 2018, när ökningen av skjutvapenvåldet var som högst. En polisanställd i en fokusgrupp där menar att det i det perspektivet inte är så förvånande med en stigande kurva över antal skjutningar och frågar retoriskt ”varför skulle den inte? Vad är det som hindrar dem från att skjuta? Inte vi [polisen] i alla fall.” I en promemoria från Polismyndigheten jämförs uppkläringen av skjutvapenmord⁶ i kriminell miljö i storstäderna mellan 2011 och 2018, där Malmö låg lägst med 16 procent. Göteborg och Stockholm låg något högre med 24 respektive 20 procents uppkläring. Att uppkläringen dessutom sjönk i Malmö runt 2016 bekräftas av att 2015–2018 var uppkläringen 11 procent (2011–2014 var den 30 procent) (Polismyndigheten 2019c). I en fokusgrupp framhålls ”nyckelutredningar” som är viktiga att klara upp och att uppkläring gör att ytterligare mord förhindras:

Från 2011 till maj 2012 så hade vi nio gängmord. Vi hade 250 kollegor från resten av Sverige som var här och jobbade. Sex av morden löstes och sen hade vi inget på ... ja, ni ser staplarna därefter [hänvisar till lägre antal mord 2013–2014].

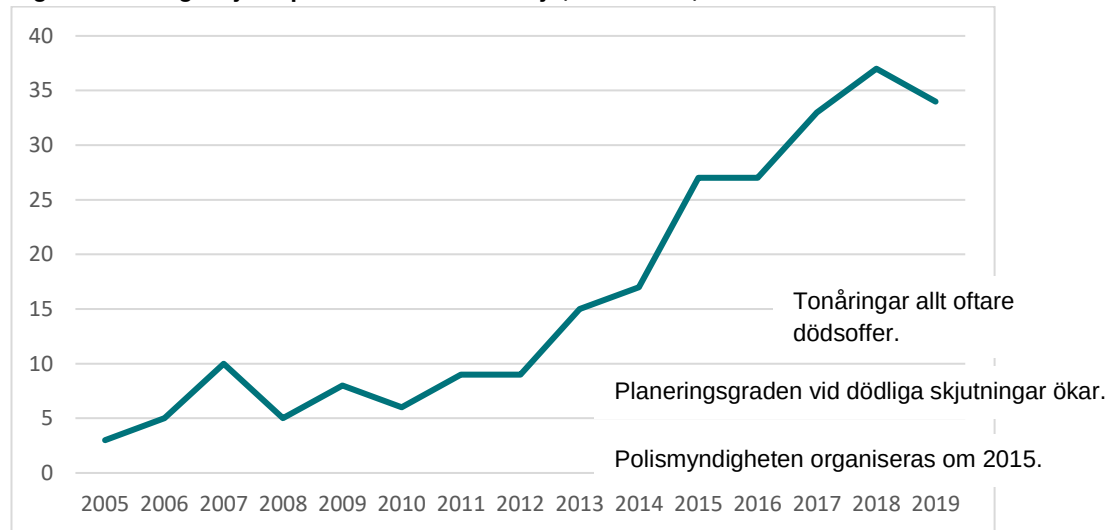
Några huvudpunkter om andra halvan av 10-talet

De områdesbaserade grupperingarna fortsatte att dominera skjutvapenvåldet i den kriminella miljön, samtidigt som de inte längre begränsades av sin områdestillhörighet i lika stor utsträckning som tidigare efter att splittringar uppstod på många platser. En ny typ av exponering av våldskapital på sociala medier och inom populärkultur kan ha bidragit till att trappa upp konflikter i den kriminella miljön. Planeringsgraden för skjutningar ökade och skjutvapenvåldet blev dödligare. Ett nytt fenomen som uppstod var att vissa grupperingar började utföra mord som inkomstkälla. En föryngring av de inblandade i skjutvapenvåldet skedde

⁶ Uppklaring definieras som ”minst en person dömd för mord, försök till mord eller anstiftan till mord genom laga kraftvunnen dom”.

under perioden. Från 2018 blev det återkommande med tonåringar som dömda gärningspersoner.

Figur 16. Dödligt skjutvapenvåld i kriminell miljö, antal offer, 2005–2019.

Källa: Brå

Fragmentering och individualisering av den kriminella miljön på 20-talet

I det här avslutande resultatkapitlet beskrivs för hur den kriminella miljön och skjutvapenvåldet förändrades i början av 20-talet. Kapitlet inleds med en redogörelse av hur den nyss beskrivna splittringen i den kriminella miljön fortsatte även på 20-talet. Konsekvensen blev alltmer fragmenterade grupperingar. Skjutvapenvåldet fortsatte att öka, men inte i lika hög takt som tidigare. Det blev dock mer spritt i landet.

Kriminella miljön: ytterligare fragmentering

Den tendens som startade under den senare delen av 10-talet, med grupperingar som bröts upp och resulterade i nybildade konstellationer, fortsatte även under 20-talet. Enligt fokusgrupperna ledde detta till att grupperingarna både blev fler och mindre stabila än tidigare. En spanare i en fokusgrupp beskriver att

du har liksom "nätverk A, B, C, D" och de har vi satt som grupperingar, och så skjuter de på varandra och sen är den med den och den är med den och sen skjuter de på...alltså det byts lika fort som man byter underkläder ungefär.

En annan deltagare fyller i: "Medan vi [inom polisen] fortfarande tänker i gäng, det gör vi ju ganska länge faktiskt. Men de [gängen] byts ju inte så här." Det som båda citaten beskriver är en ordning där kriminella personer tycks ha ett mer individualistiskt förhållningssätt till brottsligheten samtidigt som de har personer knutna till sig. I Brås rapport om barn och unga i kriminella nätverk belyses hur strukturen på kriminella grupperingar har förändrats i förhållande till narkotikadistributionskedjans logik. Rapporten beskriver hur vad som liknas vid en pyramid byggs upp, där yngre knyts till enskilda äldre som i sin tur antingen kan samarbeta eller ligga i konflikt med varandra (Brå 2023a). Det individuella perspektivet är även synligt i det analyserade chattmaterialet där användarna ofta talar utifrån sina egna snarare än en grupperings intressen. I en tråd varnar en användare sin kumpan för att "visa broderskap", därför att det riskerar att tolkas som att personen är svag.

Att den kriminella miljön framstår som mer individualiserad på 20-talet betyder dock inte att den är oorganiserad. I chattarna framgår exempelvis

att aktörer gått samman och haft en gemensam kassa och att det i förväg skapats en agenda till möten och så vidare.

En mer oförutsägbar kriminell miljö

Rörligheten och splittringen i den kriminella miljön under 20-talet gjorde att miljön blev ännu mer oförutsägbar, både inom och mellan grupperingarna. Ett bortfall av ledande personer – genom exempelvis fängelsestraff, dödsfall eller att de flytt utomlands – har visat sig kunna leda till mer våld i vissa fall och mindre i andra. Den typen av bortfall av ledande personer har beskrivits under hela den studerade perioden sen mitten av 00-talet, men i och med att polisen 2020–2021 fick insyn i flera krypteringstjänster försvann många ledande individer från miljön på väldigt kort tid under de första åren av 20-talet. Antingen genom att de häktades och senare dömdes för grova brott med hjälp av den bevisning som chattarna tillhandahöll, eller genom att de lämnade landet till följd av att de var häktade i sin utevaro. I en fokusgrupp menar en deltagare att bortfallet av ledande individer i vissa fall ledde till en våldseskalering men i andra fall inte. Det som var avgörande var vem eller vilka som fanns kvar för att ta över. Det knyter an till att konflikterna fördes mellan individer som i sin tur antingen kunde vara benägna att ta till våld eller hitta andra vägar för att lösa en konflikt. Polisen menar att:

Det är ett jättebra exempel [att jämföra] Uppsala och Västerås där Encrochat tog bort toppskiktet, lika många ungefär, och det vart kolugnt i Uppsala då. För att de var affärsmän, medan i Västerås så var det två våldssporrar och då drog det igång ett jävla skjutande.

Enskilda personer kan ha stor påverkan på att skjutvapenvåldet eskalerar

Intervjupersoner med erfarenhet från den kriminella miljön berättar att ledande personer har en betydelsefull inverkan på ifall en konflikt leder till en våldsspiral, eller till att våldet dämpas. Om konflikten var med en person som var känd för att ta till våld för att lösa problem, kunde andra åtgärder än våld anses vara omöjliga eller alltför riskabla. Var konflikten däremot med en person som var mer benägen att sätta sig ner och prata, så kunde det öppna upp för samtal och medling. En intervjuperson som varit i en position i den kriminella miljön där han haft insyn i processerna berättar:

Det var alltid någon som kände någon som visste vem det var som satt på andra sidan, på de positionerna som tog beslut. Och utifrån de personerna så var man ju tvungen att agera, för att visste man att det är någon som har ... noll koll, nolltolerans, att våldet är det första han går till, han klarar inte ens av att prata, utan han är i den positionen bara

för att ... av någon anledning så har de gjort en "hostile takeover" eller vad det nu kan vara. [...] Då måste man ju bemöta de människorna på det sättet också. Men jag menar de som är lite mer affärsorienterade eller hade lite tänket på imorgon och kanske veckan efter, de kunde man ju oftast diskutera med.

Den här typen av resonemang är återkommande bland flera intervjupersoner och nyanserar bilden av när medling i en konflikt inom den kriminella miljön kan komma till stånd (se Brå 2019b). Vissa förutsättningar tycks vara nödvändiga och i vissa situationer verkar alternativa lösningar vara uteslutna på förhand. Konflikter kan eskalera när nya personer som är mer våldsinriktade tar över. Men även det motsatta gäller – en konflikt kan bli mindre våldsam när en ny person tar över. I en chattråd kan man utläsa att det har pågått en konflikt där en användare beskriver en av de ledande personerna i den rivaliserande grupperingen som konfliktsökande och att de därför "höll på att skicka [döda] han". När det sedan kom in andra personer i ledande positioner på motståndarsidan, tycks konfliktnivån ha gått ner. Användarna menar att det går att förhindra eskaleringen eftersom den nya ledaren har stor respekt för ledaren i den andra grupperingen. Även i en annan tråd framkommer att en skjutning som planeras hejdas när det framkommer att det finns en öppning för att träffas och hitta en lösning. Men det finns även exempel på att en konflikt har försökt att lösas, men att det inte har gett resultat så därför planeras en skjutning.

Våldsspiraler inte givna

I intervjuerna med personer med erfarenhet från den kriminella miljön och i chattmaterialet finns resonemang om att det inom den kriminella miljön kan finnas skäl att undvika den upptrappning av konflikten som en användning av skjutvapen innebär. I chattmaterialet finns till exempel diskussioner om vad som är en rimlig våldsanvändning som en reaktion på det som uppfattas som brott mot överenskommelser. I flera trådar framträder en spänning mellan användare som antingen vill använda sig av våld eller eskalera en konflikt genom att använda mer eller grövre våld, och användare som försöker undvika en eskalering. I en sådan konversation uttrycker en användare en vilja att använda våld för att driva in skulder från personer som är skyldiga honom pengar. Våldet är tänkt att rikta sig mot personernas familjer, vilket kumpanen anser är överdrivet och menar att det finns "mått på allting".

I en annan tråd från början av 20-talet förekommer ett liknande scenario där en person vill hämnas en skjutning. En hämndskjutning verkar redan ha genomförts, men ingen av måltavlorna dog. En äldre användare försöker

dämpa försöken att döda den som sköt och skadade den andres vän. Han försöker i stället få den yngre att "nöja sig med" att misshandla och förvisa personen från ett område. I andra trådar uttrycker användare sitt missnöje över en person som pratar för mycket om att han ska döda olika personer. De menar att det bidrar till konflikter och att grupperingen istället ska fokusera på narkotikaaffärerna.

Sammantaget framgår från intervjuer och chattmaterialet att det endast är de äldre som är i en position där de har möjlighet att dämpa våldet. Yngre personer beskrivs i ett flertal intervjuer driva på våldet, och likaså framkommer i chattmaterialet att yngre pressar de äldre att få genomföra skjutningar. Det framstår inte heller som en möjlighet för yngre att kunna hitta alternativa lösningar på konflikter som involverar fler än dem själva. Detta resultat stöds av tidigare studier som visar att unga personer, även om de har en ledande roll, agerar mer impulsivt och mindre långsiktigt (Brå 2023a).

Enskilda individer som inte nödvändigtvis behöver vara i en ledande position kan också göra att grupperingen dras in i konflikter, särskilt om de besitter ett våldskapital och är "svåra att styra", som en intervjuperson uttrycker det. En annan intervjuperson påpekar att "när jag är med i en organisation – jag kan aldrig vara privat ute, jag kan inte gå och slå någon privat eller göra någonting privat, för att det kan ju drabba gänget". I det här sammanhanget förekommer även våld, inklusive skjutvapenvåld, som ett sätt att internt kontrollera personer som på något sätt är knutna till en gruppering. Det framkommer även som en strategi för att förhindra avhopp eller för att straffa, formella eller informella, regelbrott. Exempelvis återberättar en av intervjupersonerna hur en person som hade drivit en konflikt i nätverkets namn blev bestraffad genom att bli skjuten av den egna gruppen när det framkom att anledningen till konflikten som han dragit in grupperingen i var rotad i personliga motiv. I ett exempel från chattmaterialet framkommer hur en användare utövade våld mot sina egna på grund av en överträdelse mot en annan gruppering. Där framträder bland annat en intern kontroll av personer i syfte att stävja konflikter och enskilda personers möjligheter att påbörja konflikter mellan grupperingar. En användaren framställer det även som att det går att resonera med vissa personer på andra sidan för att undvika ytterligare eskalering av konflikten. Med andra ord verkar interna bestraffningar med grovt våld kunna fungera "konfliktdämpande" när övriga i gruppen inte ställer sig bakom den som drivit fram konflikten.

I fokusgrupperna resonerar deltagarna att när affärsintressen riskerar att ta skada av konflikter, prioriteras affärerna. Fokusgruppen i Göteborg menar att det skedde en minskning i skjutvapenvåld i samband med att nya personer tog över:

Det var ju ledande figurer i konflikterna som också...våldigt många blev ju mördade. Och alla som tog över var ju inte lika intresserade att ta vid konflikten. [...] Viljan var ju helt klart då att "det här går ju inte, vi tjänar ju inga pengar liksom". Det är för svårt att bara ligga i konflikt hela tiden, så att någonstans går ju gränsen där man vill komma överens också.

Geografiska rörligheten och samarbeten ökar

Den kriminella miljön under 20-talet präglas av samarbeten och ökad geografisk rörlighet. Samarbeten har dock funnits under hela den period som den här studien behandlar. Det gäller exempelvis de mer hierarkiska organisationerna på 00-talet där kontakter i andra städer byggdes upp som ett sätt att utöka verksamheten, men även inom andra grupperingar som genom personliga band etablerade nya kontakter i andra orter än de var hemmahörande. Under 20-talet tycks samarbeten blivit ännu vanligare. I chattmaterial från början av 20-talet uttrycks i merparten av trådarna att det finns kontakter i andra städer och ofta även internationellt.

Narkotikaaffärer framstår som basen till kontakterna, men det kan sedan resultera i olika typer av samarbete kring våldsdåd, exempelvis att flera parter bidrar till att finansiera ett mord, eller att man sonderar efter utförare från andra grupperingar. Även internationella samarbeten kring mord förekommer, inklusive mord som planeras ske utomlands.

I och med att flera ledargestalter flydde utomlands, frihetsberövades och lagfördes i början av 20-talet förändrades tillvägagångssättet för skjutvapenvåldet, enligt flera fokusgrupper. Bland annat blev det vanligare att anlita utförare vid konflikter. En skillnad mellan ledande aktörers utlandsflyttar under andra halvan av 10-talet och början av 20-talet är att de tidigare flyttarna ofta var på eget bevåg i syfte att etablera en verksamhet i landet, exempelvis i Spanien. Dessa utflyttade aktörer tycks inte heller ha varit lika aktiva i konflikterna i Sverige. De personer som befann sig utomlands under 20-talet tycks i högre grad både själva gett uppdrag om mord och själva blivit måltavlor. Det har även förekommit att anlidade utförare rest från Sverige för att genomföra dåden utomlands.

En annan typ av geografisk rörlighet, som präglar 20-talet men som startade redan innan denna period, framkommer i en fokusgrupp i polisregion Nord där deltagarna beskriver att Stockholmsnätverken började

bli aktiva i en stad 2017 genom att expandera sin narkotikahandel till den staden och då mer eller mindre tog över narkotikamarknaden. I fokusgruppen berättar deltagarna att Stockholmsnätverket tidigt sköt en person som ett sätt att "stämna i bäcken" i samband med att de etablerade sig. Den kriminella miljön i staden blev generellt mer våldsam med en typ av utpressningar och människorov som inte hade förekommit tidigare. Ett par år senare uppstod konflikter när även andra grupperingar från Stockholmsområdet försökte ta sig in på stadens narkotikamarknad och den första dödliga skjutningen skedde 2019. I fokusgruppen gör en deltagare kopplingen till att framför allt kokainmarknaden växte stort under samma tid. Det gjorde att fler nätverk försökte etablera sig, vilket ledde till ökade konflikter som i sin tur innebar en ökning av skjutvapenvåldet. Eftersom skjutvapenvåldet är kopplad till en sammanhållen narkotikamarknad har antalet skjutningar i denna stad ökat respektive minskat i relation till enskilda konflikter. Detta till skillnad från storstäder där flera konflikter kunde utspela sig samtidigt i olika delar av städerna. Men även i de mellanstora städerna har det de senare åren förekommit skjutningar för skulder och liknande, enligt fokusgruppen. Dock bedömer deltagarna att när skjutvapenvåld använts så har det varit med avsikt att döda måltavlorna. Det beskrivs inte ha skett en successiv upptrappning med att gå från att hota och skada till att döda.

I en fokusgrupp i polisregion Öst beskrivs en annan typ av dynamik. Skjutvapenvåldet i en mellanstor stad beskrivs ha ökat i samband med att den kriminella miljön förändrades, snarare än att grupperingar från storstäderna tagit över narkotikamarknaderna. I stället beskrivs en utveckling som på flera sätt liknar den i storstäderna, samtidigt som det poängteras att stadens kriminella miljö har en egen dynamik som är relativt fristående från storstäderna.

Anhöriga som måltavlor

Flera intervjupersoner påpekar att en tydlig förändring av våldet sedan mitten på 00-talet är att måltavlor även kommit att omfatta anhöriga. Samtidigt menar intervjupersonerna med erfarenhet av den kriminella miljön att anhöriga alltid har varit en del av kriminella konflikter på ett eller annat sätt.

I fokusgrupperna i Stockholm kopplar man samman flera dåd mot anhöriga under början på 20-talet med att flera individer valde att fly landet i och med att flera kryptherschattar knäcktes av polisen under 2020–2021. Det

tycks med andra ord som att dåd mot anhöriga kan ses som ett alternativ när den som är den egentliga måltavlan inte går att få tag på.

Utmärkande för 20-talet, men anhöriga utsatta även tidigare

Under de senaste decennierna har det förekommit att anhöriga har fallit offer i konflikter mellan kriminella. Flera av intervjupersonerna påpekar dock att en skillnad de senaste åren jämfört med tidigare perioder är att anhöriga då sällan var uttalade måltavlor, även om hot vid exempelvis utpressningar kunde riktas mot anhöriga. Våldet kunde rättfärdigas som ett led i att tjäna pengar, men om någon utomstående avled eller råkade illa ut så var det en önskad konsekvens.

En intervjuperson redogör för hur en gruppering kartlade anhöriga under 00-talet:

För var det någonting som jag jobbade med väldigt mycket så var det att man liksom kartlade ALLA. Du kartlade bilar, du kartlade flickvänner, flickvänners bilar, farmor och farfar, mormor och morfar. [...] Om du skulle vända dig mot nätverket, så visste de ju precis var de skulle ta vägen ... Alltså, var det så att de gömde sig så fick de ju lida pin ändå [...] Men jag kommer från en generation där kvinnor och barn på något sätt var off-limits. Alltså jag har varit med om situationer där folk har fått en dödsdom på sig, blivit uppletade, allting har liksom gått som det ska och så kliver de fram och så är den här killen med sitt barn och då backar man liksom.

En annan intervjuperson ger en liknande bild från samma tid, men där osäkerheten om ifall en anhörig satt i samma bil som måltavlan fick dem att avstå från skjutningen:

Vi åkte runt med bil och så hittade vi honom och vi hade vapen i bilen och allt, men vi sköt inte för att vi var osäkra på om han var själv i bilen eller inte. [...] Vi var liksom...han har kanske sina barn där, vi vet inte, vi ser inte barnen, det är tonade rutor, men vi vet inte vem som är där.

Risken för anhöriga att utsättas för våld var dock inte något som gjorde att våldet alltid hölls tillbaka. Den händelse som refererades till i kapitlet om första halvan av 10-talet – när en handgranat kastades in i en lägenhet där en person som satt häktad bodde – framstår som en bestraffning med syfte att kommunicera till andra i omgivningen snarare än till personen vars familj utsattes för dådet. Ett annat utmärkande dåd före 20-talet skedde 2018 när en kvinnlig anhörig till en kriminell sköts ihjäl på öppen gata med sitt barn i famnen. Det dådet stack ut genom att det var en anhörig som dödades avsiktligt. En polisanställd förklarar:

Vi har haft skjutningar där vi har både skadade och döda som inte har varit en egentlig måltavla. Men det är det som är den stora skillnaden här, är att hon avrättas ju, och det

är inte hon som ska avrättas, men när de inte kan ta den andre så är det inte så att hon dör av en förlupen kula, utan det är fullt medvetet.

Anhöriga har blivit medel i konflikter

Utvecklingen med fler fall av dödliga våldsdåd riktade mot anhöriga fortsatte in på 20-talet. En intervjuperson beskriver en form av skifte där det är de yngre som kommit in i miljön som utökat definitionen av vad som anses vara en legitim måltavla:

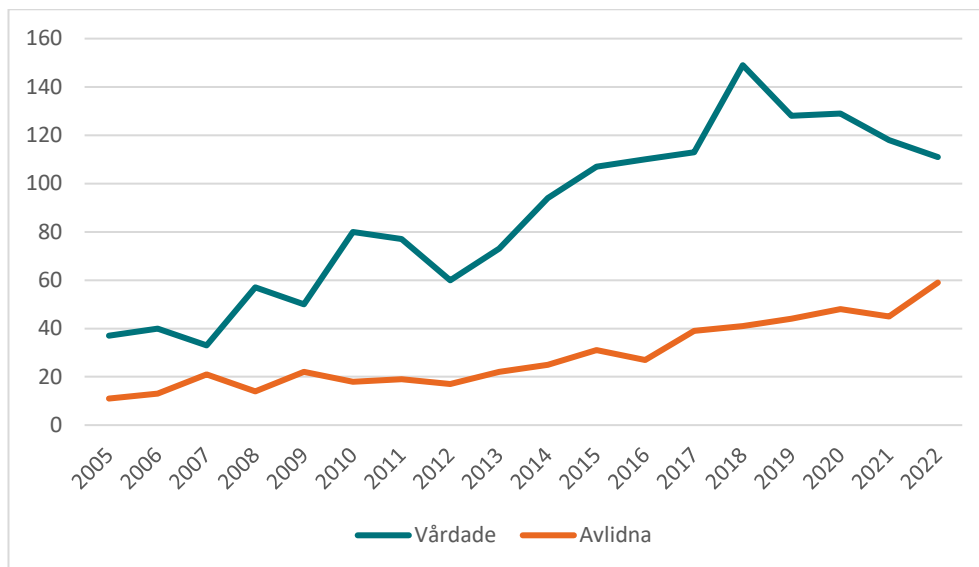
Argumentationen var att om inte vi använde ... de här människorna runt omkring [honom] så tappar vi fokus. Då kunde de komma efter oss, så det var bättre att mota Olle i grind... De allra yngsta började ju tänka att det räckte med att någon kände honom så var den personen en legitim måltavla helt plötsligt.

Dåd mot anhöriga beskrivs i intervjuer och fokusgrupper ofta grunda sig i att det inte gått att få tag i den person som var den egentliga måltavlan. Våldsdådet kan då både bli ett budskap till den eftersökta personen och till den kriminella miljön i övrigt. I en konversation mellan användare i chattmaterialet finns exempel på hur personer med uppsåt att komma åt en särskild person försöker hitta ett effektivt alternativt sätt att förmedla ett budskap genom våld. När en skjutning mot personens hus inte gav ett önskat utfall föreslogs i stället att de skulle rikta in sig mot ”folk i hans omgivning”, även om de som planerar dåden inte tror att personen de är ute efter faktiskt kommer att ge sig till känna efter att hans anhöriga har attackerats. Istället framstår det som en form av alternativ bestraffning. I andra fall framstår syftet som att faktiskt få fram den man är ute efter. I en chattråd försöker två användare ”ta fram snubben” genom att angripa en kvinnlig anhörig.

Utvecklingen av skjutvapenvåldet: avtagande ökning

Från 2019 blev skjutningarna alltmer dödliga i jämförelse med antal skadade (se figur 17). Det kan tyda på att det i allt större utsträckning sköts i syfte att döda eller att skadorna som åsamkades var mer allvarliga än tidigare.

Figur 17. Antal vårdade och avlidna på grund av skjutvapenvåld, 2005–2022.

Källa: Socialstyrelsen

Skjutvapenvåld har varit den vanligaste typen av dödligt våld inom kriminell miljö från 2006 till idag. Mellan 2018 och 2021 har över 90 procent av allt dödligt våld i kriminell miljö begåtts med skjutvapen. Det betyder dock inte att alla skador och dödsfall av skjutvapenvåld skedde inom den kriminella miljön. Nära en femtedel av samtliga dödsskjutningar mellan 2018 och 2021 kunde inte kopplas till den kriminella miljön (Brå 2024).

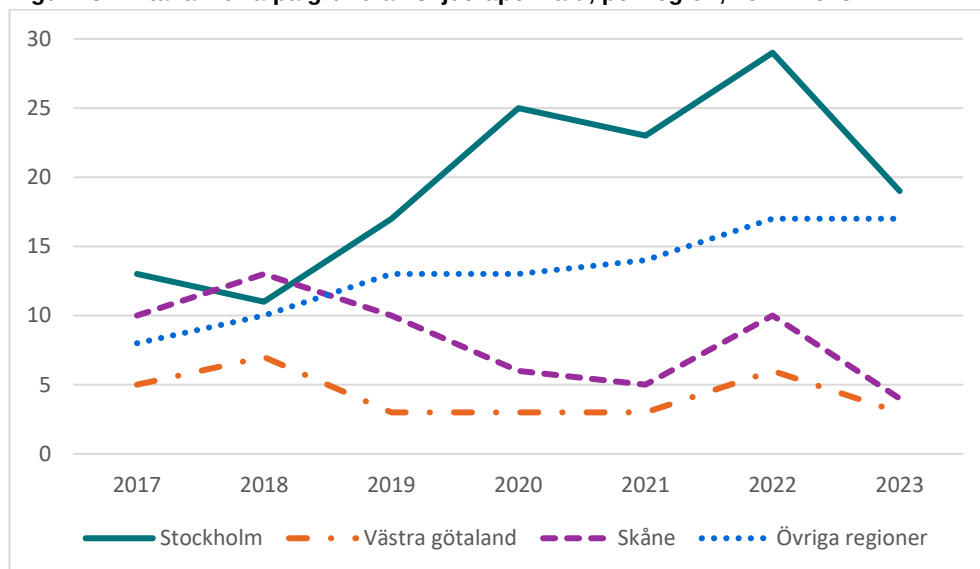
Regionala skillnader: Ökning i Stockholm och i resten av landet

Som beskrevs i tidigare kapitel skedde skjutningarna under 10-talet i första hand inom områden med konkurrerande grupperingar och i anslutning till öppna drogscener (se även Gerell m.fl. 2021, Magnusson 2023). Efter 2020 beskriver fokusgrupperna i Stockholm en förändring där olika kriminella grupperingar kopplas till specifika narkotikagrossister. Vissa grupperingar beskrivs av poliser som att de fungerar som utförare av skjutvapenvåld åt specifika aktörer på en mer regelbunden basis.

Enligt Polismyndighetens nationella skjutningsloggar som finns från 2017 fortsatte ökningen av det dödliga skjutvapenvåldet i Stockholm fram till 2022. I samtliga storstäder minskade antalet avlidna av skjutvapenvåld 2023 samtidigt som antalet ökade i övriga Sverige. Både Västra Götaland och Skåne har haft en minskande trend av både antalet skjutningar och

antalet dödsoffer vid skjutningar sedan 2018, även om 2022 är det år med flest dödsskjutningar sedan 2018 i båda regionerna. Se figur 18.⁷

Figur 18. Antal avlidna på grund av skjutvapenvåld, per region, 2017–2023.

Källa: Polismyndigheten

Även om skjutningarna har minskat i Malmö och Göteborg, har våldsbrott ändå förekommit. Under 2023 såg de polisanställda i fokusgrupperna i Göteborg en kraftig ökning av sprängningar, 29 stycken jämfört med 13 året innan. Både motiv och måltavlor framstår dock som oklara för deltagarna. Man vet inte heller om det används som ett alternativ till skjutvapen:

Jag vet faktiskt inte om de inte har det våldskapitalet att gå in och skjuta någon eller om de tänker att det här är en varning då ... och vi har ju väldigt svårt att se vem som är det tilltänka offret, därför det bor ju oftast x antal kriminella i varje trappuppgång.

En annan fyller i att det inte alltid går att avgöra vem måltavlan egentligen varit vid en sprängning eftersom den som utför dådet kan ha undermålig information om vilken koppling måltavlan har till olika personer och adresser. Han exemplifierar med att en person kanske bara varit skriven på en adress utan att faktiskt ha bott där och då vet polisen inte om det var den personen som var måltavlan.

Dödligt skjutvapenvåld har skett i olika mindre och mellanstora städer runt om i landet under hela den studerade perioden. Trots att linjen benämnd

⁷ Figuren avser inte endast kriminell miljö. Siffrorna skiljer sig därför från de som presenterades i tidigare kapitel.

som övriga Sverige i figur 18 visar en förhållandevis jämn utveckling, kan utvecklingen i enskilda städer uppvisa stor variation av förekomst av dödligt skjutvapenvåld över tid. Denna bild bekräftas av fokusgrupperna i de två mellanstora städerna, där våldsutvecklingen beskrivs som mest intensiv under olika specifika perioder. Det innebär att den sammanslagna utvecklingen utanför storstäderna kan bero på variation på olika platser vid olika tillfällen. Samtidigt beskrivs i fokusgrupperna att skjutvapenvåldet under 20-talet började förekomma i städer där det tidigare inte uppmärksammats.

Skjutningars utförande: uppdragsbaserat

I både fokusgrupper och chattmaterialet framkommer att det under tidigt 20-tal finns en ”öppen” marknad med personer tillgängliga för att genomföra skjutningar, och även att det finns personer som mot ersättning organiserar dåd. Det framkommer i flera chattrådar att utförare söks och det sker förhandling om priser. I en fokusgrupp framkommer att flera anstiftare gått samman och tillsammans finansierat en skjutning som någon annan utförare skulle genomföra, där pris och fördelning av kostnader förhandlades mellan aktörerna. Deltagarna i fokusgrupperna har noterat en förändring de senaste åren i att det genomförs fler skjutningar på uppdrag av personer med koppling till andra städer. Exempelvis har unga från Malmö genomfört dåd på uppdrag i andra städer, där anstiftaren är högt upp i den kriminella hierarkin och kan vara utomlands. Anstiftaren har kontakt med...

... mellananstiftare som har kännedom om ett område och är där och plockar [identifierar utförare]. Så där är ett mellanled och så hittar man lämpliga yngre förmågor som ... liksom är fullt kapabla att mörda och som inte har nånting med saken att göra.

Uppdraget i sig har inte heller koppling till Malmö utan kan genomföras var som helst i landet. En polisanställd säger:

Jag har flera exempel bara förra året [2023] där våra utförare är härifrån och har koppling till både Norrköping, Uppsala och Stockholm. Och då är det samma mellanrekryterare.

Det här speglas även bland uppdragsgivare i chattmaterialet, där kopplingarna är vidsträckta runtom i landet och anstiftare kan befinna sig utomlands. En sådan uppdragsgivare som befinner sig utomlands uttrycker att han kan genomföra mord i hela Sverige.

En annan polisanställd har känslan av att anstiftarna är ”lite mer vid sidan av” konflikterna. Han säger: ”Innan var de mitt i mitten och ledde ’från

täten' liksom. Så sker det ju inte längre." En annan deltagare håller med och menar att en roll som har tillkommit är:

... de här arrangörerna, entreprenörerna i mord. Att en enskild anstiftare kan gå till en person som fixar det. Vad jag än vill ha. Det gör ju att de kan agera mer ensamt. De behöver liksom inte ha ett gäng.

Att de inte behöver ha ett gäng ska nog snarast tolkas som att enskilda personer kan agera på egen hand och inte involvera flera i sin närhet för att genomföra mord. För den vinstdrivande verksamheten i den kriminella miljön kan någon form av sammanhang eller samarbete vara nödvändigt. Det är också bara personer tillräckligt högt upp i den kriminella miljön, som har tillgång till pengar, som kan agera enskilt för att beställa ett mord.

Deltagare i fokusgruppen i Malmö har inte bara sett att unga från Malmö genomför uppdrag på andra orter, utan har också sett att unga personer från andra städer använts för att skjuta personer i polisregion Syd:

När någon annan har tagit livet av en person, så har man skickat dit en sextonåring från [mellanstor stad] för att skjuta brodern till han som sitter inne för att ha mördat en annan.

Det framstår med andra ord som att skjutvapenvåldet involverar personer som inte är en del av konflikten, både som utförare och offer. Förutom en förhöjd risk för närstående till personer i den kriminella miljön, fanns på 10-talet fall där måltavlans identitet förväxlades med personer utanför den kriminella miljön (Polisregion Stockholm 2020b). Det är en risk som har ökat på 20-talet och som ofta kan vara kopplat till att utföraren är inhyrd och obekant med det tilltänkta offret.

Utförare utan koppling till konflikten

I samband med alltmer uppdragsbaserade skjutningar framträder också en ny typ av utförare på "marknaden", enligt fokusgrupperna. Det är unga killar utan koppling till en specifik gruppering eller ens den kriminella miljön. Utvecklingen har gått från skjutningar med avancerade upplägg som planerades via krypterade telefoner till en typ av skjutningar som organiseras via sociala medier och appar. I fokusgrupper i alla städer lyfts att uppdrag har återkommande genomförts av personer som inte har erfarenhet av grova våldsbrott sedan tidigare, och det är något som även framkommer i förundersökningar. En intervjuperson som arbetar med ungdomar nära den kriminella miljön menar att "det är ingen som har någon potential att klättra." I förundersökningar framkommer att i vissa fall vet uppdragsgivarna inte ens vem personen som ska utföra uppdraget är, utan bara att det är "en på Snap[chat]". Utförarna har därmed ingen direkt

koppling till vare sig anstiftare, platsen eller någon gruppering som ingår i den aktuella konflikten.

Med den här typen av oerfarna utförare läggs mordkontrakt inte längre ut på det sättet att det är upp till utföraren att rigga och planera. I stället ges detaljerade instruktioner via appar såsom Signal, både om hur och var vapen ska hämtas och när skjutningen ska genomföras, men också vad de ska säga till myndigheterna. En deltagare i en fokusgrupp förklarar:

Vi hade personal uppe på HVB-hemmet i [stad]. Han [utföraren] hade en loop som han berättade hela tiden. [...] han hade en inövad historia. Så de är ju väldigt, väldigt väl förberedda så att säga, av sina uppdragsgivare. Och han går ju inte ifrån den här, för då vet han ju det att då blir det tufft för honom, om han skulle säga något annat.

Å andra sidan framkommer i fokusgrupperna att anstiftarna, som beskrivs styra från utlandet, inte tycks vara särskilt rädda för att utförarna ska misslyckas eller bli tagna av polisen. Det tas återkommande upp i fokusgrupperna att det görs minimal ansträngning för att dölja spåren efter utförarna eller andra inblandade. Som exempel nämns ett fall där en taxi hade beställts både till och från mordplatsen, och att det på så sätt gick att spåra både utförare och medhjälpare.

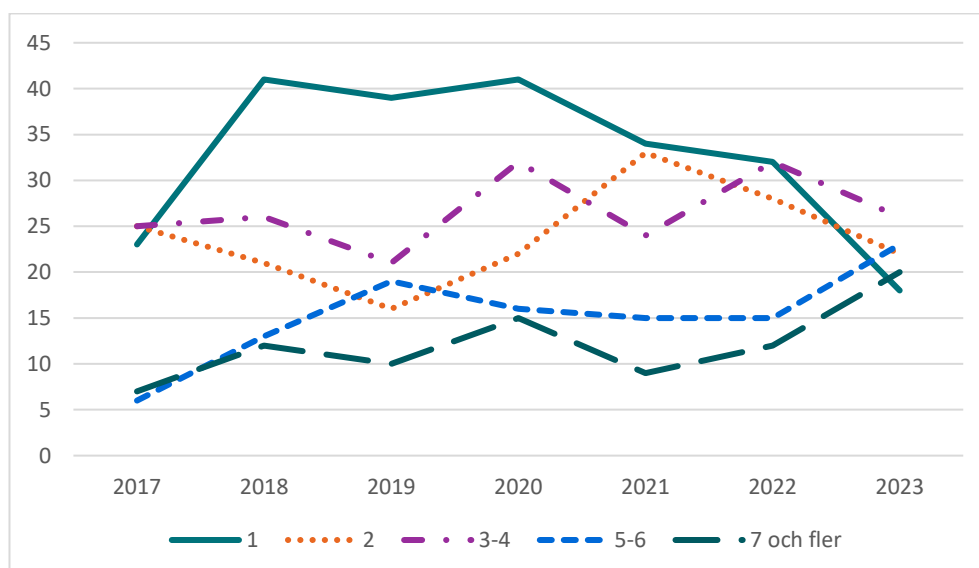
Kvinnor och flickor i bakgrunden av våldet

I chattar och förundersökningar finns viss information om kvinnors och flickors roll i förhållande till skjutvapenvåldet. Där framkommer att kvinnor och flickor använts för att förvara och transportera vapen, hyra bilar eller beställa taxi och även för att transportera skyttar och andra inblandade till olika platser. Det tycks med andra ord som att kvinnor och flickor är aktiva i den kriminella miljö där skjutningar förekommer, men att deras roll i första hand är kopplad till logistiken runt en skjutning. Det har även uppmärksammats i rapporter från Polismyndigheten att kvinnor utgör en liten andel av antalet identifierade i kriminell miljö och att kvinnor framförallt återfinns i "stödjande roller" till andra kriminella (Polismyndigheten 2022b, Polismyndigheten 2024). De chattar som analyserats inom ramen för den här studien innehåller inga exempel på kvinnliga användare av krypterade telefoner. Informationen om kvinnors och flickors potentiella roll i olika dåd framkommer genom manliga användare som refererar till kvinnor i sin omgivning. Även förundersökningsmaterialet, som baseras på andra källor, bekräftar bilden av kvinnors och flickors mer perifera roll.

Allt fler inblandade i planerade skjutningar

I takt med att uppdragsskjutningarna har ökat, har även antalet inblandade individer i planerade skjutningar ökat. Informationen från de krypterade chattarna utgör exempel på det, och även i fokusgrupperna nämns att tillgången till chattarna gav polisen insyn i att det fanns en hög grad av planering som involverade fler inblandade utöver skyttar och anstiftare. Siffror från misstankeregistret visar att andelen skjutningar med fler än en misstänkt gärningsperson ökade från knappt 40 procent år 2017 till nästan 60 procent år 2023. Ärenden med en misstänkt person var vanligast fram till 2020 sedan blev ärenden med två eller fler misstänkta lika vanliga. Antalet ärenden med sju eller fler misstänkta ökade år 2022. Se figur 19.

Figur 19. Antal misstänkta personer som rör skjutningar mot person, per ärende, 2017–2023.

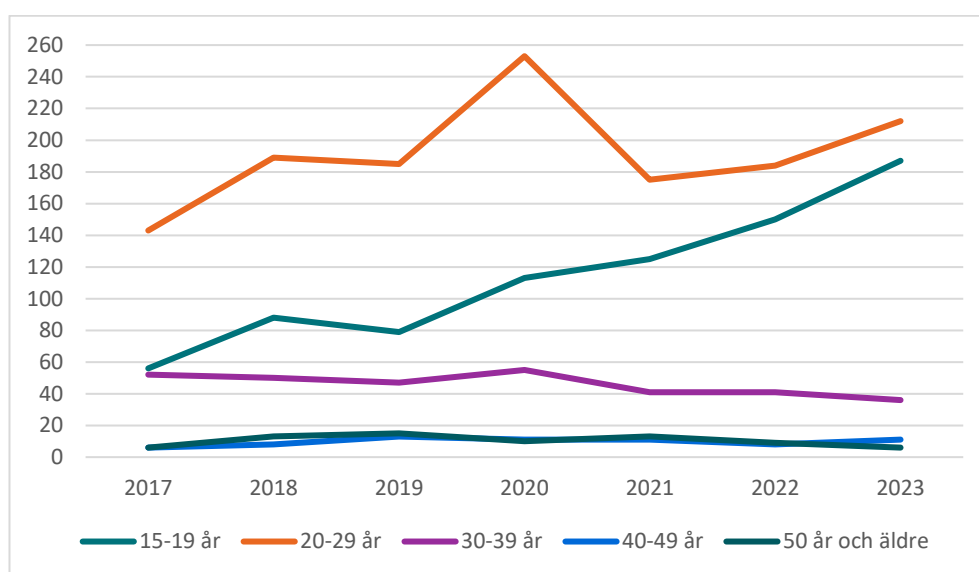
Källa: Polismyndigheten och Brå

Föryngring: yngre tonåringar

För varje period som den här rapporten är indelad i har det skett en föryngring av utförarna av skjutvapenvåldet. Det har i föregående kapitel visats att från 2018 skedde en ytterligare föryngring och att gärningspersoner som var 19 år eller yngre blivit vanligare och även återkommande från att tidigare förekommit mer sporadiskt. Gärningspersoner som var 40 år eller äldre förekom sällan bland lagförda individer. Den föryngringen har förstärkts ytterligare under det tidiga 20-talet.

Figur 20 visar åldersfördelningen bland misstänkta personer i ärenden som rör skjutningar mot person registrerade i polisens skjutningsloggar från 2017. De yngre åldersgrupperna dominerade under hela perioden och ökade dessutom i antal fast med olika mönster. Antalet 15–19-åringar ökade under hela perioden och ökningen blev ännu tydligare från år 2021: från 56 individer år 2017 till 187 år 2023, och var då nästan lika många som de i åldersgruppen 20–29-åringar. Åldersgruppen 20–29-åringar ökade i sin tur stort fram till 2020 för att sedan minska 2021. Därefter har antalet ökat igen.

Figur 20. Antal misstänkta personer i enskilda ärenden som rör skjutningar mot person, per åldersgrupp, 2017–2023.

Källa: Polismyndigheten och Brå

I förundersökningar framkommer att kontakterna med unga ofta knyts i samband med HVB- och Sis-placeringar. De unga killarna behöver inte ha tidigare koppling till uppdragsgivarna. En fokusgrupp beskriver att det runt 2019, började unga personer uppmärksammas...

... som någonstans bara var ute efter att skaffa sig ett cv. Han dödade en kille inne på en gård, det skulle vara någon ... han var inte särskilt noga med att det var rätt kille han sköt.

Det var med andra ord en typ av skjutningar som har mindre att göra med en konfliktdynamik; snarare har utförandet av själva skjutvapenvåldet fått ett värde i sig. Samtidigt tycks utbudet på skyttar ha ökat så pass kraftigt att

värdet på det våldskapital som genereras inte går att omsätta i kriminell karriärsklättring längre på samma sätt som tidigare.

I fokusgrupperna i alla städer ges exempel på 13–14-åringar som kommer från andra delar av landet för att genomföra skjutningar. En ytterligare utveckling tycks vara att det inte heller alltid handlar om enskilda mord. Det ges ett exempel på en tonåring som genomförde flera mord i olika städer på ett par dagar. Även i chattmaterialet framkommer exempel på personer under 18 år som är beredda att genomföra flera mord tills de blir gripna av polisen, och då kommer att få ”mycket para [pengar]” efter avtjänat straff. Det återkommer också i chattmaterialet hur äldre kriminella närmast ”coachar” yngre utförare.

Varierande status att utföra skjutvapenvåld

Sammantaget bekräftar intervjupersonernas utsagor bilden av att det på senare tid har skett en distansering från våldsutövningen, det vill säga att det har blivit vanligare att anlita andra för att utföra skjutningar. Våldet blir därmed mindre personligt i den bemärkelsen att de som har en konflikt, inte själva behöver utföra våldshandlingar. Det kan också innebära att personen som blir anstiftare istället för utförare utsätter sig för en mindre risk jämfört med att själv ha genomfört dådet. I mitten på 00-talet var utföraren oftast någon från den egna grupperingen, eller en inhyrd person från utlandet. Därifrån gick utvecklingen till att mer handla om kontakter med andra grupperingar, och senare till att mer röra sig om personer som befinner sig i periferin av den kriminella miljön, framför allt yngre personer (jfr Brå 2019b, Brå 2023a).

Flera fokusgrupper i Stockholm för resonemang om att konflikterna som utspelade sig under andra halvan av 10-talet var betydelsefulla för hur skjutvapenvåld ledde till en större möjlighet att få makt i den kriminella miljön. Det handlade både om att stärka sin status, få inflytande och tjäna pengar. Samtidigt speglar det ett perspektiv som är rotat i yngre kriminellas möjligheter i att avancera i den kriminella miljön. Äldre kriminella kan eliminera hot och vinna marknadsandelar genom att antingen själva skjuta eller anlita någon annan, och då handlar det om att bevaka sin position och stärka sin makt. I en chattkonversation mellan äldre kriminella förekommer återkommande hänvisningar till yngre utförare som ”törstiga” och ”hungriga” eller att de vill ”tappa oskulden”, vilket anspelar på en vilja hos yngre att utföra skjutningar.

I flera fall, både hos intervjupersoner och i chattmaterialet, finns emellertid hänvisningar till utförandet av våldsdåd som något negativt. Det finns exempel på att skjuta någon omnämns som ett "skitgöra", och att det är något som förknippas med unga personer utan egen familj. En annan chattråd illustrerar att det även skett en förflyttning till att det inte är personer som är del av konflikten utan personer som finns i andra städer som används för att utföra våldsdåd. I utbyte får de "beskydd" och bättre priser på narkotika, samtidigt som en gruppering på en mindre ort måste bevisa "sin lojalitet" till anstiftarna först genom att utföra skjutningar.

I ett meddelande från en användare framkommer vad som kan tolkas som en form av statusindikator i att användaren och hans närmaste inte gör något kopplat till våldsdåd personligen, utan att de har andra som genomför olika uppgifter. Flera användare i chattmaterialet från tidigt 20-tal skryter om den kapacitet de har i form av tillgång till utförare som kan genomföra skjutningar åt dem. I likhet med vad som framgår i en tidigare rapport från Brå (2023a) uttrycks en form av ägarförhållande gentemot yngre, både i intervjuerna och i chattmaterialet. Äldre i chattmaterialet hänvisar ofta till yngre som "mina yngre" eller att en användare har "smågrabbar". Dessa kan i sin tur beskrivas som "iskalla" eller att de är "elitsoldater". Det framgår i vissa chattar att det finns ett negativt värde i att själv behöva utföra våldsdåd – åtminstone om man nått en viss nivå inom den kriminella miljön.

Uppklaringen ökar med tillgång till krypterade chattar

Under flera av de år som skjutningarna har eskalerat så har framgångarna med att lagföra personer för dåden varit begränsade. Polisens tillgång till material från de avkrypterade chattarna förändrade emellertid förutsättningarna och möjliggjorde att ett flertal ledande individer i den kriminella miljön kunde dömas för grova brott, inklusive anstiftan till mord. Fokusgrupperna lyfter dock även fram det interna arbetet som en viktig faktor för att kunna klara upp ärenden med skjutvapenvåld.

Polisen upplever förbättrat internt arbete och samordning

De polisanställda i fokusgrupperna i Malmö pekar på att ett bättre internt samarbete gett bättre förutsättningar att klara upp de grova våldsbrotten. Man uppger att de länge arbetade i stuprör med olika brott och att det ibland inte ens fanns någon kommunikation trots att det fanns kopplingar mellan ärenden, men att det nu har förändrats. Det beskrivs av deltagarna som att det "har varit och fortfarande är en process" även om de

polisanställda tycker att det "lossnade" runt 2021–2022. Man beskriver också att det inte enbart är Polismyndigheten som berörs av de nya arbetssätten. Deltagarna beskriver att de inledningsvis mötte motstånd hos Åklagarmyndigheten till följd av rättsliga tolkningar när de presenterade för dem att man skulle "klustra" ärenden, det vill säga att behandla ärenden som har kopplingar till varandra gemensamt. De senaste åren har det dock skett en "rätt stor förändring", enligt fokusgruppen, med exempelvis separata kontaktvägar med åklagare som särskilt arbetar med den här typen av brott. Även i Göteborg framhåller de polisanställda i fokusgrupperna det interna samarbetet när deras arbetssätt började förbättras. De framhåller att samarbetet mellan olika enheter koordinerades bättre efter 2015 vilket deltagarna menar haft effekt på skjutvapenvåldet.

Insatser för att minska skjutningar

Efter att en 15-åring sköts till döds utanför en pizzeria i Malmö, startade Polismyndigheten 2019 den särskilda händelsen Operation Rimfrost som samlade poliser från hela landet i Malmö. Operation Rimfrost hade bland annat målet att minska skjutningar och sprängningar i kriminella miljöer. Året innan hade även pilotprojektet Sluta skjut, som bygger på strategin *Group Violence Intervention* (GVI), startat (se Ivert och Mellgren 2023). I Malmös fokusgrupper menar poliserna att Sluta skjut bidragit med information och kartläggning, samt ett samarbete mellan myndigheter och med kommunen och även inom Polismyndigheten som inte funnits tidigare. Samtidigt diskuterar man att tillfälliga insatser riskerar att ge kortsiktiga effekter, och att det även kan ha negativa effekter på andra platser, och säger med hänvisning till ökningen av skjutvapenvåld i Stockholm om Rimfrost:

Vi tömmer, om jag slarvar med uttrycken, bland annat Stockholm. Under ett år så är vi 200 poliser i Malmö, från november 2019 fram till slutet av 2020. Kollegorna i Stockholm säger att de tappar förorterna på grund av förstärkningen till Malmö. Vad har hänt efter 2020 i Stockholm?

En annan fyller i: "Var är Malmös folk nu? Jo, då är vi i Stockholm, Norrköping och Uppsala. Vad händer i Malmö om två år?"

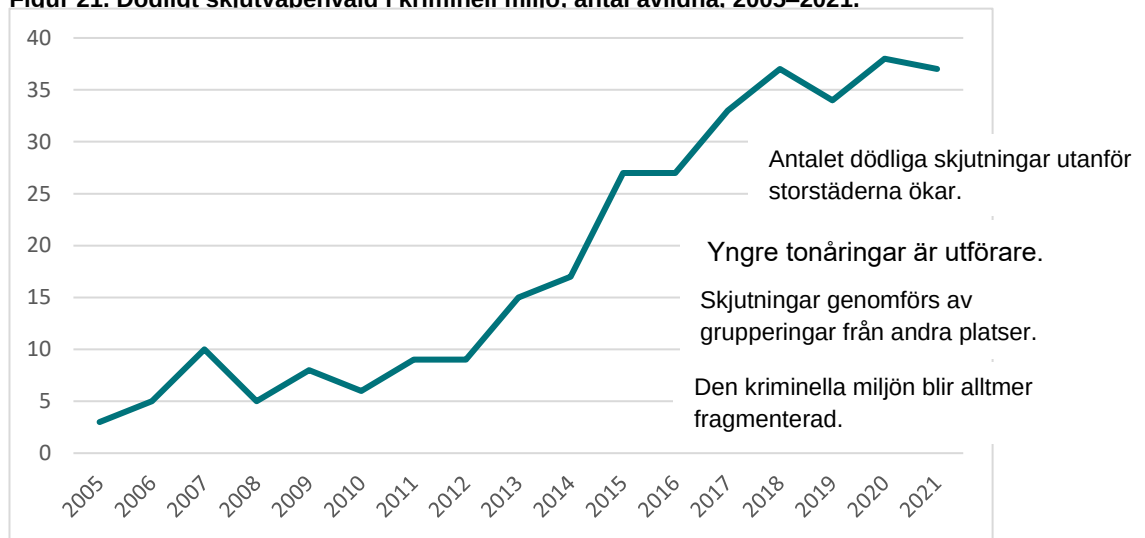
Deltagarna i fokusgrupperna pekar också på att det i Malmö inte skedde samma ökning av skjutningar som i Stockholm efter att tongivande aktörer låsts in i samband med att svensk polis fick tillgång till meddelanden från krypteringstjänsterna. Det förklaras med att det kan ha funnits en tydligare struktur för vem som skulle ta över verksamheten, men också att Sluta skjut

medförde att de kriminella blev medvetna om att de hade "polisens ögon på sig." En utvärdering av ett våldsinterventionsprogram i Chicago stödjer till viss del detta resonemang. Den visar att ett slutfört program minskar sannolikheten för gripanden och straffrättslig inblandning för våldsbrott 24 månader efter inskrivning (Ross m.fl. 2023). Enligt deltagarna i fokusgrupperna flyttar också "en hel del" kriminella runt 2020 från Malmö till närliggande mindre orter. Det resulterar till viss del att konflikter flyttar från Malmö till de nya platserna där de kriminella bosätter sig.

Några huvudpunkter om 20-talet

I början av 20-talet påverkades den kriminella miljön av att polisen fick tillgång till omfattande avkrypterade chattar, vilket gjorde att många tongivande individer lagfördes och andra flydde utomlands. Det kan ha bidragit till att det blev ytterligare fragmentering av miljön på vissa platser. De områdesbaserade grupperingarna tycks ha blivit mindre sammanhållna än de var tidigare. I stället beskrivs de som kluster av individer som agerar mer eller mindre självständigt, med avsaknad av en tydlig gemensam agenda. I den mindre strukturerade och mer individualiserade miljön framstår våldet som mindre kontrollerat. Åldern på både utförare och måltavlor fortsatte att sjunka. En ökad geografisk rörlighet och mer kontakter mellan olika kriminella miljöer har även gjort att skjutvapenvåldet fått en större spridning utanför storstäderna. Det dödliga skjutvapenvåldet minskade dock i Malmö, Göteborg och även i norra delen av Stockholm, men aktörer från dessa platser har genomfört skjutningar på andra platser.

Figur 21. Dödligt skjutvapenvåld i kriminell miljö, antal avlidna, 2005–2021.

Källa: Brå

Slutdiskussion

I det här kapitlet diskuteras de viktigaste resultaten och därefter angelägna utvecklingsområden och åtgärdsförslag. Studien har undersökt skjutvapenvåldets utveckling i den kriminella miljön sedan mitten på 00-talet, hur den kriminella miljön har förändrats och vilken roll dessa förändringar har haft för utvecklingen av skjutvapenvåldet.

Rapporten visar att skjutvapenvåldet i den kriminella miljön har ökat i både förekomst och dödlighet. Den ökningen speglas även i annan statistik som inte är begränsad till kriminell miljö. Statistiken visar att andelen skjutningar som riktats mot person har ökat samt att antalet skadade och avlidna på grund av skjutvapenskada orsakad av annan person har ökat.

Den kriminella miljön har förändrats från att tidigare ha karaktäriserats av hierarkiskt organiserade grupperingar till att numera utgöra en mer fragmenterad kriminell miljö, där individer tycks agera mer självständigt. Det har även skett en ökad geografisk rörlighet där ledande individer är aktiva utomlands. Den förändringen i kombination med en ökad digitalisering bidrar till att konflikter inte längre utspelar sig lokalt på samma sätt som tidigare. Avståndet mellan de som anstiftar och de som utför skjutvapenvåldet tycks ha ökat från mitten av 00-talet fram till i dag, och det förekommer även fler mellanled. Samtidigt har allt yngre personer blivit direkt inblandade som både utförare av och offer för av skjutvapenvåld. Kopplingen mellan att utföra skjutningar och få en höjd status i den kriminella miljön tycks också ha förändrats. Att utföra en skjutning betraktas i flera sammanhang som en lågstatus-uppgift i den kriminella miljön.

De här förändringarna i den kriminella miljön framstår som starkt sammankopplade med den utveckling av skjutvapenvåldet som den här studien har skildrat. Även förändringar som sker lokalt, exempelvis när ledande personer försvinner eller nya grupperingar försöker att etablera sig, har betydelse för skjutvapenvåldets utveckling.

Skjutvapenvåldet ökar ofta vid skiftningar i den kriminella miljön

Förändringar i den kriminella miljön tycks särskilt förknippade med hög konfliktnivå och ökad våldsanvändning. I samband med att nya

grupperingar etablerar sig i den kriminella miljön skapas konflikter som leder till öknings av skjutvapenvåldet. När grupperingar i olika områden positionerar sig i skiftet mellan 00- och 10-talet visar statistiken en ökning i antalet skjutningar. Under mitten av 10-talet förändrades grupperingarnas dynamik och områdestillhörigheterna blev mindre tydliga, vilket i sin tur även ledde till ytterligare ökning av skjutvapenvåldet. Polisens tillgång till krypterade chattar kan vara ett annat exempel på när skjutvapenvåldet ökade på vissa platser under en period, eftersom det ledde till att ett flertal ledande kriminella individer i den kriminella miljön åtalades, vilket ledde till konflikter om nya positioneringar.

Förändringarna i maktstrukturerna och i skjutvapenvåldet som beskrivs för de olika tidsperioderna skedde vid olika tillfällen i de olika storstadsregionerna. I Malmö tycks enskilda skjutningar ha haft en central roll för skiftningarna i den kriminella miljön medan en liknande skiftning i den kriminella miljön i Göteborg tycks relatera till nya grupperingars etablering. Ökningar i antalet skjutningar kan också relateras till enskilda konflikter som eskalerade.

Offrets position har större inverkan på utvecklingen än tillvägagångssättet

Skjutvapenmord på enskilda ledande individer tycks ha större betydelse för skjutvapenvåldets utveckling än på vilket sätt en skjutning sker. Det finns återkommande exempel under alla perioder på skjutningar som är uppseendeväckande på olika sätt. Det kan vara att de utförs på ett sätt som ökar risken för att utomstående drabbas. Sådana skjutningar kan få stor uppmärksamhet i samhället i stort, men det samlade materialet i den här studien ger inget tydligt stöd för att den kriminella miljön påverkas nämnvärt av sådana dåd. Istället tycks det vara mer avgörande för skjutvapenvåldets utveckling när personer som är ledande i den kriminella miljön skjuts ihjäl. Det kan trigga igång en våldsspiral genom att andra grupperingar positionerar sig och skapar sig ett våldskapital genom skjutningar. En sådan dynamik uppstod i Stockholm även efter att ett flertal tongivande individer kunde lagföras alternativt flydde utomlands efter att polisen fick tillgång till kriminellas krypterade chattar. Det innebär att flera grupperingar fick nya ledarfigurer.

Samtidigt behöver inte ett bortfall av ledarfigurer nödvändigtvis leda till våld. Det finns även exempel på tillfällen där det inte har lett till en eskalering av våldet. Det som framstår som avgörande för om en

våldseskalering ska inträffa är vem eller vilka som tar över, samt vilka mandat de har i sin position. Det knyter an till att konflikter förs mellan individer som antingen kan vara benägna att i ett tidigt skede ta till våld i en konflikt eller vara mer inriktade på att hitta alternativa sätt att lösa en konflikt. En annan situation när skjutvapenvåldet har eskalerat är när tongivande personer kommer tillbaka till en kriminell miljö efter att ha varit frånvarande under en längre period, till exempel efter ett längre fängelsestraff.

Långvariga konflikter som driver på skjutvapenvåldet

Under sent 00-tal och hela 10-talet uppstod långvariga konflikter i alla tre storstäderna. Flera av dessa långvariga konflikter har haft sin bakgrund i interna splittringar där en befintlig konstellation delats upp i flera. Dessa konflikter har haft en påverkan på skjutvapenvåldet i stort både genom att de i sig ledde till en våldsspiral som tycks ha varit särskilt svår att bryta och för att sådana konflikter successivt tenderar att dra in andra personer och grupperingar i konflikten som fler tvingas att ta ställning i.

Eskaleringen av våld tenderar i sin tur också att bidra till att vissa konflikter blir långvariga. Om en sida eskalerar våldet genom att möta en misshandel med en dödsskjutning är den andra sidan tvungna att besvara på samma magnitud förutsatt att de inte är villiga att lösa konflikten med andra medel, vilket försvåras när övervåld har tagits till. En långvarig konflikt riskerar också att bli infekterad. Det är svårare att trappa ner en konflikt när fler har blivit involverade än de som var delaktiga i konflikten från första början.

Förändrad dynamik i skjutvapenvåldet

Under den studerade perioden förändras skjutvapenvåldet från att utgöras av mer isolerade händelser som framför allt riktades mot ledande individer i den kriminella miljön, till att beröra allt fler i den kriminella miljön. Det har även skett en ökning av antalet personer som deltar i skjutningar. I den första perioden på 00-talet var det typiskt sett en ensam utförare som hade fått ett uppdrag som den planerade på egen hand. I början på 10-talet blev det vanligare att grupper av individer besköt andra grupperingar. I andra halvan av 10-talet utfördes en ny typ av skjutningar av mindre grupper där olika personer hade specifika roller som de skulle utföra i anslutning till dådet. På 20-talet förekom skjutningar som utfördes av en ensam (ung)

utförare, men som planerades, arrangerades och orkestrerades av andra personer på uppdrag av anstiftaren.

Under 00-talet var det särskilda utförare och ledargestalter som besköts men i och med skiftningarna i den kriminella miljön blev allt fler personer i den kriminella miljön både måltavlor och utförare. På 20-talet distanserades anstiftarna ytterligare från skjutningarna och även personer utanför den kriminella miljön blev måltavlor.

Skjutvapenvåldet har under de senare åren av den studerade perioden karaktäriserats alltmer av yngre utförare utan bakgrund i den aktuella konflikten. Men det finns exempel på utförare av dödligt skjutvapenvåld som agerade på uppdrag redan under 00-talet. Det handlade dock om en annan typ av utförare, som anlätades inte minst för att de sågs som professionella. Den senaste tidens användning av unga utförare framstår mer som en strategi för att minimera riskerna för anstiftarens del. Dessutom tycks de unga som använts ofta saknat tidigare koppling till de individer som konflikten berörde, vilket gör skjutningarna svårare att förebygga och förhindra.

Strategiskt utnyttjande av utsatta individer

Jämfört med slutet av 00-talet framstår den senaste tidens involvering av allt yngre pojkar i skjutvapenvåldet ha haft ett strategiskt syfte bland etablerade kriminella. De har utnyttjats både för att de lättare undgår upptäckt och för att de kan övertalas med löften om låga straff och hög status inom den kriminella miljön. Unga pojkar har under hela den studerade perioden förekommit i olika roller i anslutning till den grova kriminaliteten. Efter ett antal dåd som involverar unga pojkar i skjutvapenvåldet har gruppen fått alltmer uppmärksamhet i samhället som potentiella gärningsmän. Det bedöms därför finnas en risk för att nya grupper som idag inte förväntas utföra grovt kriminella handlingar kan hamna i fokus för kriminellas verksamhet i framtiden. Även grupper som idag inte kopplas till den kriminella miljön där skjutningar förekommer kan vara i riskzonen för att utnyttjas.

Av statistiken framkommer det att kvinnor har varit ovanliga både som utförare och som offer vid skjutvapenvåld. Istället beskrivs i materialet att kvinnor och flickor har haft perifer roller i anslutning till skjutvapendåd, såsom förvarat vapen eller agerat ”goare”. I fokusgrupperna och intervjuerna saknas exempel på kvinnor som utförare av skjutvapenvåld.

Det är dock inte otänkbart att kvinnor och flickor riskerar att dras in i allt grövre kriminella handlingar.

Trendbrott är sällan skarpa

Studien visar att trendbrott i skjutvapenvåldet sällan är skarpa. Exempelvis har förändringar skett vid olika tillfällen i de olika storstadsregionerna, och anledningarna till dessa förändringar skiljer sig åt. Trendbrott kan ses som en förskjutning av skjutvapenvåldets karaktär som pågått under en längre tid, snarare än att det är ett enskilt dåd som har varit utlösande. Brås bedömning är att enskilda dåd sällan har varit trendsättande eller normförskjutande i sig. I stället kan enskilda dåd i sitt utförande vara spektakulära och uppseendeväckande, så att allmänheten eller polisen börjat uppmärksamma dessa som något särskilt i relation till andra dåd.

Även när våld i den kriminella miljön inte dominerades av skjutvapen under 00-talet skedde skjutningar på allmänna platser. Det kan ha bidragit till en förändrad syn bland kriminella på risken att utsättas för våld. I och med det blev det under den senare delen av 00-talet vanligare att enskilda kriminella började beväpna sig och bära skyddsväst. Flera fenomen som förekommer i kriminella konflikter har förekommit under en större del av den undersökta perioden, exempelvis skott mot lägenheter, anhöriga som blir offer eller anlitande av utförare. Karaktären hos flera av dessa fenomen har dock förskjutits med tiden. Ett exempel är anhöriga som fallit offer i kriminella konflikter, där utvecklingen har gått från att handla om indirekta skador till att de blivit direkta måltavlor.

Förskjutningar i karaktären hos fenomen kopplade till skjutningar är dock inte givna eller trendsättande för hela den kriminella miljön. En förskjutning i ett fenomen kan vara lokal eller avgränsad till en särskild konflikt. Den tekniska utvecklingen med tätare digitala (direkta eller indirekta) kontakter mellan kriminella på olika platser gör dock att förskjutningarna kan få en större och snabbare spridning. Enskilda konflikter kan få en större och mer direkt påverkan på andra delar av den kriminella miljön än de personer eller grupperingar som konflikten gäller.

Tidigare forskning har visat att våld inte bara är en konsekvens av strategiska val, eller ett resultat av en konflikt mellan två parter. Våldet kan också drivas på av sociala processer inom en grupp (Checkel 2017). Under hela perioden som den här studien undersöker, från mitten på 00-talet fram till och med 2023, har det framkommit att vapen tycks vara

lättillgängliga inom en gruppering när konflikter pågår. Studien visar även att konflikter har blivit alltmer vanliga och ibland pågått under många år. Det kan ha skapat förutsättningar för yngre att socialiseras in i en miljö där vapen och skjutningar förekommit som ett "naturligt" inslag, till skillnad från den kriminella miljön i mitten på 00-talet, där tillgängliga vapen var mer undantag än regel för de flesta kriminella.

Möjliga åtgärder för att reducera skjutvapenvåldet

Studien spänner över ett långt tidsspann, och ger en överblick av den kriminella miljöns föränderliga karaktär. Brås bedömning fokuserar på omständigheter som råder de senaste åren, med hänsyn till dynamiken i de förändringar som har skett under tidigare perioder. Åtgärdsförslagen är formulerade utifrån den övergripande bild som framkommer i studien. Samtidigt pågår det idag flera initiativ som utifrån olika perspektiv fokuserar på att förhindra och minska skjutvapenvåldet. Det gäller bland annat förändringar i lagstiftning och arbetssätt men även införande av nya metoder lokalt. Det är viktigt att såväl pågående som nya arbetssätt, metoder, lagstiftning och andra åtgärder följs upp och utvärderas så att resurser läggs på effektiva åtgärder.

Öka uppkläringen

I studien har lyfts att låg uppklaringsgrad är en faktor som kan ha försvårat stävjandet av skjutvapenvåldet. Det finns flera exempel på att skjutvapenvåldet minskat efter att mord på ledande individer har klarats upp. Effekten tillskrivs bland annat att konflikter kan brytas genom inlåsnings av ledande individer och att vissa våldsamma individer enskilt kan ha stor påverkan på skjutvapenvåldet. Vikten att fokusera på ledande individer som ett sätt att minska våld i kriminell miljö har även lyfts i forskningen (se Burke m.fl. 2022, Bichler m.fl. 2017).

I en Brå-rapport från 2023 behandlas frågan om utredning och uppkläring av dödligt våld i kriminell miljö mer ingående. Där pekas bland annat på en brist på utbildade kompetenta utredare, bristande samarbete såväl internt inom Polismyndigheten som externt. Den rapporten lyfter även vikten av ett förtroendeskapande arbete i utsatta områden för att öka uppkläringen (Brå 2023b). I den här rapporten har redogjorts för att de polisanställda återkommande refererar till polisens egna bristande kapacitet som en faktor som påverkat förutsättningen för uppkläring, vilket i sin tur har relaterats till utvecklingen av skjutvapenvåldet. Framgångar i ärenden kopplas inte sällan till gedigen kunskap och ett förbättrat internt

samarbete. En ökning i skjutvapenvåldet kopplas på motsvarande sätt till bristande information och bristande närvaro i drabbade områden. Polisens kontakt med lokalsamhället har lyfts som en viktig del i arbetet, inte minst när det gäller att få information som kan vara avgörande för en utredning. När sådan kontakt har saknats har det i sin tur haft en negativ inverkan på polisens möjligheter att agera tidigt och effektivt mot skjutvapenvåldet.

En annan aspekt som Brå bedömer vara relevant att utveckla berör hur man förvaltar erfarenhet och kunskap för att utveckla mer proaktiva insatser. Det framkommer i rapporten att framgångar i det polisiära arbetet ofta knyts till ett förbättrat samarbete inom myndigheten. Under hela den studerade perioden från mitten på 00-talet sker förändringar i den kriminella miljön i olika städer vid olika tidpunkter. En tydlig utveckling den senaste perioden, under 20-talet, är den ökade geografiska spridningen och rörligheten. Nationell statistik visar också att skjutvapenvåldet ökar utanför storstadsregionerna. Det skulle kunna innebära att det finns erfarenhet i en region om en utveckling som senare kan ske på andra platser i landet. Att öka utbytet av kunskap och erfarenheter inom och mellan olika polisregioner kan bidra till att stärka såväl uppkläringen av brott som det brottsförebyggande arbetet.

Den här studien visar också på en snabbt föränderlig kriminell miljö där de polisanställda påpekat att kriminella grupperingar har växt fram medan polisens fokus har varit på de som dittills varit mest våldsaktiva. Det är därför viktigt med en framåtblickande verksamhet som kan bidra till att anpassa arbetssättet efter hur den kriminella miljön förändras. Det är angeläget inte minst för att motverka en våldsspiral vid inläsningar av ledande individer när brott klaras upp.

Utifrån den här rapportens resultat framstår det vidare som avgörande att det är ledande personer som lagförs i ett ärende för att uppkläringen ska kunna ha en dämpande effekt på konflikter i den kriminella miljön. I ett läge när anstiftarna blivit mer distanserade från utförandet av dåden och utförarna saknar tidigare koppling till konflikten riskerar uppkläringen att få mindre betydelse om inte de konflikt drivande personerna också lagförs.

Reducera tillförseln av skjutvapen till den kriminella miljön

Tillgången till vapen är en förutsättning och en riskhöjande faktor för skjutvapenvåld (Lu och Temple 2019). Vapentillgången rapporteras vara god under hela den studerade perioden. En stor del av de beslagtagna vapnen bedöms komma från tidigare konfliktzoner. En ökad användning av

ombyggda vapen sedan slutet av 10-talet, så kallade gas- och startpistoler, har uppmärksammats allt mer av polisen. Möjligheterna att lagligt importera separata delar som sedan byggs ihop till vapen utgör nya hinder för att förhindra tillförseln av vapen till den kriminella miljön. Skillnader i lagstiftning mellan länder med avseende på vilka vapen och vapendelar som är licenspliktiga begränsar möjligheten att förhindra att vapen lämnar en legal marknad utomlands och blir en del av en illegal marknad i Sverige. För att komma åt det problemet behövs en internationell dialog parallellt med ett effektivt nationellt gränsarbete.

Straffen för vapenbrott har skärpts i flera omgångar på kort tid i syfte att kriminella ska undvika att bära och använda vapen. Det kan tänkas leda till att personer i deras närhet, framför allt unga, blir mer utsatta och tvingas förvara vapen (jfr Brå 2023a). Vilka följer den skärpta lagstiftningen leder till med avseende på minskad vapenhantering relaterar bland annat till hur lagstiftningen tillämpas i förhållande till andra åtgärder. Det framstår som angeläget att rikta resurser som möjliggör ett strukturerat arbete för att motverka tillgången till och tillförseln av illegala vapen. Ett strukturerat arbetssätt för att minska vapentillgången kan även öka möjligheterna till uppföljning och utvärdering av arbetet.

Minska rekryteringen av unga som utförare

Föryngringen av personer som är inblandade i skjutvapenvåldet i den kriminella miljön är en av de största förändringarna från mitten på 00-talet fram till i dag. Parallellt med föryngringen har även betydelsen av att utföra ett skjutvapendåd förändrats. Från att utgöra ett sätt att bygga upp status i den kriminella miljön till att kopplingen till högre status inte längre är given. I många fall beskrivs utförandet av skjutvapendåd som lågstatusjobb, som etablerade kriminella inte vill befatta sig med. Den förändringen i status är dock inte självklar för de unga som rekryteras till att genomföra dåden. Pengar och uppmärksamhet, inte minst på sociala medier, används som medel för att få unga att vilja ingå i det kriminella sammanhanget.

Vikten av att arbeta med och utveckla förebyggande insatser som skyddar unga från att hamna i en kriminell miljö där skjutvapenvåld förekommer är påtaglig. Sådana insatser bygger ofta på samverkan där olika organisationer bidrar med sin specifika kompetens. Det gäller inte minst polis, kriminalvård och socialtjänst. Flera initiativ har utvecklats och dessutom finns förslag på en ny lagstiftning som tydliggör socialtjänstens ansvar att aktivt arbeta för att förebygga och motverka kriminalitet bland barn och

unga. Initiativ och tillämpning av ny lagstiftning som syftar till att skydda barn och unga från att involveras i grov kriminalitet bör löpande följas upp för att säkerställa att lagstiftningen uppfyller sitt syfte.

Brå bedömer att ett fortsatt arbete med att öka kunskap och beredskap för att motverka barn och ungas involvering i den kriminella miljön är centralt. I Brås rapport om barn och ungas involvering i kriminella nätverk finns en utförlig diskussion om åtgärder (Brå 2023a). Där tas bland annat upp att nya kontakter med grovt kriminella kan uppstå vid placeringar och anstaltsvistelser, exempelvis på HVB- eller Sis-hem.

Det är också viktigt att uppmärksamma och kartlägga risken för andra grupper att utnyttjas för kriminella syften. Det handlar om att förebygga och förhindra systematisk rekrytering av sårbara grupper som idag inte är del av den grova kriminaliteten. Kvinnor och flickors involvering i skjutvapenvåldet framgår inte tydligt i materialet som ligger till grund för den här studien. Däremot har de uppmärksammats i andra roller i anslutning det grova våldet på ett sätt som liknar pojkars involvering i grova brott under 00-talet. Brås pågående regeringsuppdrag med fokus på kvinnor och flickor i kriminella nätverk som rapporteras 2025 kan i ett första steg förväntas öka kunskapen om målgruppen. Det utesluter inte att det finns andra grupper som också kan vara viktiga att beakta för att förebygga rekrytering av utsatta individer.

Utveckla de insatser som finns mot skjutvapenvåld i kriminella miljöer

Ett kunskapsbaserat brottsförebyggande arbetssätt utgår bland annat från att metoder och strategier följs upp och utvärderas i syfte att säkerställa deras effektivitet. SBU har nyligen gjort en genomgång av studier från framförallt USA, om psykosociala insatser för att förebygga och motverka gängkriminalitet bland barn och unga (SBU 2023). I den rapporten tas insatser som riktar sig antingen generellt mot unga, mot riskgrupper eller mot aktiva kriminella upp (så kallade universella, selektiva respektive indikerade insatser). När det gäller universella insatser visade sig färdighetsträning i skolan för elever i mellanstadiet förebygga medlemskap i gäng och vapeninnehav i en amerikansk kontext. Indikerade insatser med fokuserad avskräckning som komponent visade sig leda till en minskning av skjutvapenvåld (se även Braga m.fl. 2018).

Strategier baserade på fokuserad avskräckning bygger på att identifiera, kommunicera med och rikta åtgärder mot strategiskt utvalda individer och grupperingar i syfte att minska en viss brottstyp. Arbetet utgår från ett

problemorienterat perspektiv och bygger på samverkan mellan olika samhällsaktörer (Braga m.fl. 2018, SBU 2023). I Sverige har fokuserad avskräckning använts som en del i insatser som riktar sig mot de mest våldsdrivande individerna och de grupperingar som de tillhör.

Den här studien visar att våldet förändras över tid. Det gäller inte bara omfattningen utan också till exempel tillvägagångssätt och utförare. En stärkt dialog mellan olika polisregioner kan skapa bättre förutsättningar för att åtgärder mot skjutvapenvåldet ska vara framgångsrika. Ett erfarenhetsutbyte av metoder och strategier kan vara viktigt utifrån skillnader i både lokala förutsättningar och förändringar som är relaterade till en förändrad dynamik i den kriminella miljön. Insatser mot våldet, inklusive det förebyggande arbetet, behöver utformas utifrån kunskap om den kriminella miljön, dess grupper och dynamik. Utformning av metoder och strategier behöver följa utvecklingen och anpassas efter nya förutsättningar.

Resultaten visar att betydande förändringar i den kriminella miljön kan öka risken för våldsanvändning, till exempel när ledande individer försvinner bort från, eller är på väg tillbaka till, den kriminella miljön. Det är därför viktigt att polisen utarbetar strategier för att minska denna risk i samband med frihetsberövanden av ledande individer i den kriminella miljön. Det förutsätter att en riskanalys av hur den kriminella miljön kan påverkas vid större ingripanden genomförs.

Referenser

Anderson, E. (1999). *Code of the street: decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W.W. Norton & Company Ltd.

Braga, A. A., Weisburd, D. och Turchan, B. (2018). Focused Deterrence Strategies and Crime Control: An Updated Systematic Review and Meta-Analysis of the Empirical Evidence. *Criminology & Public Policy*. Volym 17, nr 1, s. 205–250.

Bichler, G., Malm, A. och Cooper, T. (2017). Drug supply networks: a systematic review of the organizational structure of illicit drug trade. *Crime Science*. Volym 6, nr 1, s. 1–23.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Det dödliga våldets utveckling: Fullbordat och försök till dödligt våld i Sverige på 1990- och 00-talet*. Rapport 2011:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Brottslighet och trygghet i Malmö, Stockholm och Göteborg: En kartläggning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Operationerna Alfred och Selma: Myndighetssamverkan mot organiserad brottslighet i Malmö 2012–2014*. Rapport 2014:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Det dödliga våldet i Sverige 1990–2014: En beskrivning av utvecklingen med särskilt fokus på skjutvapenvåldet*. Rapport 2015:24. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Kriminella nätverk och grupperingar: Polisens bild av maktstrukturer och marknader*. Rapport 2016:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2019a). *Dödligt våld i Sverige 1990–2017: Omfattning, utveckling och karaktär*. Rapport 2019:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2019b). *Skjutningar i kriminella miljöer: En intervjustudie*. Rapport 2019:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2020a). *Dödligt våld i den kriminella miljön: 2005–2017*. Rapport 2020:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2020b) *Lagförda återfall efter ändrad praxis i narkotikamål*. Kortanalys 3/2020. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021a). *Dödligt skjutvapenvåld i Sverige och andra europeiska länder: En jämförande studie av nivåer, trender och våldsmetoder*. Rapport 2021:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021) *Narkotikamarknader: En studie av smuggling, gatuförsäljning, internethandel och köpare*. Rapport 2021:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2023a). *Barn och unga i kriminella nätverk: En studie av inträde, brott, villkor och utträde*. Rapport 2023:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2023b). *Utredning och uppkläring av dödligt våld i kriminell miljö*. Rapport 2023:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2024). *Dödligt våld i Sverige sedan 1990: Omfattning, utveckling och karaktär*. Rapport 2024:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Burke, P. J. (2022). Reducing organized criminal violence through leadership removals: evidence from the drug wars on Chicago's Westside, 2010–2019. *Journal of Crime and Justice*, Volym 46, nr 1, s. 102–123.

Checkel, J. T. (2017). Socialization and violence: Introduction and framework. *Journal of Peace Research*, Volym 54, nr 5, s. 592–605.

Densley, J. (2020). Collective violence online: when street gangs use social media. I: Ireland, C. A., Lewis, M., Lopez A. C. och Ireland J. L. (red.), *The handbook of collective violence: current developments and understanding* (s. 305–316). London och New York: Routledge.

Gerell, M., Hallin, P. O. och Nilvall, K. (2020). Kriminella nätverk, gatukultur och våld. I: Gerell, M. Halldin, P-O., Nilvall, K. och Westerdahl, S. (red.) *Att vända utvecklingen: från utsatta områden till trygghet och*

delaktighet. Malmö: Malmö University Publications in Urban Studies (MAPIUS 26).

Gerell, M., Sturup, J., Magnusson, M. M., Nilvall, K., Khoshnood, A. och Rostami, A. (2021). Open drug markets, vulnerable neighbourhoods and gun violence in two Swedish cities. *Journal of policing, intelligence and counter terrorism*. Volym 16, nr 3, s. 223–244.

Granath, S. (2022). Gäng och skjutningar. I: Estrada, F., Flyghed, J., Nilsson, A. (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Upplaga 5, s. 79–114.

Hedlund, A. (2021). *"Ingen förtjänar att dö": En intervjustudie om hur individer i kriminella miljöer i Malmö ser på skjutvapenvåld och möjligheten att hoppa av*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Heitmeyer, W., Howell, S., Kurtenbach, S., Rauf, A., Zaman, M. och Zdun, S. (red.) (2019). *The codes of the street in risky neighborhoods: A cross-cultural comparison of youth violence in Germany, Pakistan, and South Africa*. Cham, Schweiz: Springer Nature.

Hsiao, Y., Liverso, J. och Papachristos, A. V. (2023). The Corner, the Crew, and the Digital Street: Multiplex Networks of Gang Online-Offline Conflict Dynamics in the Digital Age. *American Sociological Review*. Volym 88, nr 4, s. 709–741.

Ivert, A-K och Mellgren, C. (2023). *Uppföljning av sluta skjut: En strategi för att minska det grova våldet i Malmö*. Malmö: Malmö universitet.

Justitiedepartementet (2022). Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Brottsförebyggande rådet. Regeringsbeslut I:18, daterat 2022-12-22.

Kotzé, J., Antonopoulos, G. A. och Rahman, M. (2022). The processes, logics and economies of violence in organised crime. *Trends in organized crime*, Volym 25, nr 1, 1–7.

Lu, Y. och Temple, J. R. (2019). Dangerous weapons or dangerous people? The temporal associations between gun violence and mental health. *Preventive Medicine*, Volym 121, s. 1–6.

Magnusson, M. M. (2020). Mapping open drug scenes (ODS). I: Ceccato, V. och Nalla, M. K. (red.), *Crime and fear in public places: Towards safe*,

inclusive and sustainable cities (s. 305–325). London och New York: Routledge.

Magnusson, M. M. (2023). Predicting gun violence in Stockholm, Sweden, using sociodemographics, crime and drug market locations. *European journal on criminal policy and research*. <https://doi.org/10.1007/s10610-023-09560-y>

Marsh, B. (2020). *The logic of violence: an ethnography of Dublin's illegal drug trade*. London och New York: Routledge.

Massari, M. (2018). Mafia violence: strategies, representations, performances. I: Massari, M. och Martone, V. (red.) *Mafia Violence* (s. 19–34). London och New York: Routledge.

O'Flaherty, B. och Sethi, R. (2010). Homicide in black and white. *Journal of Urban Economics*. Volym 68, nr 3, s. 215–230.

Papachristos, A. V., Hureau, D. M. och Braga, A. A. (2013). The corner and the crew: The influence of geography and social networks on gang violence. *American sociological review*. Volym 78, nr 3, s. 417–447.

Papachristos, A. V., Braga, A. A. och Hureau, D. M. (2012). Social networks and the risk of gunshot injury. *Journal of Urban Health*. Volym 89, nr 6, s. 992–1003.

Patton, D. U., Lane, J., Leonard, P., Macbeth, J. och Smith Lee, J. R. (2017). Gang violence on the digital street: Case study of a South Side Chicago gang member's Twitter communication. *New media & society*. Volym 19, nr 7, s. 1000–1018.

Polismyndigheten (2005). *Rekrytering till kriminella gäng i Göteborg*. Polismyndigheten Västra Götaland, Länskriminalpolisen.

Polismyndigheten (2013). *Lägesbild. Skjutningar Stockholms län och Gotland 2011–2013*. LKUT rapport nr 233/13. Dnr: A270.823/2013.

Polismyndigheten (2018). *Insatser mot illegala vapen och explosiva varor i landet*. Polismyndigheten. Dnr: A507.873/2015.

Polismyndigheten (2019a). *Skjutvapenvåld i polisregion Stockholm: Mönster, utveckling och risker för framtiden*. Polisregion Stockholm, Rapport 422/19. Dnr: A495.779/2019.

Polismyndigheten (2019b) *Återkopplingspromemoria 2: Mord med skjutvapen i kriminella miljöer i Region Stockholm 2011 till 2018: utredningsperspektivet*. Polisregion Stockholm. Dnr: A220.207/16, Löpnr 001/2019.

Polismyndigheten (2019c). *Återkopplingspromemoria 3: En jämförande studie av mord med skjutvapen i kriminella miljöer i Stockholm, Göteborg och Malmö 2011 till 2018*. Polisregion Stockholm. Dnr: A220.207/16, Löpnr 001/2019.

Polismyndigheten (2020a). *Illegal vapen användning i polisregion Stockholm: Strategisk rapport*. U 314/20. Polisregion Stockholm Dnr: A252.559/2020–493.

Polismyndigheten (2020b) *Återkopplingspromemoria 6: Risken för tredje man att skadas eller dödas i skjutningar och sprängningar i kriminella miljöer i Sverige 2011 till 2020*. Polisregion Stockholm. Dnr: A220.207/16, Löpnr 002/2020.

Polismyndigheten (2021a) *Kriminella nätverk inom den organiserade brottsligheten i polisregion Stockholm 2021*. Dnr: A584.033/2021–492, U 641/21

Polismyndigheten (2021b) *Skjutningar och beslag av skjutvapen i Polisregion Stockholm under 2020*. Dnr: A650.710/2021:428.

Polismyndigheten (2021c). *Lärdomar av Encrochat: Analysprojekt Robinson*. Nationella operativa avdelningen. Dnr: A193.902/2021.

Polismyndigheten (2022a). *De dödliga bedrägerierna: En rapport om bedrägeribrottslighet och skjutvapenvåldet*. Nationella operativa avdelningen, Nationellt Bedrägericentrum, Dnr: A554.314/2022.

Polismyndigheten (2022b). *Kvinnors inverkan och delaktighet i det grova våldet i kriminella miljöer*. Nationella operativa avdelningen, Utvecklingscentrum Väst, Dnr: A440.265/2019.

Polismyndigheten (2023). *Illegala vapen i polisregion Stockholm: En genomgång och analys av vapenbeslagen i Stockholm 2020–2021*. Polisregion Stockholm, Dnr: A652.764/2023–493.

Polismyndigheten (2024). *Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige: Regeringsuppdrag*. Nationella operativa avdelningen, Dnr: A498.909/2023, Saknr: 492.

Ross, M. C., Ochoa, E. M. och Papachristos, A. V. (2023). Evaluating the impact of a street outreach intervention on participant involvement in gun violence. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Volym 120, nr 46.

Sariaslan, A., Lichtenstein, P., Larsson, H. och Fazel, S. (2016). Triggers for violent criminality in patients with psychotic disorders. *JAMA psychiatry*. Volym 73, nr 8, s. 796–803.

SBU (2023). *Psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna*. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU). Publikationsnr: 369.

Stretesky, P. B. och Pogrebin, M. R. (2007). Gang-related gun violence: Socialization, identity, and self. *Journal of Contemporary Ethnography*. Volym 36, nr 1, s. 85–114.

Stuart, F. (2020) Code of the Tweet: Urban Gang Violence in the Social Media Age, *Social Problems*. Volym 67, nr 2, s. 191–207.

Sturup, J., Karlberg, D. och Kristiansson, M. (2015). Unsolved homicides in Sweden: A population-based study of 264 homicides. *Forensic science international*. Volym 257, s. 106–113.

Sturup, J., Rostami, A., Gerell, M. och Sandholm, A. (2018). Near-repeat shootings in contemporary Sweden 2011 to 2015. *Security Journal*. Volym 31, nr 1, s. 73–92.

Sturup, J., Rostami, A., Mondani, H., Gerell, M., Sarnecki, J. och Edling, C. (2019). Increased gun violence among young males in Sweden: A descriptive national survey and international comparison. *European Journal on Criminal Policy and Research*. Volym 25, nr 4, s. 365–378.

Wheeler, A. P., Riddell, J. R. och Haberman, C. P. (2021). Breaking the Chain: How Arrests Reduce the Probability of Near Repeat Crimes. *Criminal Justice Review*. Volym 46, nr 2, s. 236–258.

Wyant, B.R., Taylor, R.B., Ratcliffe, J.H. och Wood, J. (2012). Deterrence, firearm arrests, and subsequent shootings: A micro-level spatio-temporal analysis. *Justice Quarterly*. Volym 29, nr 4, s. 524–545.

Bilaga 1 Material

Polisens skjutloggar: Polismyndigheten för sedan år 2017 nationell statistik över skjutningar och sprängningar. Statistiken omfattar antalet skjutningar varje månad, uppdelat per polisregion samt totalt, och redovisar antalet dödsfall och skador till följd av skjutvapenvåld. En skjutning räknas som bekräftad när det har skett avfyrande av projektiler med ett krutladdat vapen och det finns tydliga spår av det, såsom kulor, hylsor eller skador på material eller personer. Dessutom krävs att det finns minst ett oberoende ögonvittne till händelsen, och att skjutningen är avsiktlig och inte laglig.⁸ Den rapporterade statistiken över bekräftade skjutningar är preliminär och felkällor kan uppstå. Till exempel kan händelser som initialt klassificerats som skjutningar senare visa sig vara något annat. Skjutningar registreras i loggen oavsett avsikt med avfyrandet. Det kan exempelvis handla om att döda, skada, orsaka materiella skador eller provskjuta ett vapen. Före 2017 förde regionerna egna skjutningsloggar mellan 2011 och 2013, men inte med en gemensam struktur för vad som skulle registreras och hur. De regionala registreringarna kan därmed betraktas som ett mer osäkert material. De nationella loggarna utgår dock från polisregion Stockholms tillvägagångssätt där en systematisk registrering skett från 2013, varför vi har inkluderat dessa i materialet till den här studien. Polisens statistik om skjutningar som inkluderats i studien omfattar således regional statistik för Stockholm från år 2013, och nationell statistik som går att dela per region 2017–2023.

Anmälningsregistret: Eftersom polisens statistik över antalet skjutningar inte är heltäckande för den studerade tidsperioden som det här uppdraget avser, har data från anmälningsregistret använts i syfte att komplettera skjutloggstatistiken för de åren som saknas för Göteborg, Stockholm och Malmö.⁹ I anmälningsregistret¹⁰ har en fritextsökning i anmälningarna av vissa typer av brott gjorts. Sökningen har inkluderat ord såsom skjutning, skottlossning, hylsa med flera. Exkluderande ord var luftgevär, airgun med

⁸ Polismyndigheten (2024). *Sprängningar och skjutningar – polisens arbete*. <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sprangningar-och-skjutningar/> (Hämtad: 2024-04-10)

⁹ Urvalsförfarandet har utgått från en tidigare studie av Brå, se Kortanalys 7/2015 *Skjutningar 2006 och 2014 – omfattning, spridning och skador*.

¹⁰ Registret över anmälda brott omfattar alla händelser som anmälts och registrerats som brott hos Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Tullverket och Ekobrottsmyndigheten. De anmälda brotten inkluderar även händelser som efter utredning visar sig vara annat än brott.

flera. Den detaljerade beskrivningen av urvalskriterierna baserat på brottskoder och sökord presenteras i tabell 3.

Tabell 3. Urvalskriterier för uttag ur anmälningsregistret

Brottskoder

Dödligt våld

0307 – Försök till mord eller dråp med skjutvapen mot kvinna
0308 – Försök till mord eller dråp med skjutvapen mot man
0312 – Fullbordat mord eller dråp med skjutvapen mot kvinna
0313 – Fullbordat mord eller dråp med skjutvapen mot man

Misshandel

0375 – Grov misshandel, utomhus, mot kvinna, 18 år eller äldre, obekant med offret.
0376 – Grov misshandel, utomhus, mot kvinna, 18 år eller äldre, bekant med offret.
0377 – Grov misshandel, utomhus, mot man, 18 år eller äldre, obekant med offret.
0378 – Grov misshandel, utomhus, mot man, 18 år eller äldre, bekant med offret.
0385 – Grov misshandel, inomhus, mot kvinna, 18 år eller äldre, obekant med offret.
0386 – Grov misshandel, inomhus, mot kvinna, 18 år eller äldre, bekant med offret. (upphörde 2009)
0387 – Grov misshandel, inomhus, mot man, 18 år eller äldre, obekant med offret.
0388 – Grov misshandel, inomhus, mot man, 18 år eller äldre, bekant med offret. (upphörde 2009)
9341 – Grov misshandel utomhus mot flicka 15–17 år, obekant med offret.
9342 – Grov misshandel utomhus mot flicka 15–17 år, bekant med offret.
9343 – Grov misshandel utomhus mot pojke 15–17 år, obekant med offret.
9344 – Grov misshandel utomhus mot pojke 15–17 år, bekant med offret.
9345 – Grov misshandel inomhus mot flicka 15–17 år, obekant med offret.
9346 – Grov misshandel inomhus mot flicka 15–17 år, bekant med offret.
9347 – Grov misshandel inomhus mot pojke 15–17 år, obekant med offret.
9348 – Grov misshandel inomhus mot pojke 15–17 år, bekant med offret.
9354 – Misshandel, grov, mot kvinna 18 år eller äldre, bekant med offret, annan slags relation eller bekantskap, inomhus
9356 – Misshandel, grov, mot man 18 år eller äldre, bekant med offret, annan slags relation eller bekantskap, inomhus

Våld mot tjänsteman

1701 – Våld mot tjänsteman, mot polisman om våldet beräknas medföra att polismannen inte blir arbetsförmögen eller blir arbetsförmögen under kortare tid än ett dygn
1702 – Våld mot tjänsteman, mot polisman om våldet beräknas medföra att polismannen är arbetsförmögen under ett dygn eller längre tid.
1703 – Våld mot tjänsteman, mot ordningsvakt

Vapenbrott

4007 – Vapenlagen/olaga innehav av pistol/revolver/kulsprutepistol
4009 – Vapenlagen, olaga innehav av annat vapen
4010 – Vapenlagen, annat brott mot vapenlagstiftningen

Vållande till kroppsskada

0394 – Vållande till kroppsskada eller sjukdom, övriga fall

Skadegörelse

1201 – Skadegörelse, på motorfordon
1203 – Annan skadegörelse (ej klotter)
1205 – Skadegörelse, mot stat, kommun, landsting (ej klotter)

Allmänfarlig vårdslöshet

Brottskoder

1303 – Allmänfarlig vårdslöshet, annan allmänfarlig vårdslöshet

Hot

0405 – Olaga hot mot man 18 år eller äldre (upphörde 2015)
0406 – Olaga hot mot kvinna 18 år eller äldre (upphörde 2015)
0409 – Olaga hot mot person under 18 år (upphörde 2008)
0413 – Olaga hot mot grupp (upphörde 2015)
0426 – Olaga hot mot flicka under 18 år (upphörde 2015)
0427 – Olaga hot mot pojke under 18 år (upphörde 2015)

Sökord

Inkluderande sökord:

Avfyra*	Utgångshål*	Skjuta*
Avlossa*	Kula*	Skjutn*
Beskjut*	Kulor*	Skjuti*
Besköt*	Kulhål*	Skott*
Hylsa	Kulfragment*	Skytt*
Hylsor	Mynningsflam*	Sköt
Hyllsa	Pistolkul*	Sönderskjut*
Hylsor	Pistolskott*	"öppna* eld"
Ingångshål*	Skadeskjut*	Deton*
Spräng*	Explosion*	*Bomb*
Handgranat*	Dynamit*	Krut*

Exkluderande sökord:

Fyrverkeri*	Luftgevär	*airgun
Paintball*	Laser	Raket*
Luftvapen	Pilbåg*	Luftpistol*
Slangbell*	Smällare	

Sökordsträffarna har sedan kodats (kategoriserats) i en fritextkodningsapplikation (FTK). Polismyndighetens definition av en bekräftad skjutning har varit utgångspunkten för kodningen (se tabell 3).

När det är fastslaget att en anmälan kan klassas som en bekräftad skjutning enligt inklusionskriterierna för den här studien, har varje anmälan kodats utifrån skjutningens "måltavla" – det vill säga vad som avsågs att skadas av skjutningen. Exempelvis: har en person blivit beskjuten kodas anmälan som en skjutning mot person. Har en bil blivit beskjuten kodas anmälan som en skjutning mot fordon, och så vidare.

Så här har kategorierna kodats:

- Mot person: Det har räknats som en skjutning mot en person även om gärningspersonen missar och träffar något annat, när det framgår att avsikten var att träffa en person.
- Mot fordon: Om en person har befunnit sig i ett fordon när det beskjutits, har anmälan kodats som en skjutning mot en person. Av det följer att skjutningar endast kodats som "mot fordon" när det inte funnits personer i fordonet. Det går i vissa fall inte att veta om något eller någon annan var måltavla, men att fordonet var det som träffades. Det kan till exempel gälla vid hot eller "provskjutning".
- I luften/marken: Kategorin innefattar även skjutningar mot golv eller tak ifall gärningspersonen sköt inomhus och det framgår att det inte var riktat mot en person. Exempelvis vid väpnade rån.
- Mot bostad: Innefattar de skjutningar där någon skjuter mot en bostad utifrån. Typiskt sett mot en dörr eller ett fönster. Även skjutning mot port i flerfamiljshus har kodats som "mot bostad."
- Okänt mål: Anmälningar där det framgår att en skjutning skett, exempelvis vid fynd av tomhylsor, men det antingen inte framgår vad som är skadat eller polisen inte funnit några skador har kodats som "okänt mål".
- Ej skjutning: De fall där det av fritexten inte framgår att en skjutning skett. Och de fall när en och samma skjutning har lett till flera anmälningar – då kodas i undersökningen en av dem som skjutning och resten som "ej skjutning".
- Mot restaurang: Innefattar de skjutningar när någon skjutit mot en restaurang och det inte var riktat mot en person i anslutning till restaurangen.
- Mot annan fastighet: Innefattar skjutningar mot fastigheter som inte specificerats tidigare (det vill säga bostad och restaurang). Exempelvis skolor, förskolor, kontor, och olika typer av affärer.
- Mot skylt, anslagstavla eller liknande: Skjutning mot olika typer av föremål som inte kan räknas som fastighet. Exempelvis vägskyltar, reklamskyltar, anslagstavor, lyktstolpar, och dylikt.

- Själv mord: I de fall en anmälan rör en händelse där en person begått suicid med skjutvapen har de kodats som ”själv mord”. Dessa anmälningar finns med i urvalet om polisen inlett en utredning om mord eller brott mot vapenlagen för att det initialt inte gått att avgöra om händelsen var självförfäddad eller inte.
- Oklart om skjutning: När det inte framgår av anmälan om det finns spår eller vittnen som kan bekräfta att en skjutning skett kodas den som ”oklart om skjutning”.
- Vådaskott: Innefattar de anmälningar där någon oavsiktligt avlossat ett skott från ett skjutvapen som skadat någon eller något. Typiskt sett att någon råkat skjuta sig själv i en extremitet.
- Mot djur: Anmälningar om skjutningar där djur kommit till skada. Oftast gäller det djur som är del av någon form av ekonomisk verksamhet eller ett lantbruk – exempelvis renar, kor, eller hästar.

Misstankeregistret: Material från misstankeregistret har inhämtats för att komplettera materialet från polisens nationella skjutningsloggar 2017–2023. Uppgifterna från misstankeregistret har använts för att beskriva antalet misstänkta gärningspersoner i varje enskild skjutning.

Patientregistret och Svenskt Traumaregister: Statistik från Svenskt Traumaregister (SweTrau) och Socialstyrelsens patientregister har använts för att beskriva utvecklingen över tid av omfattningen och vilken typ av skottskador som förekommer under den undersökta tidsperioden. Patientregistret innehåller information om individer som vårdats i den specialiserade öppenvården och i slutenvården, det vill säga den delen av hälso- och sjukvården som inte är primärvård. Från patientregistret har aggregerade uppgifter begärts ut av antal patienter som vårdats på grund av skador kodade som övergrepp av annan person genom skjutvapenvåld.¹¹ Patienter som fått vård men sedan avlidit på grund av sina skador har exkluderats ur uttaget i syfte att undvika överlappning med data från dödsorsaksregistret (som beskrivs närmare i nästa avsnitt). Svenskt Traumaregister har uppgifter från och med 2011 och innehåller information om individer som vårdats på sjukhus på grund av svårt trauma (skadenivå över 15 ISS), i det här fallet skottskador. Från det här registret har uppgifter begärts ut fram till och med år 2022 med avseende på registrerad

¹¹ Avser övergrepp av annan person genom skott från pistol eller revolver; från gevär, hagelgevär eller tyngre skjutvapen; eller från annat eller icke specificerat skjutvapen.

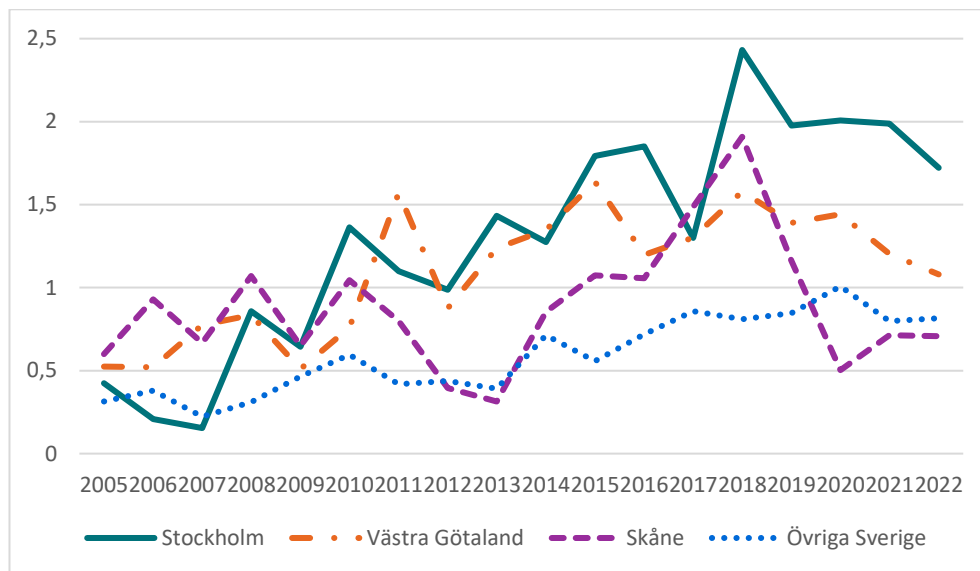
skadegrad och var på kroppen som skottskador har åsamkats (avgränsat till patienter med misshandel som bedömd skadeintention).

Dödsorsaksregistret: Socialstyrelsens dödsorsaksregister innehåller uppgifter om samtliga dödsfall som sker i Sverige, sedan år 1950, och används som underlag för den officiella statistiken om dödsorsaker i Sverige. Uppgifter från dödsorsaksregistret har begärts ut för hela den studerade perioden, det vill säga för 2005 till 2023. De har använts som kompletterande underlag i beskrivningen av skjutvapenvåld med dödligt utfall.

Brås material om dödligt våld: Inom ramen för tidigare kartläggningar av dödligt våld i Sverige har Brå sammanställt ett kvantitativt material av samtliga fall av dödligt våld i Sverige från 1990-talet och fram till 2021. Materialet utgår från uppgifter om anmälningar om fullbordat dödligt våld som registrerats i Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens ärendehanteringssystem. Aktuella brottsrubriceringar som inkluderats är fullbordat mord och dråp, barnadrap, vållande till annans död i samband med misshandel samt terroristbrott som omfattar något av detta. Materialet innehåller bland annat uppgifter från anmälningar, domar och förundersökningar. Det kodade materialet utgår således från dokumenterad information, vilket innebär en risk för underskattningar av andelen verkliga händelser eller omständigheter eftersom de endast representerar en lägsta, dokumenterad uppskattning av verkligheten. Materialet innehåller bland annat uppgifter om brottsoffrets och gärningspersonernas kön, ålder, tidigare domar, psykiska hälsa och andra omständigheter kopplade till skjutningen som vilken typ av skjutvapen som använts och när på dygnet skjutningen skett. Brås material om dödligt våld kan även avgränsas till fall som skett i kriminell miljö kodat enligt samma definition som används i den här studien. Materialet om dödligt våld har följaktligen använts i syfte att beskriva utvecklingen av det dödliga skjutvapenvåldet i kriminell miljö.

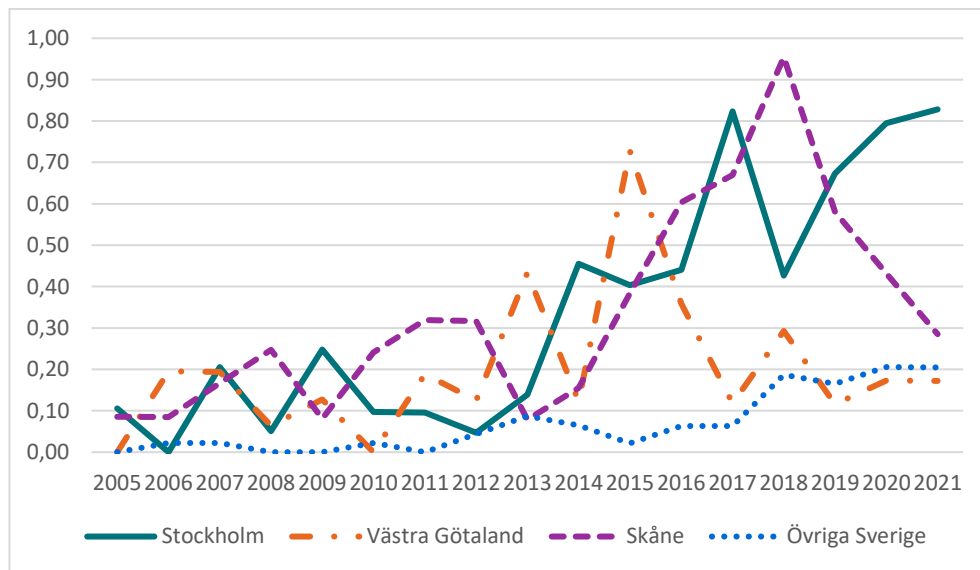
Bilaga 2 Regionala jämförelser

Figur 22. Vårdade på grund av skjutvapenvåld per 100 000 invånare, per region.

Källa: Socialstyrelsen

Figur 23. Avlidna på grund av skjutvapenvåld i kriminell miljö per 100 000 invånare, per region.

Källa: Brå

Under de senaste två decennierna har skjutvapenvåldet i Sverige ökat och mellan åren 2017 och 2021 utgjordes en tredjedel av det dödliga våldet i Sverige av skjutvapenvåld inom den kriminella miljön. Även europeiska jämförelser visar att Sverige står högt i förhållande till andra länder vad det gäller genomsnittet av antalet som avlidit av skjutvapen.

Den här rapporten kartlägger utvecklingen av skjutvapenvåldet i kriminell miljö i Sverige sedan mitten på 00-talet när ökningen började. Med hjälp av information från ett flertal register, underrättelsematerial, intervjuer och avkrypterade chattar beskrivs och analyseras skjutvapenvåldet i relation till förändringar i den kriminella miljö som skjutningar sker inom.

Målgruppen för den här rapporten är i första hand beslutsfattare och andra som i sin vardag arbetar för att minska våld och kriminalitet. Rapporten vänder sig såväl till regeringen, rättsväsende och andra samhällsaktörer som till allmänheten och andra intressenter, eftersom frågan om våld och skjutvapenvåld kan beröra hela samhället på olika sätt.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

Box 1386/Tegnérsgatan 23, SE-111 93 STOCKHOLM

Tel +46 (0) 8 527 58 400, registrator@bra.se, www.bra.se

urn:nbn:se:bra-1201